

Thema
Rust en onrust

Dr. K. van der Zwaag: 'Het is van wezenlijk belang dat SGP'ers innerlijke rust uitstralen.'

Dr. G.T.M. Visser: 'Politiek heeft nu vooral gezond verstand nodig.'

Zicht

- Zicht, jubileumnummer 40e jaargang (2014) nr. 1
- ISSN 0167-2150
- Het tijdschrift *Zicht* is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- *Zicht* stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde bezinning op actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatorische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

Redactie

- Mw. C.A. Everse
- Dhr. J.M. ten Hove MA
- Dr. ir. H. Kievit
- Ir. J. Maljaars
- Dhr. B. Provoost MA
- Drs. J.A. Schippers (secretaris en eindredacteur)
- Drs. J.D. Veldman
- Dr. K. van der Zwaag (voorzitter)

Adviesraad

- Dhr. B. van den Belt MA
- Drs. J.W. van Berkum
- Ing. J.J. van Burg MSc
- Mw. E. van Doorn MA
- Mw. R.A. Heijboer
- Drs. A.I. Hoogeven
- Dhr. H.J. Nijsink MA
- Prof. dr. J.J. Polder
- Dhr. W.J. Pijl
- Drs. P.J. Verheij RA

Redactieadres

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. drs. J.A. Schippers
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
Telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
Internet: www.wi.sgp.nl

Bestuur Guido de Brès-Stichting

- Prof. dr. H. van den Belt
- Dr. R. Bisschop
- Dr. ir. J.S. van den Brink (secretaris)
- Dr. A. Goudriaan
- Mr. A. Klaassen (voorzitter)
- Dr. J.J. Meeuse
- Mw. dr. M. Verduijn
- Prof. dr. ir. W. de Vries
- Dhr. J.J. Zoeteman RA (penningmeester)

Bijdragen en auteursrechten

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het redactieadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgeefster. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: *Zicht*, 2014-1, p. 1

Recensies

- Boeken ter recensie zenden aan het bovengenoemde redactieadres.
- Ter recensie aangeboden boeken worden niet getourneerd.

Abonnementenadministratie

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. Coralien Pors-de Visser
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
- IBAN: NL93 INGB 0000 526 317 t.n.v. administratie
Zicht te Rotterdam

Abonnementen

- De prijs voor een jaarabonnement bedraagt € 21,50 (vier nummers); studenten/SGP-j leden € 12,50. Een proefabonnement (vier nummers) kost € 15,00. De prijs van een los nummer is € 8,50 (incl. verzendkosten).
- Guido-donateurs zijn automatisch abonnee van *Zicht*. De minimumdonatie bedraagt € 50,00 per jaar; studenten/SGP-j-leden € 25,00. Naast het tijdschrift *Zicht* ontvangen donateurs alle overige publicaties van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Een abonnement kan elk kwartaal ingaan. Abonnementen en donateurschappen worden jaarlijks automatisch verlengd, tenzij voor 1 december een schriftelijk bericht van opzegging bij de administratie is ontvangen.

Advertenties

- Hoornbeeck-college, afd. secretary support
e-mail: adverterenzicht@sgp.nl
Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.

Vormgeving en druk

- Grafisch centrum De Toreen BV te Nijkerk

Rust en houvast te midden van onrust en vertwijfeling

Veertig is in de Bijbel het getal van een periode van rust en bezinning. Mozes hoedde veertig jaar lang de schapen van zijn schoonvader Jethro. De richteres Debóra zette orde op zaken in Israël en het land was stil, veertig jaren. Deze editie verschijnt in de tijd van de veertig dagen voor Pasen. U voelt wel aan: voor het eerste nummer van de veertigste jaargang kon de redactie niet om dit thema heen.

Waarom dan een ijsvogel op het omslag? Is dat om de ornithologen onder de lezers te plezieren? Nee, dit neveneffect is niet de hoofdbedoeling. Kenners weten dat de ijsvogel haar nest op het water bouwt. En al gaan de golven nog zo hoog, haar broedplaats blijft drijven. De onstuimigheid van de golven ontgaat de nestbewoners geenszins. Maar de ijsvogel met haar jongen zijn veilig en geborgen. 'Rustig temidden van de woelige baren.' Lees de column *Perspectief* van dr. H.F. Massink helemaal achterin en de link is zonneklaar.

Veertig jaargangen *Zicht* zouden niet mogelijk zijn zonder de inzet van vele vrijwilligers en de medewerking van gastschrijvers en geïnterviewden. Namens het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP is voor al dit 'liefdewerk op papier' een bijzonder woord van dank op zijn plaats. Vooral dankzij alle bijdragen uit allerlei hoeken van het land is *Zicht* al vier decennia lang in staat bij te dragen aan de doelstelling om staatkundig gereformeerde politiek continu te reformeren. Want gereformeerd-zijn mag nimmer betekenen: gearriveerd-zijn, het allemaal zeker weten en zéker beter weten dan anderen. Ons houvast ligt niet in traditionele vanzelfsprekendheden, maar in het Woord van God dat mens en samenleving vernieuwt.

Tot slot een voorstel: wat mij betreft verkiest de SGP de ijsvogel tot haar symbool. Het partijlogo heeft immers ook de kleuren oranje, wit en blauw.

Jan Schippers, eindredacteur

“En hetzelfde werd macht gegeven om het beeld van het beest een geest te geven, opdat het beeld van het beest ook zou spreken, en maken dat allen die het beeld van het beest niet zouden aanbidden, gedood zouden worden.”

Openbaring 13:15

Ds. W.P. Emaus, predikant van de Hervormde Gemeente 't Venster te Lekkerkerk

Onze beeldcultuur en de macht van het tweede beest

In Openbaring 13 krijgt de “ziener van Patmos” bijzondere dingen te zien. Hij ziet een beest uit de zee opkomen (vers 1). Het beest heeft zeven hoofden en tien hoornen. Dat betekent dat dit beest beschikt over een geweldig intellect (zeven koppen) en een geweldige kracht (tien hoornen).

Dit beest maakt een geweldige indruk op de oude apostel Johannes. Het heeft het lichaam van een luipaard, de voeten van een beer en

de mond van een leeuw. Het eerste beest uit Openbaring 13 is een combinatie van de vier dieren, die Daniel uit de zee zag opkomen.

Daniel krijgt uitleg over deze vier dieren. “Deze grote dieren, die vier zijn, zijn vier koningen, die uit de aarde opstaan zullen” (Daniel 7:17). Het gaat om vier opeenvolgende wereldmachten: het rijk van Babel, het rijk van de Meden en de Perzen, het Grieks-Macedonische rijk (Alexander de Grote) en als vierde het machtige Romeinse keizerrijk.

Het eerste beest

Duidelijk is dat in Openbaring 13 met het beest een politieke macht bedoeld is, die zich in dienst van de satan stelt. In Openbaring 13 wordt het visioen van de vier dieren uit Daniël 7 geactualiseerd voor de tijd waarin Johannes verkeert. De vier dieren worden toegepast op het Romeinse keizerrijk. Dit machtige rijk doet denken aan de snelheid van een luipaard, de honger van een beer en de superioriteit van een leeuw.

Dit eerste beest ontvangt van de draak kracht en grote volmacht: “en de draak gaf hem zijn kracht, en zijn troon, en grote macht”. Hierin ontwaren we de duivelse imitatie van Christus. Zoals God de Vader op de dag van Hemelvaart aan Jezus Zijn troon en macht geeft, zo geeft de draak (de satan als vader van de leugen) aan het beest (als zijn zoon) zijn troon en grote macht (vers 2b).

Deze imitatie blijkt ook uit het derde vers: Johannes ziet dat een van de koppen van het beest dodelijk verwond werd. Opvallend is dat we in het Grieks hetzelfde grondwoord tegenkomen in Openbaring 5 vers 6: “een Lam, staande als geslacht”. Een Lam met een dodelijke halswond. Jezus werd op Golgotha dodelijk getroffen, maar herleefde op de Paasmorgen. Het eerste beest wordt aan een van zijn koppen dodelijk verwond, maar geneest. Opnieuw is hier de duivel “de aap van God” (Luther).

Christus heeft in Zijn dood het beest een dodelijke wond toegebracht. Maar het beest herstelt zich! In de tijd van Johannes mogen we dit betrekken op de heidense staatsmacht. De Romeinse staatsmacht herleeft, ook na de dood van de wrede keizer Nero, die zichzelf ombracht door een dolk in zijn hals te steken. Het antichristelijke rijk zette zich voort. De keizers, die de christenen fel vervolgden, wer-

den als goddelijk beschouwd en door de massa aanbeden. Zie vers 4: “En zij aanbaden de draak, die het beest macht gegeven had; en zij aanbaden het beest...”. Het beest staat hier voor het machtige Romeinse rijk, dat zich met hand en tand verzette tegen het groeiende christendom.

Het tweede beest

Na dit eerste beest ziet Johannes een ander beest uit de aarde opkomen (vers 11). Dit beest heeft slechts twee hoornen, die op de hoornen van het Lam Gods lijken! Maar dit tweede beest spreekt als de draak. Dit beest komt niet zo weezinwekkend over als het eerste, maar daarom is het niet minder gevaarlijk... Dit tweede beest staat in dienst van het eerste beest. Zie vers 12: “En het oefent al de macht van het eerste beest, in tegenwoordigheid daarvan, en het maakt, dat de aarde, en die daarin wonen het eerste beest aanbidden, van wie de dodelijke wond genezen was”.

Dit tweede beest wordt wel gezien als de “minister van propaganda” (J.H. Bavinck). Hij is de man van de PR, die reclame maakt voor het eerste beest. Hij roept de mensenmassa op om voor het eerste beest, waarvan de dodelijke wond genezen was, een beeld te maken (vers 14).

Het beeld voor het eerste beest

Dit beeld voor het eerste beest doet denken aan Daniël 3 waarin koning Nebukadnezar voor zichzelf een beeld liet oprichten in het dal Dura. En nu ziet Johannes de leugenprofeet, die tot de mensenmassa zegt: maak een beeld voor het eerste beest! In de context van Johannes' dagen denken we aan de beelden, die opgericht werden voor de Romeinse keizers. De Romeinse keizers (het eerste beest)

werden als staatsleiders vergoddelijkt. En het tweede beest, de anti-christelijke profeet, eist de aandacht van alle onderdanen voor de keizers op. En allen, die het beeld van het beest niet willen aanbidden, zullen gedood worden (vers 15b).

Bovendien zorgt deze leugenprofeet ervoor, dat het beeld van het beest een géést krijgt. Zo kan het beeld van het beest ook spreken (zie vers 15a). In de oudheid vinden we allerlei religieuze beelden, die kunnen 'spreken'. Het gaat dan om misleiding, bijvoorbeeld holle beelden waarin een priester plaats nam om mensen door de mond van het beeld toe te spreken.

Het beeld van het eerste beest krijgt een geest, die kan spreken. Hier staat de anti-triniteit (draak, eerste beest en tweede beest) tegenover de heilige Triniteit (Vader, Zoon en Heilige Geest).

Dit beeld kan dus ook spreken. De satan maakt gebruik van het beeld. In de tijd van Johannes door de kolossale beelden van de keizers. En (ook) deze profetie wordt de eeuwen door steeds dieper vervuld.

“En hetzelfde werd macht gegeven om het beeld van het beest een geest te geven, opdat het beeld van het beest ook zou spreken, en maken, dat allen, die het beeld van het beest niet zouden aanbidden, gedood zouden worden” (vers 15).

De beeldcultuur

Wat hebben deze woorden voor ónze tijd te betekenen? De geest uit de afgrond, de leugenprofeet, werkt door middel van het beeld. Dan denken we aan de beeldcultuur waarin wij leven. Het beeld heeft een geweldige impact op onze hersenen. Beelden blijven jarenlang haarscherp op ons netvlies staan. Het is natuurlijk wel de vraag welke beelden het zijn...

Laten we de macht van het beeld niet onderschatten! We kunnen al te gemakkelijk zeggen, dat we in dit visuele tijdperk niet meer zonder de computer kunnen leven. Heel onze moderne maatschappij is daarop ingesteld. En dat zal zeker voor een groot deel waar zijn.

Het beeld heeft een geweldige impact op onze hersenen.

Beelden blijven jarenlang haarscherp op ons netvlies staan.

Toch is de vraag gewettigd of we hierin niet al te gemakkelijk zijn meegegaan. Wat we met de tv buiten de deur probeerden te houden (en terecht!), hebben we via (ongefilterd) internet, mobieltjes, i-Phone etc. dubbel en dwars 'ingehaald'. Spreekt uit deze ontwikkeling geen groot stuk naïviteit?

Het tweede beest geeft een beeld aan het eerste beest. In de tijd van Johannes was dat de keizercultus. We denken in onze tijd aan de vele verleidingen van internet etc. Zijn we er ons wel genoeg van bewust en nemen we de nodige distantie in acht?

Het getal 666

Wie wijs is, die merke het op: “Hier is de wijsheid: die het verstand heeft, rekene het getal van het beest, want het is het getal van een mens, en zijn getal is zeshonderd zes en zestig” (vers 18).

In de eerste plaats is er de zgn. *gematrische verklaring*: de wijd verbreide gewoonte in de Oudheid om de getalswaarde van de letters van een woord op te tellen. Ook in het Hebreuws worden getallen aangegeven door

letters. Wanneer 'Kaisar Nero' gelezen wordt met Hebreeuwse letters, komt er het getal 666 uit. De kerkvader Ireneus noemt nog een oplossing: hij wijst erop, dat het woord 'Lateinos' precies het getal 666 geeft. Dan ziet het getal 666 in Johannes' tijd dus op het Romeinse rijk, dat de christenen in de eerste eeuwen na Chr. fel vervolgde.

Daarnaast las ik een meer recente verklaring: als men uitgaat van het getal 6 (a =6, b =12, c =18, d =24 etc.) levert het woord 'computer' 666 op. Zou dat puur toeval zijn of zou hier meer achter kunnen zitten? Wie wijs is, die lette erop...

In ieder geval moge het duidelijk zijn: het beest werkt via het beeld, dat spreken kan. Deze woorden worden in onze tijd duidelijk realiteit... Beseffen we, naast de voordelen, de vele nadelen en gevaren van onze beeldcultuur?

Een andere (veel toegepaste) uitleg van het getal 666 is de zgn. *symbolische verklaring*. Deze gaat uit van het getal 7. Zeven is het getal van de goddelijke volheid. Zes is het getal, dat net even tekort schiet. De mens in zijn hybrisis. Hierbij is het getal 6 dus het symbool van de onvolmaaktheid. Het getal 6 wil a.h.w. opstijgen tot 7, maar kan het (net) niet bereiken. De macht van de draak en van de beide beesten is blijkbaar beperkt... De antichrist zal nooit de 777 kunnen bereiken!

Geestelijke strijd

Hierin ligt een geweldige troost voor de Kerk van Christus. In het oosten probeert de draak (Openbaring 12 vers 13 v.) de Kerk te verwoesten door middel van felle vervolgingen (Noord-Korea!). Hier in het 'vrije' westen pakt de satan het veel listiger aan: hij brengt ons onder de bekoring van het beeld. We trekken er veel meer uren voor uit dan strikt nodig

zijn. Zodoende wordt er veel kostbare genadetijd verspild. Ook volwassen christenen zitten tot 's avonds laat achter de computer. En in onze onnozelheid denken we in staat te zijn de verleidingen van het beeld weerstand te bieden. We zeggen: je kunt de knop toch omdraaien of wegklikken? Maar de praktijk leert vaak anders...

Hoe zullen we te midden van deze verleidingen staande kunnen blijven? Door niet dicht bij het beeld te leven, maar dicht bij het Woord van onze God. Laat u niet bekoren door het beest, maar laat u bekeren door de Geest! Aanbidt niet het beeld van het beest, maar aanbidt het Lam van God, Dat ons

Zeven is het getal van de goddelijke volheid. Zes is het getal, dat net even tekort schiet. De mens in zijn hybrisis.

wordt uitge-teken-d in de verkondiging van het Evangelie!

Laat u zich niet indoctrineren door het dodelijke gif van de draak. Want het tweede beest probeert via de massa-media ons te hersenspoelen. En ons zó in beslag te nemen, dat de woorden van God nauwelijks meer tot ons doordringen...

Daarom: we worden opgeroepen om juist in ónze tijd de juiste prioriteiten te stellen. Zoekt eerst het Koninkrijk van God. Lever uw kostbare genadetijd niet uit aan het beest, maar laat u leiden door de Geest tot het Lam, Dat de schuld der wereld op Zich nam. Zalig zijn zij, die de Naam van Zijn Vader aan hun voorhoofden dragen (Openb. 14 vers 1).

Onrust in de politiek. Niet alleen politici lijken daar last van te hebben. Kiezers zijn ook onrustig in hun stemgedrag. Het aantal Kamerzetels dat van partij wisselt ligt bij de laatste vijf Kamerverkiezingen gemiddeld veel hoger dan tevoren. Waarom zijn kiezers steeds minder trouw aan één partij? We steken ons licht op bij professor dr. G.A. Irwin in Leiden die zich al zo'n veertig jaar verdiept in kiezersonderzoek.

Drs. J.A. Schippers, directeur Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

'Kiezers twijfelen meer over toekomstige partijkeuze'

Interview met prof. dr. G.A. Irwin, Universiteit Leiden

Het fenomeen kiezersonderzoek is in Nederland halverwege de jaren 1950 op gang gekomen. Met het verzuilingsmodel kon in het verleden het stemgedrag van veel kiezers worden verklaard. Dat is vandaag de dag wel anders.

Professor Irwin bevestigt dit beeld. 'In 1956 kon je met het verzuilingsmodel het gedrag van 72% van de stempopulatie verklaren. Toen ik ruim vijfendertig jaar geleden in Nederland kwam wonen, kon je door drie vra-

gen te stellen al vrij nauwkeurig iemands politieke voorkeur bepalen. Je vroeg naar iemands lidmaatschap van een kerkelijke denominatie, vervolgens of hij of zij regelmatig naar de kerk ging en ten derde tot welke sociaaleconomische klasse iemand behoorde. Voor tweederde van de kiezers wist je dan op welke partij werd gestemd. Maar zo gemakkelijk gaat dat tegenwoordig niet meer. Het verzuilingsmodel verklaarde rond 2002 nog maar voor 28% het stemgedrag van mensen.

En dat is te weinig om bruikbaar te zijn voor het wetenschappelijk kiezersonderzoek. Dus: exit verzuilingsmodel.'

Maar welk model is daarvoor in de plaats gekomen? Irwin: "Hier op de Universiteit in Leiden werken we bij kiezersonderzoek tegenwoordig met verschillende modellen. Op basis van eigen analyse heb ik met een collega bijvoorbeeld in de jaren tachtig het zogenoemde 'heartland'-model ontwikkeld. Dit is een ideologisch model dat werkt met twee dimensies. De verticale as wordt gevormd door de uitersten religieus en seculier (de negentiende eeuwse links-rechts tegenstelling), terwijl op de horizontale as de uitersten staan van kleinere of juist grotere sociaaleconomische ongelijkheid (links-rechts in de twintigste eeuw).

Toen ik ruim vijfendertig jaar geleden in Nederland kwam wonen, kon je door drie vragen te stellen al vrij nauwkeurig iemands politieke voorkeur bepalen.

In figuur 1 wordt dit model gevisualiseerd. Linksboven zie je het vierkante 'heartland' van de socialisten, rechtsboven dat van de liberalen. Het 'heartland' van de christendemocraten is de balk onderaan in de figuur. Tussen deze drie vlakken in bevindt zich een omgekeerde T: het 'battlefield' van de twijfelers tussen twee of drie partijen. De partij die het meest succesvol was om kiezers van

uit het battlefield over te halen om op haar te stemmen, kwam dan als winnaar uit de stembusstrijd.

	Kleine inkomensverschillen	2	3	4	5	6	grote inkomensverschillen
euthanasie toestaan	Sociaal-democratisch heartland 1994: 27% 2002: 26% 2010: 34%	Battlefield 1994: 41% 2002: 48% 2010: 47%			Liberaal heartland 1994: 20% 2002: 11% 2010: 11%		
2							
3							
4							
5							
6	Christen-democratisch heartland						
euthanasie verbieden	1994: 17% 2002: 14% 2010: 8%						

Figuur 1. Heartlands en Battlefield (bron: Irwin en Van Holsteyn, 2008, p. 43).

Tegenwoordig spreekt men wel van een steeds groter aantal zwevende kiezers. Betekent die dat er steeds minder kiezers zich in een van de drie 'heartlands' bevinden en er steeds meer kiezers in het 'battlefield' terecht zijn gekomen?

De Leidse hoogleraar zegt dat dit genuanceerder ligt. 'Het is enerzijds zo dat minder kiezers zich in het 'heartland' van de christendemocratische stroming bevinden. Dit aandeel is van 17% naar 8% gezakt.' Een andere ontwikkeling is veel belangrijker. 'De laatste tien jaar neem ik de tendens waar dat de strijd om de kiezers niet alleen in het grote 'battlefield' in het midden van de figuur plaatsvindt, maar juist ook binnen de 'heartlands' zelf. Dat zijn eigenlijk drie extra 'mini-battlefields' geworden. In het vlak linksboven strijden PvdA, SP en GroenLinks met elkaar om de gunst van de 'sociaaldemo-

cratische' kiezers, terwijl VVD, PVV en D66 rechtsboven om de liberaaldemocratische 'kiezersklui'f' knokken. En in het vlak onderin de figuur dingen aan de linkerzijde CDA en ChristenUnie en aan de rechterzijde CDA en SGP om de gunst van de religieuze stemmers. Tegelijk probeert het CDA ook in de niet-religieuze vijver te vissen om zo stemmen af te snoepen van PvdA en VVD.'

Irwin komt terug op de vraag naar de grotere beweeglijkheid van de kiezer. 'Wat je ziet, is dat mensen switchen tussen partijen die zich qua oriëntatie bij elkaar in de buurt bevinden. En doet een partij het goed zowel in z'n 'heartland' als op het centrale 'battlefield', dan kan het qua zeteltal pijlsnel omhoog gaan. Maar is de stemming rondom een partij bij volgende verkiezingen minder positief, dan kan het evenzo met een duizelingwekkende vaart weer omlaag gaan. Net als in een achtbaan. Intussen is het niet zo dat de kiezers van linksboven naar rechtsonder schieten, zoals stuiterballen in een flipperkast. Dat beeld ligt mijlenver van de werkelijkheid af. Zo is het aandeel van de kiezers dat zich in het centrale battlefield bevindt de laatste decennia niet sterk toegenomen. Twintig jaar terug lag het op 41%. In 2010 op 47%. Wel zie je dat meer kiezers onzekerder zijn geworden over hun toekomstige partijkeuze. Minder dan eenderde van de kiezers heeft een duidelijke

lijke voorkeur voor één partij. Bijna eenderde twijfelt tussen twee partijen, een vijfde van de kiezers twijfelt tussen drie partijen en bij een forse groep mensen komen zelfs vier of meer partijen in beeld.' (zie tabel 1).

D66 is bijvoorbeeld voor veel mensen een 'favoriete schoonzoön'. Het is niet meteen de partij van hun eerste voorkeur, maar wel een tweede keus, als de eerste voorkeur hen om de een of andere reden even niet zo goed bevalt of minder goed in de markt ligt. Voor veel mensen is D66 dan een 'redelijk alternatief' – deze goed gekozen verkiezingsleus uit 1982 is voor veel mensen nog steeds van toepassing op deze partij.

D66 is voor veel mensen een 'favoriete schoonzoön'. Het is niet meteen de partij van hun eerste voorkeur, maar wel een tweede keus.

Doordat het verzuilingsmodel niet meer bruikbaar is, lijkt de situatie in Nederland meer en meer op die in andere landen. De modellen om het kiezersgedrag te verklaren of met een redelijke mate van betrouwbaar-

Voorkeur van kiezer	Aandeel electoraat		
	1989	1998	2006
1 voorkeurspartij	36%	26%	30%
2 partijen in overweging	29%	24%	32%
3 partijen in overweging	17%	22%	20%
4 of meer partijen in overweging	9%	13%	18%

Tabel 1: Aandeel kiezers en partijvoorkeur

heid te voorspellen zitten steeds ingewikkelder in elkaar, omdat steeds meer factoren een rol spelen. Een van die factoren is bijvoorbeeld dat kiezers kijken naar de prestaties van een regering en daardoor hun stem op een partij (mede) laten bepalen. Het 'Retrospectiefmodel' speelt hierop in. Zo mikte het CDA bij de verkiezingen in 1986 op de premierbonus, met de leus 'Laat Lubbers zijn karwei afmaken'. Overigens blijkt uit onderzoek dat het kiezersoordeel op dit punt vaker negatief dan positief uitpakt. De enige positieve uitzondering is 1998 toen vooral de PvdA profiteerde van haar deelname aan het eerste paarse kabinet. Maar in 1994 kreeg het CDA een harde afstraffing van de kiezers en in 2002 de 'paarse' partijen door de opkomst van Pim Fortuyn.

Partijen worden meer afgerekend op participatie in het kabinet danwel steun aan het regeringsbeleid. Dit risico geldt ook voor de SGP als een van de constructieve drie gedoogpartners van het kabinet.

Wat is de verklarende waarde van het retrospectiefmodel?

'Het heeft een aanvullende waarde, door de ontwikkeling dat ook Nederlandse kiezers partijen meer gaan beoordelen op hun daden. Maar een complicerende factor is wel dat de mate van identificatie met een partij de beoordeling van een kabinet beïnvloedt. Trouwe VVD-stemmers beoordelen bijvoor-

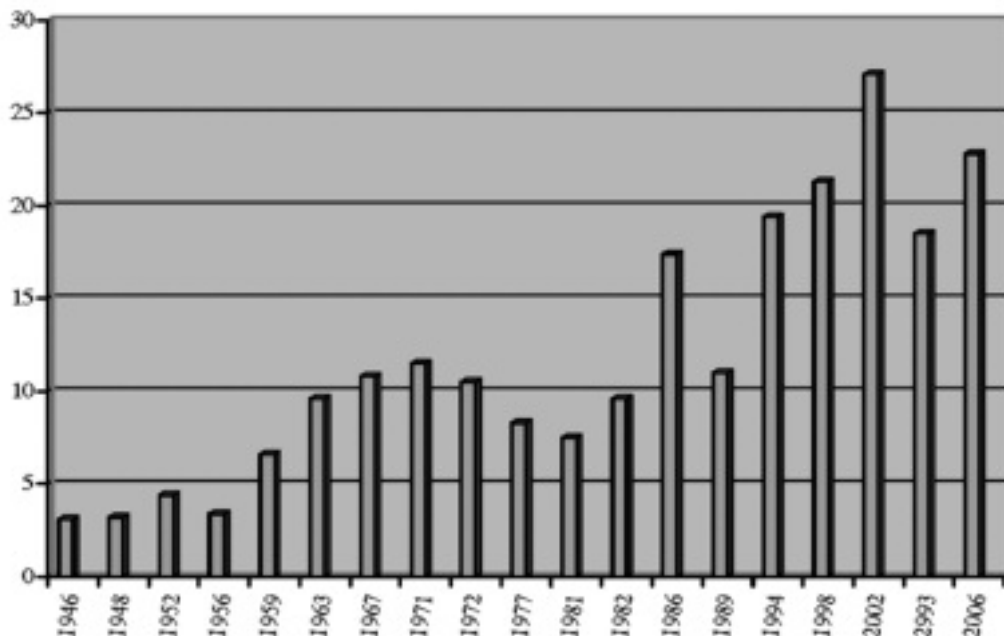
beeld het huidige kabinet positiever dan CDA-stemmers, terwijl Rutte-II qua beleid nog veel van Balkenende-IV en Rutte-I aan het uitvoeren is, kabinetten waar het CDA in participeerde.'

Wat vindt u van de uitspraak dat niet zozeer de kiezers zweven, maar dat de politieke partijen zijn gaan zweven, bijvoorbeeld door hun ideologische profilering minder scherp neer te zetten?

Irwin relateert het 'zweven van de partijen' in Nederland. 'Natuurlijk had bijvoorbeeld GroenLinks het even zeer moeilijk om haar steun aan de Kunduz-missie uit te leggen. Dat was tegen de achtergrond van haar politieke programma niet makkelijk. Maar om nu te stellen dat de partijen zwevend zijn geworden, dat vind ik te negatief, te zwaar aangezet. Wel zijn de politieke partijen in de loop van de tijd dichter naar elkaar toe gekropen, meer naar het centrum opgeschoven, omdat daar wellicht ook de meeste kiezers zitten.'

'Laten we even teruggaan naar de situatie in 1994. Toen kreeg het CDA een enorme electorale dreun en het paarse kabinet werd door vele spraakmakers als een verlossing van de confessionelen gezien. Tegelijk hebben PvdA en VVD door samen met D66 het paarse kabinet te vormen de stemkeuze voor veel kiezers stukken moeilijker gemaakt. Samen met het CDA bevonden ze zich in het centrum. Bijgevolg ontstond er meer ruimte op de flanken, voor partijen die strikter of zuiverder waren in de socialistische respectievelijk liberale leer: op de linkerflank was er ruimte voor de SP en op de rechterflank voor de PVV.'

'Ook de huidige situatie is voor kiezers verwarrend en deels zelfs teleurstellend. De strijd over de vraag wie de grootste wordt,

Figuur 2. Percentage voorkeurstemmen uitgebracht op andere kandidaten dan de lijsttrekker

ging tussen PvdA en VVD. Kiezers die met overtuiging voor een van de twee kozen, zagen naderhand dat beide partijen in een kabinet zitting namen. Het valt te prijzen dat VVD en PvdA de verantwoordelijkheid nemen voor het bestuur van het land, maar er is wel een risico aan verbonden. Want partijen worden meer afgerekend op participatie in het kabinet danwel steun aan het regeringsbeleid. Dit risico geldt ook voor de SGP als een van de constructieve drie gedoogpartners van het kabinet.'

Speelt de persoonlijkheid van lijsttrekkers en andere kandidaten in de verkiezingscampagne een grotere rol? Laten mensen hun stem meer bepalen door de persoon in plaats van de partij of het programma? De visie dat kiezers zich door de aantrekkelijkheid van de persoon van de lijsttrekker la-

ten leiden, vind ik te beperkt. Het klopt inderdaad dat het aantal voorkeurstemmen toeneemt (zie figuur 2). Maar uit het Nationaal Kiezersonderzoek komt naar voren dat weinig mensen meegaan met de kandidaat van hun keuze, wanneer deze zou overstappen naar een andere partij. Uitzonderingen op deze regel vind je vooral bij populistisch rechts. Veel mensen volgden Pim Fortuyn toen hij bij Leefbaar Nederland vertrok en de LPF oprichtte. Evenzo volgden veel kiezers Rita Verdonk en Geert Wilders.'

'Maar bij de meeste kiezers is er sprake van een zekere mate van identificatie met de partij, waarbij zich dan vervolgens de overweging voegt hoe goed de lijsttrekker in staat is om de issues waar de partij voor staat uit te dragen of op de politieke agenda te zetten. Een wisseling van de wacht geeft soms een

electorale dip te zien. Bij de SP was het moeilijk om voor Jan Marijnissen een goede opvolger te vinden. Agnes Kant heeft het even geprobeerd, maar zij werd al snel opgevolgd door Emile Roemer.'

De Leidse hoogleraar legt een ander, interessant tabelletje op tafel (zie tabel 2). 'Kijk, hieraan lees je de ontwikkeling af dat kiezers veel meer dan vroeger pas in de laatste dagen voor de verkiezingen beslissen op welke partij zij gaan stemmen. In 1971 twijfelde zo'n 10% van de kiezers tot aan de laatste fase van de verkiezingscampagne, zeg drie dagen voor de verkiezingen. In 2010 is dit aandeel opgelopen naar 42%. Maar liefst 14% van de kiezers – een op de zeven! – beslist pas op de laatste dag, de dag van de verkiezingen zelf.'

Waar ligt dit aan? Zijn kiezers twijfelmoediger?

Irwin: 'Hiervoor zijn drie redenen te noemen. De eerste heb ik al genoemd, dus daar kan ik kort over zijn. Dat is het gegeven dat kiezers veel meer dan vroeger een keuze maken uit meer partijen. De verschillen tussen de partijen zijn minder groot. Die onduidelijkheid geeft grotere twijfel. Een tweede gegeven dat een versterkende rol speelt, is dat kiezers zich tegenwoordig meer laten leiden door korte termijn factoren. Dit betekent dat de campagne voor politieke partijen veel belangrijker is geworden. Ze moeten de aandacht van de kiezer op zichzelf vestigen, de lijsttrekker

moet zich bij de media in de kijker spelen. Een derde factor is het zogenaamd strategisch stemmen. Het effect hiervan is overigens niet precies aan te geven. Neem bijvoorbeeld de laatste Kamerverkiezingen in september 2012. In de loop van de campagne ging de strijd steeds meer tussen PvdA en VVD. Er ontstond een nek-aan-nek race. Veel kiezers – naar schatting tussen de 14 en 17% - stemden strategisch op een van de twee lijsttrekkers: Rutte of Samsom. Daar is vooral de SP het slachtoffer van geworden. Maar de paradox is dat als iedereen strategisch stemt, het geen effect, geen zin heeft. De verhoudingen tussen links en rechts veranderen er *grosso modo* niet door.'

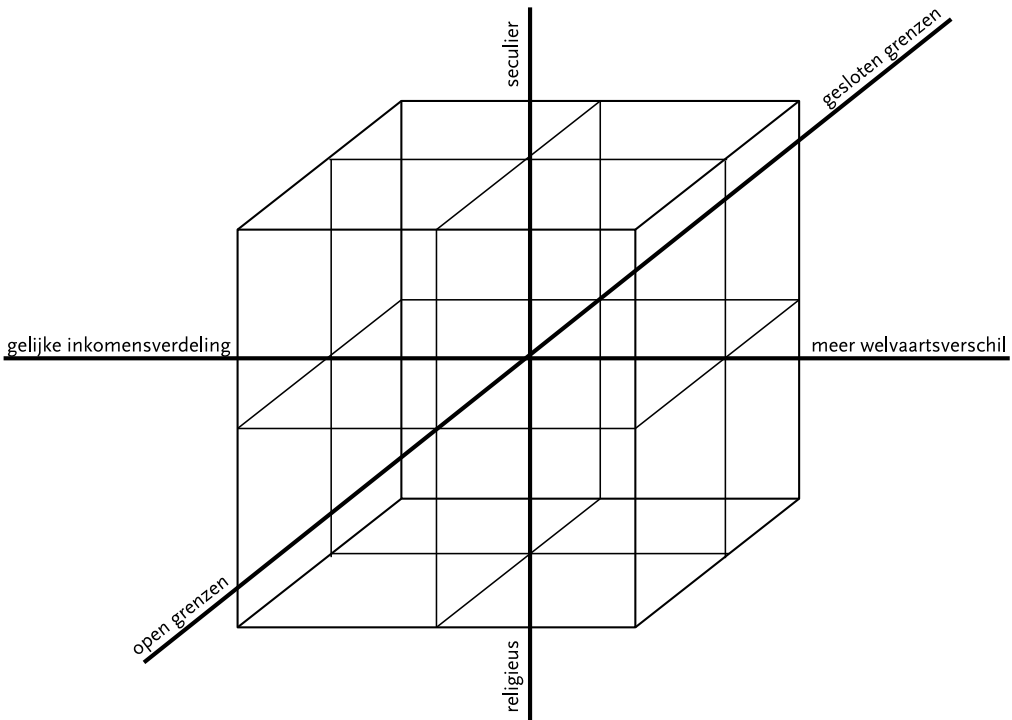
De paradox is dat als iedereen strategisch stemt, het geen effect, geen zin heeft. De verhoudingen tussen links en rechts veranderen er grosso modo niet door.

Zijn de verhoudingen tussen links en rechts aan verandering onderhevig?

Irwin constateert dat in de loop van de tijd andere aspecten relevant geworden zijn. 'Eerder kwam in ons gesprek al aan de orde dat de links-rechts verhouding in de Tweede Ka-

Stemkeuze tijdens laatste dagen		Stemkeuze staat maanden tevoren vast	
1971	10%		70%
1998	25%		49%
2010	42%		31%

Tabel 2. Toegenomen volatiliteit Nederlandse electoraat

mer in de negentiende eeuw bepaald werd door de tegenstelling confessioneel versus seculier. Rechts van de voorzitter zitten de confessionele partijen, links van hem de socialisten en liberalen. In de loop van de twintigste eeuw zijn de sociaaleconomische aspecten van het beleid belangrijker geworden. In de onderzoeksmodellen komt er dan een tweede as bij, met de uitersten 'gelijke inkomensverdeling' versus 'meer welvaartsverschil'. Het model ziet er dan uit als een vierkant met vier kwadranten. In het begin van de 21e eeuw komt er een derde dimensie bij en krijg je een kubusvorm, met acht boxen. De derde as die erbij komt, betreft de houding van de politieke partij ten aanzien van immigratie en Europa. De uitersten op deze as kun je typeren met 'open grenzen' versus 'gesloten grenzen', of 'globalisering'

tegenover 'nationalisering'. Op dit thema zie je dat de PVV met haar anti-immigratie en anti-EU agenda stemmen wegtrekt bij PvdA en VVD. Vanuit de christendemocratische hoek (CDA, CU en SGP) trekt de PVV in veel mindere mate stemmen aan. Deze derde dimensie leidt tot een heel andersoortige politieke strijd en geeft dus andere verkiezingsuitslagen te zien.'

In hoeverre hebben sociale media invloed op het stemgedrag van kiezers?

In Nederland is hier nog maar weinig onderzoek naar gedaan. Opmerkelijk, want de Nederlanders behoren tot de grootste twitteraars ter wereld. Het Nederlands zit in de toptien van gebruikte talen op twitter. Op basis van de hem bekende informatie kan Irwin wel aangeven dat twitter betrekkelijk

weinig invloed heeft. 'Als informatiebron over de actuele politiek is bijvoorbeeld televisie voor de meeste mensen veel belangrijker. Verder blijken politici of politieke partijen met twitter weinig nieuwe mensen te bereiken. Personen die over politiek twitteren, waren al in politieke ontwikkelingen geïnteresseerd. Tot nog toe hebben we weinig indicaties dat het twitteren door politici van grote invloed zou zijn op het stemgedrag.'

Kiezers laten zich tegenwoordig meer leiden door kortetermijnfactoren. De campagne is dus erg belangrijk geworden.

'Wat we wel zien, is dat het gebruik van stemwijzers in het afgelopen decennium enorm is toegenomen. Het zou best eens kunnen zijn dat een partij die minder bekend is bij het brede publiek – zoals bijvoorbeeld de SGP – daar juist meer van profiteert. Het is bekend dat mensen na het invullen van een stemwijzer tot hun verrassing bij een partij uitkomen die ze tevoren niet echt in gedachten hadden. Vervolgens gaat een deel ervan op zoek naar meer informatie over de partij die onverwacht goed aansluit bij de eigen opinie over allerlei actuele kwesties.'

De SGP staat bekend als een partij met een relatief trouwe achterban. Wordt het stemmen op de SGP ook minder vanzelfsprekend? Is daarover onderzoek bij u bekend? Hoe verklaart u de relatief grote stemmenwinst (plus 20%) van de SGP bij de laatste verkiezingen voor de leden van de Tweede Kamer?

Het gegeven van de stabiele achterban van de

SGP bevestigt Irwin. 'De SGP behaalde de laatste keer ruim 2% van de stemmen. Maar de rek is er nog niet uit. Op basis van het nationaal kiezersonderzoek schat ik het maximale potentieel van de SGP op circa 5% van de stemmen.'

'Wat meespeelt bij de toegenomen interesse van kiezers voor de SGP is toch wel de persoon van de lijsttrekker. Bas van der Vlies was een heel betrouwbare en integere politicus die overigens veel deed denken aan de figuur van Barend Biesheuvel uit de jaren zeventig. In dat tijdsbestek zou Van der Vlies waarschijnlijk hoge ogen gooien. Kees van der Staaij heeft een uitstraling die beter past bij de huidige tijd.'

'Een andere factor is dat SGP en de ChristenUnie – die zusterpartij voeg ik hier meteen eraan toe – veel meer 'normale' politieke partijen zijn geworden door hun (semi) regeringsdeelname. Het accent in de Tweede Kamer is daardoor wat meer opgeschoven van het getuigen naar het praktische handwerk. Daarmee nemen deze partijen ook wat meer risico, namelijk dat er kiezers zijn voor wie de uitkomsten van het beleid onacceptabel zijn en daarvoor ook SGP en ChristenUnie verantwoordelijk houden. En hen daarop afrekenen in het stemhokje.'

Zou de huidige manier van politiek bedrijven door de SGP-fractie in de Tweede Kamer kunnen leiden tot een fors stemmenverlies onder haar trouwe aanhangers? Er zijn immers leden en kiezers die graag zien dat de SGP-Kamerleden zich beperken tot een getuigenis...

'Maar dan is de vraag wat voor deze mensen het politieke alternatief is? Zij die het getuigende aspect sterk benadrukken, komen bij ChristenUnie of CDA nog minder aan hun trekken. Zouden ze thuisblijven, niet gaan

stemmen, dan is het effect dat het zetetal van de SGP terugloopt. Dat betekent per saldo nog minder getuigenis.'

'Het dilemma van de SGP-Kamerfractie is overigens bepaald niet uniek. Eigenlijk staat elke partij voor de keuze om verantwoordelijkheid te nemen voor het bestuur van het land – en soms impopulaire maatregelen te steunen - of vanuit de oppositiebanken aangeven wat er allemaal anders moet.'

Nederland is een uitzondering op de regel. Ons land kent veel partijen en toch een redelijk stabiel bestuur. Dat komt door onze traditie van consensusdemocratie.

Vormt het volatiele kiezersgedrag een bedreiging voor de bestuurbaarheid van het land?

'Nederland is eigenlijk een uitzondering op de regel. Ons land kent veel partijen en toch een redelijk stabiel bestuur. Dat komt door onze traditie van consensusdemocratie. Maar gelet op de kortere tijdspanne tussen de nationale verkiezingen sinds 2002 klinkt nogal eens de vraag of we Weimar-achtige toestanden krijgen. Als je kijkt naar recente opiniepeilingen, dan tekent zich een grote winst af voor PVV en SP. Mocht de volgende verkiezingsuitslag er in grote lijnen ook zo uitzien, dan wordt coalitievorming een stuk lastiger. Het kan over links, en dan is de vraag of PvdA, SP en een eventuele derde partij tot een werkbaar akkoord kunnen komen. Over rechts is ook mogelijk, maar willen VVD en CDA nog-

maals een avontuur aangaan met de PVV?'

'Een reële bedreiging voor de SGP wordt gevormd door de stemmen die opgaan om een kiesdrempel van 5% in te stellen, zoals ook Duitsland heeft. Maar zo'n maatregel lost niets op. Het probleem is namelijk dat er teveel partijen zijn die tussen de 10 en 15% van de stemmen behalen. Dat bemoeilijkt coalitievorming, omdat je dan teveel partijen nodig hebt om voldoende draagvlak voor het regeringsbeleid in de beide Kamers te creëren. Op je lauweren rusten is er dus niet bij. Maar naar dat type rust moet je in de politiek ook helemaal niet op zoek gaan.'

愛之神

STEUN

bijbelscholen in China

De huisgemeenten willen regionale Bijbelscholen met een internaat opzetten. Uw hulp is daarbij onmisbaar. Bel voor info en/of voorlichting: 06-200 13 173

Stort uw gift op: 3473.76.029 t.n.v. Hudson Taylor/SBHC te Rhenen.

HUDSON TAYLOR

Stichting Bijbelse Hulpverlening China

WWW.HUDSONTAYLOR.NL

Onderwijs | Lectuur | **Toerusting** | Diaconaat

Rust

In Den Haag is rust vaak ver te zoeken. Het ene debat gaat, het andere komt. Het nieuws buitelt over zichzelf heen. Voor je het weet ga je als SGP'er mee in de scoringsdrift van politici. Maar rust is beter.

Rust is niet hetzelfde als luieren. Maar het betekent dat je jezelf niet laat meeslepen door de omstandigheden. Essentieel is dan dat je een vaste koers voor ogen hebt. Daarom beginnen we de Kamerweek altijd met een fractievergadering om die koers uit te zetten. Prachtig dat anno 2014 onze werkweek mag beginnen en eindigen met het vragen van een zegen van de Heere. Hij die alle dingen bestuurt. Dat geeft rust.

Rust betekent werken vanuit overtuiging. Als SGP'er heb je dan in het beginselprogramma houvast. Daar staat dat het niet zozeer gaat om zoveel mogelijk stemmen verzamelen, maar om het tot meerdere erkenning brengen van de beginselen die God in Zijn Woord geeft. Dat geeft een unieke uitgangspositie. Dan hoef je je in eerste instantie niet af te vragen 'wat willen de mensen van mij?', maar mag je vragen 'wat wil God van mij?'. En natuurlijk moeten we dingen goed uitleggen en het oor te luisteren leggen in de achterban. Maar alleen ter versterking van de beginselen die God geeft en niet ten koste daarvan.

Rust is ver te zoeken in Den Haag. Maar toch zo dichtbij wie er oog voor heeft. Schrift Gebonden Politiek, wat een zegen. Dat relativeert onze tekortkomingen. Natuurlijk moeten we ons werk zo goed mogelijk doen. Maar het geeft rust te beseffen dat God alle dingen regeert. Dat het goed gaat, zelfs als wij bezorgd zijn dat het fout gaat. Soli Deo Gloria.

*Elbert Dijkgraaf,
lid SGP-fractie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal*

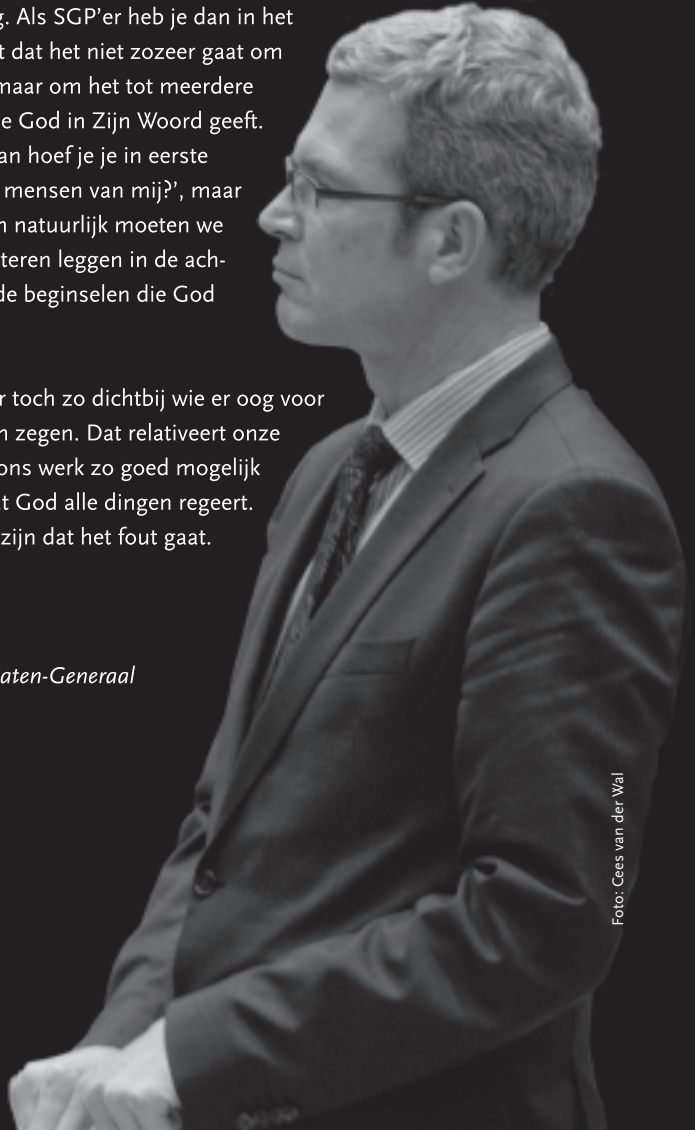

Foto: Cees van der Wal

Rust en onrust. Wat heeft veertig jaar bezinning in *Zicht* gebracht? De moderne mens heeft steeds meer vrije tijd, maar steeds minder rust. Er is kennelijk iets grondigs mis bij de huidige mens en samenleving. Hoe staat de SGP in deze turbulente tijd?

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

Veel vrije tijd, weinig rust

SGP'ers dienen innerlijke rust uit te stralen

Wie kent niet deze bekende vraag: 'druk?' 'Druk, jazeke, erg druk', luidt dan het te verwachten antwoord. Het eveneens voorspelde antwoord is: 'Ah, dat is een goed teken'. De mens is 'druk, druk, druk'. Zelfs meerdere woorden zijn nodig om de heilzame onrust uit te drukken. Maar als nu iemand zou zeggen: 'Nee, hoor, ik ben helemaal niet druk.' Of: 'Ik heb niets te doen?' Dat zou de ander in verwarring brengen. Is hij dan echt zo onbelangrijk en staat hij zo buiten het echte leven?

Op drift

De samenleving is op drift. Deze uitdrukking is vaak gebruikt in allerlei analyses van de samenleving en siert het opschrift van tal van lezingen binnen de gereformeerde gezindte. Vooral sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is er sprake van een crisisgevoel. De crisis is bepaald niet van afgelopen jaren! Traditionele zekerheden wankelden, een geest van autonomie en vrijheid doortrok de samenleving. Alles moest anders, in het onderwijs, de

politiek, de opvoeding én de kerk. Traditionele waarden werden als achterhaald en ouderwets afgeschreven.

Mondigheid werd het toverwoord, zelfs de theoloog Dietrich Bonhoeffer moest hiervoor opdraven als ‘profeet’ van een ‘religieuze’ tijd. J.N. Sperna Weiland schreef in de jaren zeventig overzichtswerken over ‘de theologie na de dood van God’, een ongekende hype in die tijd: God als metafysische werkelijkheid en boven-wereldlijk Wezen had afgedaan.

In het voetspoor van de theologie van ‘de dood van God’ was secularisatie geen gevaar meer, maar bood juist kansen. We begrepen de Bijbel eindelijk: het ging immers om dit

Het neo-marxisme vroeg aandacht voor de negatieve aspecten van de Verlichting en sprak van de dialectiek van de Verlichting: de Verlichting sloeg om in haar tegendeel, die van repressie en onmondigheid.

aardse leven, waar het Koninkrijk zou aanbreken. In de kerken vertaalde zich dat in een verpolitiekt Evangelie wat aanleiding gaf tot de nodige verontrusting. De hervormde theoloog A. A. van Ruler verkondigde in die jaren dat politiek een ‘heilige zaak’ was, maar dan vanuit de gedachte dat dit aardse leven ertoe doet vanuit de heiligheid van het natuurlijke leven (schepping). Het christendom is anti-agnostisch: niet de schepping is fout, maar de mens.

Neo-Marxisme

Op de middelbare school verslonden we de boeken van neomarxisten als Ludwig Marcuse en Theodor Adorno. De eerste kritiseerde de leegte van de ‘eendimensionale’ samenleving en voerde een pleidooi voor vrijheid, creativiteit en romantische liefde. Hij was de culturele goeroe van de vrije levensstijl van een nieuwe generatie van ‘make love, not war’. Adorno leerde dat ‘Auschwitz’ een ingrijpende cesuur in de westerse cultuur had gebracht. Was deze vernietigingsmachine niet het gevolg van de Verlichting, de onderdrukkende kracht van de rede?

Het neo-marxisme vroeg aandacht voor de negatieve aspecten van de Verlichting en sprak van de dialectiek van de Verlichting: de Verlichting sloeg om in haar tegendeel, die van repressie en onmondigheid. De opkomende zucht naar ervaring en emotie, vrije expressie in (abstracte) kunst en seksualiteit, was een gevolg van dit anti-rationeel verzet en uitte zich in interesse in oosterse religies, zen-meditatie en andere hippie-achtige verschijnselen.

Marxisme was geen scheldwoord. Het boek van de religieuze socialist Willem Banning over Marx was verplichte literatuur op de middelbare school. Arbeid is een zaak van zelfverwerkelijking. Mensen zijn vervreemd van de arbeid door een opkomende wereld van techniek en wetenschap, die de werkelijkheid en de arbeid naar haar hand zet. Een *schijnbare* zelfstandigheid, zo stelde de reformatorische filosoof H. van Riessen op zijn colleges, waarbij hij, zo herinner ik me, het waarschuwend vingerdje omhoog hief. Maar die schijnbare macht drong zich steeds verder op waardoor de mens verder vervreemd raakte van zijn werk en de samenleving.

Klassieke oudheid

De onrust is niet van deze tijd, maar van alle tijden. De Griekse filosoof Heraclitus zei al in de voor-christelijke jaartelling: ‘alles stroomt’ (panta rei). De werkelijkheid is één stromende beweging waarin alles zich rusteloos en doelloos voortbeweegt (Nietzsche was niet voor niets een verheerlijker van Heraclitus). Plato probeerde met zijn eeuwige ideeën en een kosmische goddelijke architect (Demiurg) orde en structuur in de chaos te brengen. Hij was samen met zijn opvolger Aristoteles op zoek naar een vorm die de materie in een heilzame structuur brengt. De Griekse filosofen waren op tal van wijzen op zoek naar een zin of verklaringsprincipe van de werkelijkheid.

Met de komst van het christendom is een wereldbeschouwing gekomen die een duidelijke opvatting leerde over de oorsprong en zin van al het geschapene. De tijd is niet een eeuwige reeks cycli van doelloze gebeurtenissen maar is *geschiedenis*. Het gaf een identiteit aan de mens die zich niet meer verloren waant in een universum zonder oorsprong, middel en doel.

Het was de kerkvader Augustinus die in de strijd tussen de twee metafysische werkelijkheden – de aardse stad en de stad van God – het geheim van het verloop van de wereldgeschiedenis ontwaarde. Hij kende als geen ander de innerlijke onrust in een tijdperk dat als een breuk tussen oude en nieuwe wereld gezien kan worden. De oude klassieke wereld maakte plaats voor ‘christelijke tijden’. Tegelijkertijd gaf de kerkvader alle ruimte aan de innerlijkheid en de ziel als plaats om God te ontmoeten. Dat was een nieuwe ontwikkeling die in de Griekse tijd ondenkbaar was: daar ging de mens op in een overkoepelend geheel, van kosmos of polis. In de rust van het

klooster oefende Augustinus zich in de gemeenschap met God, om zich daarna weer volop in de activiteiten van kerk en wereld te begeven. Rust en onrust vormden op die manier een heilzame eenheid.

Middeleeuwen

De Middeleeuwen getuigden van een grandioze synthese tussen aarde en hemel, al bleef de verhouding kerk en staat, paus en keizer, voortdurend spanningen opleveren. Aan de vooravond van de Reformatie vertoonden zich de eerste breuken in deze overkoepelende gothische kathedraal die kenmerkend was voor de Middeleeuwen. Met de vraag naar persoonlijke zekerheid bij Luther ver-

In de rust van het klooster oefende Augustinus zich in de gemeenschap met God, om zich daarna weer volop in de activiteiten van kerk en wereld te begeven. Rust en onrust vormden op die manier een heilzame eenheid.

schoof de aandacht naar het gelovige individu: Hoe krijg ik een genadig God? In het kielzog van de Reformatie ontwaakte de moderne wetenschap die het wijde universum wilde ontdekken, mogelijk geworden door een vooronderstelde wetmatige orde. Kennis is macht, beheersen, de dingen naar je hand zetten, een ingrijpende wending ten opzichte van het middeleeuwse kennisbegrip van

contemplatie en schouwen, zo heeft Joseph Pieper in zijn onvolprezen boek *Musse und Kult* (vertaald met *Rust en cultus*) aangetoond.

Het gevolg was dat de mens zich weer unheimisch in dit universum voelde. Het was Blaise Pascal die in de zeventiende eeuw scherp de onrust van de moderne mens tekende. Onbestendigheid, verveling en onrust, zo typeert Pascal de 'natuurlijke' mens. Alle mensen zoeken verstrooiing. Is deze gevonden, dan knaagt het ongeluk aan het bereikte geluk. Pascal noemt de mens een tegenstrijdig wezen. Hoewel de mens ongelukkig is, zoekt hij toch ergens het geluk. De mens voelt instinctief aan dat hij het geluk buiten zichzelf

Onbestendigheid, verveling en onrust, zo typeert Pascal de 'natuurlijke' mens. Alle mensen zoeken verstrooiing. Is deze gevonden, dan knaagt het ongeluk aan het bereikte geluk.

moet zoeken en niet in zichzelf. Hij doet dat op alle mogelijke manieren, zoals in het uitleven van begeerten, het bedrijven van wetenschap of in het uitoefenen van macht. Omdat het ware geluk is verloren, is *alles* het ware geluk voor de mens geworden. De mens kan dat geluk alleen zoeken omdat hij een verborgen herinnering heeft aan het geluk dat hij ooit eens (in het paradijs) bezat. Mensen zijn constant jachtig om de rust te ontlopen, want dan wordt de mens met zichzelf geconfronteerd. Hij zegt ergens dat alle ellende in de wereld terug te voeren is op het feit dat de

mens niet rustig in zijn kamer kan blijven. Wie herkent dit niet in veel situaties van deze tijd?

Vooruitgangsgeloof

Het christendom heeft een wezenlijke rol gespeeld in de Europese cultuur. Zonder transcendent verankering van de cultuur is de samenleving in de ban van pseudo-religieuze dictaturen, zoals Europa maar al te vaak heeft gekend (Michael Burleigh). John Carroll laat in zijn *De teloorgang van de westerse cultuur* (2006) zien hoe we leven te midden van de ruïnes van het grootse, vijfhonderd jaar oude tijdperk van het humanisme. Woorden als dakloos, wanhopig, uitgeput vallen. Het humanisme wilde God door de mens vervangen en de mens in het centrum van het universum plaatsen. In wezen was het humanisme gedwongen het 'Ik ben die Ik ben' te ondergraven en wilde het zijn eigen rots kunnen funderen.

Onrust heeft alles te maken met het versnelde tempo van de samenleving. De Nederlandse cultuurfilosoof Ton Lemaire heeft eens uiteengezet dat vooruitgang het moderne geloof bij uitstek is geworden, de religie van de moderniteit, substitueert voor christelijke geschiedtheologie in een zich seculariserende samenleving. Onze maatschappij is volgens hem geobsedeerd door onbepaalde groei, die de aarde steeds meer uitput, de mens in een eindeloze behoeftespiraal brengt en het leven verarmt en onleefbaar maakt. De mens waant zich als de Griekse held Prometheus die het vuur stal van de goden en dat doorgaf aan de mensen. Hij is de patroonheilige van de droom van de vooruitgang, autonoom geacht meester en bezitter van de natuur, maar verwoester van de aarde door menselijke expansie en verrij-

king. Het gevolg is: onzekerheid over de toekomst, gevoelens van pessimisme en fatalisme, wat zich vertaalt in een zoektocht naar spiritueel houvast.

Lemaire legt de zojuist geconstateerde dialectiek van de Verlichting bloot: deze heeft niet geleid tot meer vrijheid, maar tot meer destructie, onvrijheid, afhankelijkheid van de techniek, barbaarsheid, ontstaan van megasteden, schaalvergroting, toename van ziekten (kanker!). Lemaire stelt hiertegenover soberheid en streven naar geestelijke in plaats van economische groei. Hij bepleit eenvoud en levenskunst.

Pieper

De rooms-katholieke Duitse filosoof Joseph Pieper heeft gewezen op het belang van de contemplatie. De toegang tot de hoge werkelijkheid is niet primair een zaak van arbeid, maar van contemplatie, van overgave, wachten en ontvangen. 'God geeft het zijn beminde in de slaap.' Het aanschouwende denken is een bovenmenselijke inspiratie die het geheim van de werkelijkheid van de mens ontsluit.

Zijn stelling lijkt op die van Johann Georg Hamann, de veelal ondergewaardeerde criticus en tijdgenoot van Immanuel Kant. Hij wees op de oorspronkelijke betekenis van Vernunft, als Vernehmen: Niet een brutaal en eigenmachtig indringen in de werkelijkheid, maar een passief ontvangen van de heilige betekenis van de werkelijkheid als ten diepste het Woord van God.

Hamann had het overigens rustig. Hij stond met de bekendste filosofen en geleerden van zijn tijd in correspondentie, maar zijn dagelijks werk was dat van een portier die bij zijn receptie alleen zo nu en dan een sleutel hoefde af te geven.... Ondertussen kon hij de

hele dag lezen en werkte hij de ene editie van complete werken na de andere van de meest bekende filosofen, theologen en schrijvers door.

Pieper heeft ook de diepe betekenis van rust gepeild. 'Rust kan er alleen zijn wanneer de mens een is met zichzelf, wanneer hij instemt met zijn eigenlijk zijn.' Daartegenover staat de *acedia*, de traagheid, de mens die niet wil zijn zoals God wil dat hij is.

Kierkegaard

Op dit punt heeft vooral de Deense filosoof Søren Kierkegaard scherpe opmerkingen gemaakt. Zijn levenswerk staat in het kader van het worden tot een authentiek mens, in relatie met God en zichzelf. Die boodschap bracht hij met verve in een cultuur die steeds meer een massamenleving werd en waar 'het publiek' de dienst uitmaakt. Als het over rust gaat, hekelt Kierkegaard de 'bedrijvigheid' van de goedwillende burger. Hij is met alles druk, is 'gewichtig' in zijn functies in kerk en samenleving, maar vergeet oorspronkelijk te zijn, een authentiek zelf, beter: een enkeling voor God. Juist de bepaling 'voor God' is wezenlijk om rust te vinden, innerlijke vrede en geestelijk perspectief.

In zijn *Afsluitend onwetenschappelijk Naschrift* schrijft hij dat men in zijn tijd 'ten gevolge van het vele weten vergeten had wat *existeren* eigenlijk is en wat *innerlijkheid* betekent.' 'Want wie zo gelukkig is om met het menigvuldige te maken te hebben, die kan gemakkelijk onderhoudend bezig zijn. Als hij met China klaar is, kan hij overgaan op Perzië, als hij Frans gestudeerd heeft, kan hij beginnen met Italiaans, en zich vervolgens inlaten met de astronomie, de diergeneeskunde, enzovoort. Hij kan ervan verzekerd zijn dat hij wordt aangezien voor een mens van formaat.

Maar de innerlijkheid heeft niet een omvang die de zintuigen verstedd doet staan. Innerlijkheid in de liefde betekent bijvoorbeeld niet dat je zeven keer met een Deens meisje trouwt, en er vervolgens op losgaat bij de Françaises, de Italiaanse meisjes, enzovoort, maar dat je een en dezelfde liefhebt en toch voortdurend vernieuwd wordt in diezelfde liefde, zodat die telkens weer nieuw is in het opbloeien van stemming en levenskracht.'

*Onze maatschappij is volgens
Lemaire geobsedeerd door
onbeperkte groei, die de aarde
steeds meer uitput, de mens in
een eindeloze behoeftespiraal
brengt en het leven verarmt en
onleefbaar maakt.*

Hectiek

De Zuid-Koreaanse filosoof Byung-Chul Kan heeft in zijn boek *De vermoeide samenleving* (2012) de hectiek van deze tijd haarscherp geanalyseerd. De moderne mens kent een overmaat aan prikkels, informatie en impulsen en weet niet hoe hij daarmee om moet gaan. De ziekten van de moderne tijd zijn neuro-aandoeningen: depressie, ADHD, borderline en burn-out. De 'hyperaandacht' van mensen doet op alles reageren, terwijl de culturele prestaties van de mensheid juist de vrucht zijn van een 'intensieve, contemplatieve aandacht'. Precies de zaken die Pieper aansnijdt. 'Hectiek alleen schept niets nieuws, maar reproduceert en versnelt wat er is.' 'Nog nooit stonden de actieven, dat wil zeggen de ruste-

lozen zo hoog in aanzien. Het hoort dus tot de noodzakelijke correcties aan het karakter van de mensheid dat we het beschouwelijke element enorm moeten versterken.' De bedrijvige prestatiesamenleving is geen vrije samenleving, maar verwekt nieuwe dwang, waarin iedereen zijn werkkamp in zich meedraagt.

In deze tijd ontbreekt het de mens aan momenten van rust en bezinning. Hoewel de Nederlander het volgens een recent CPB-onderzoek minder druk heeft – dankzij een hogere levensstandaard die het (met name huishoudelijke) werk efficiënter maakt – is er nauwelijks tijd tot lezen. Het lezen van boeken en kranten liep terug van 3,9 naar 2,5 uur per week. Cultuurkritische denkers hebben gewezen op de teloorgang van het lezen van de bronnen van cultuur en kerk. Vluchtige en snel behapbare boekjes vervangen de grondige werken die de diepere culturele achtergronden in kaart brengen. Het moet allemaal kort en flitsend zijn, want anders weet men de aandacht van de mens niet te vangen. De sociale media hebben veel onrust gebracht, nauwelijks bezinning op de wezenlijke zaken van het leven. De Duitse filosoof Martin Heidegger sprak in de jaren zestig van de vorige eeuw al over het 'Gerede' van het 'Man' (het 'men'). Wie denkt niet aan Twitter, letterlijk het vogelgekwek van de mens van deze tijd?

Uitzicht

De SGP is in de veertig jaar van het bestaan van *Zicht* veranderd met de politiek. De tijd van diepgaande discussies over beginselen, bezinning op de betekenis van de Bijbel voor politiek en cultuur, is door de verzakelijking en vooral vereconomisering van de politiek voorbij. Het politieke bedrijf in de Eerste en

Tweede Kamer is veranderd. De historisch, culturele, bijbels-theologische kennis van Kamerleden is verslechterd. Dat blijkt uit de politieke hypes die regelmatig opduiken als er zich weer een religieus thema voordoet. Onkunde wreekt zich, zoals overigens ook in de politieke journalistiek.

De gereformeerde gezindte - de achterban van de SGP - is door al deze ontwikkelingen niet onbeïnvloed. Ook zij is door de onrust geraakt, of op drift geraakt. Dat blijkt al te vaak bij jongeren die, bij gebrek aan (geestelijk) perspectief, ontworteld en losgeslagen hun weg vervolgen. Het generatieprobleem is niet zozeer van de jongeren, maar meer van de ouderen die niet in staat zijn geweest om geestelijke opvoeding en levensvorming van hun kinderen gestalte te geven.

Het speelt zich zowel in de rechterflank als in de linkerflank van de gereformeerde gezindte af. In de rechterflank moeten veel ouderen van zichzelf bekennen dat zij de innerlijke rust niet hebben gevonden. Zij storten zich volop in het jachtige en bedrijvige leven ('druk zijn is toch een goed teken en arbeid is toch goddelijke opdracht?'), maar waarbij hard werken juist een ontvluchten van innerlijke onrust is. Geen wonder dat een jongere generatie in geestelijke ontreddeering haar weg vervolgt. Dat is niet de openlijke wanhoop van de wereld, maar een *doffe* wanhoop, gedragen door het feit dat de mens toch niets aan zijn lot kan doen. Rust is echter totaal wat anders dan berusting. Aan de linkerkant van de gezindte is geloof daarentegen een vanzelfsprekende zaak geworden, gebaseerd op het gevoel dat God natuurlijk genadig is en dat alles goed komt. Het gevolg is het ontbreken van de verwondering. In beide gevallen leeft de mens zonder wezenlijk contact met God, de bron van innerlijke rust.

De SGP staat voor belangrijke uitdagingen. Het gezag van de SGP-leiders van het eerste uur, zoals ds. G.H. Kersten en ds. P. Zandt, is weggevallen. Zij traden op in een maatschappelijke en culturele context die volstrekt veranderd is. De uitdaging is om (opnieuw?) aansluiting te krijgen op inspiratiebronnen, op zó'n manier dat de frisheid en relevantie ervan geen betoog hoeft. Dit is vooral van betekenis voor onze jongere generatie. De beginselen waar de SGP op stoelt, zijn het alleszins waard om ook voor de toekomst uit te dragen, maar het zal steeds meer in kritisch debat met de moderne wereld moeten gebeuren. Het is van wezenlijk belang dat SGP'ers in hun publieke presentatie innerlijke rust uitstralen, niet ondersteboven raken door onverwachte tegenslagen of meegesleurd worden door de hectiek van deze tijd. Het is de opdracht om vanuit een innerlijk herwonnen rust zo te arbeiden dat arbeid een geheiligde arbeid is, verricht vanuit het verzoeningswerk in Christus en uitziende op Zijn wederkomst. Dan zal, zoals Augustinus het uitdrukte, de tijd van de rust en eeuwige sabbat aanbreken. Wie verlangt ook als politicus niet naar *déze* rust, die van een nieuwe hemel en aarde?

VOOR EEN GOED BOEK NIET LANG OP ZOEK!

Boekhandel R. van der Meijden
Nedereindsestraat 7 – 4041 XE Kesteren
Tel. 0488-482226 (Bgg. 0488-482134)
Email: info@vdmeijden-boekhandel.nl

Maandags gesloten

www.maf.nl

MAF vliegt voor
Gezondheidszorg in arme landen

**Geef uit dankbaarheid!
Red een mensenleven!**

€ 15,- Elke vijf minuten stijgt ergens ter wereld een MAF vliegtuig op.
Voor 15 euro kan MAF 3 minuten vliegen.

€ 35,- Dokter Foster wil twee klinieken per dag bereiken met het MAF vliegtuig.
Voor 35 euro kan dokter Foster 35 kilo medicijnen meenemen.

€ 150,- Voor behandeling in het ziekenhuis zijn mensen in bergdorpen afhankelijk van MAF.
Voor 150 euro vliegt MAF 1 patiënt naar het ziekenhuis.

www.maf.nl/geef

ANBI Flying for Life

VAN DEN DIKKENBERG LAS & MONTAGE BV

Uw betrouwbare partner voor:

- Staalbouw
- Dak- en wandbeplating
- Trappen en Hekwerken
- RVS en Aluminium

Meikade 41
6744 TB Ederveen
T. 0318 539428
info@jvandendikkenberg.nl
www.jvandendikkenberg.nl

Ambities? Belemmeringen? Groeï!

Wat klinkt het mooi. Ambities hebben. Verder willen komen, groter willen worden. We ontmoeten dagelijks ondernemende mensen en organisaties die we daarbij helpen.

Maar misschien hoort u bij de mensen die niet zo van de ambities zijn en hebt u maar één wens. Lekker in uw vel zitten. Dat groeien komt later wel - denkt u. U hebt genoeg aan uw hoofd. Misschien persoonlijk, misschien zakelijk.

De een heeft ambities, de ander problemen. De een ziet kansen, de ander voelt belemmeringen. Bent u de een of de ander? In beide gevallen hebt u een goede reden om kennis te maken met Bunt Management en Bunt Persoonlijke Ontwikkeling.

Wilt u ook stappen zetten op weg naar groeï?
Ga naar www.buntgroep.nl
of bel 0318-830226.

 Bunt
groeï van mens en organisatie

Bunt Groep is een onafhankelijk adviesbureau, gespecialiseerd in trainingen, coaching, organisatie- en managementadvies en psychosociale hulpverlening. Wij helpen organisaties en mensen zich te ontwikkelen.

Bunt Groep - Galileilaan 23d - 6716 BP Ede - T 0318-830226 - E info@buntgroep.nl

Met het verschijnen van dit nummer is *Zicht* toe aan zijn veertigste jaargang. Om precies te zijn verscheen in het jaar 1975 het eerste nummer. Het heeft de redactie goed gedacht dit jubileum niet voorbij te laten gaan zonder terug te zien op het verleden. Dit artikel neemt u daarom mee terug naar dat verleden, maar kijkt tevens vooruit, mede dankzij enkele opgehaalde herinneringen van enkele (oud)redactieleden.¹

B.J.T. van de Worp MA, historicus

'Geen vertolking van definitief en officieel SGP-standpunt'

Een terugblik op veertig jaar Zicht

Zonder het bestaan van de kweekschool 'De Driestar' had *Zicht* waarschijnlijk een andere gedaante aangenomen dan in 1975 het geval was. *Zicht* verscheen namelijk allerminst uit het niets: het orgaan had een voorloper in het toen al vijftien jaar bestaande *Onderling Kontakt*. Rond het jaar 1960 was in Gouda op initiatief van P. Kuijt (1910-1987) onder de vlag van de SGP-Statenskring een jeugdverband in het leven geroepen. Ongeveer veertig jongeren ontvingen eens in de zoveel tijd op zater-

dagmiddag hun lessen politieke bewustwording. Al spoedig ontstond de behoefte aan een eigen contactorgaan. Daartoe werd *Onderling Kontakt* in het leven geroepen.

Onderling Kontakt

Wijlen mr. L.J.M. Hage (1917-2007), die aan 'De Driestar' het vak culturele en maatschappelijke vorming (Cuma) doceerde, gaf eens in een interview te kennen dat *Onderling Kontakt* niet 'opgericht' en 'nog minder vanuit een

bepaalde politieke achtergrond in het leven geroepen' is. Op de kweekschool heerste een gunstig geestelijk klimaat. Mr. Hage nam zijn leergierige en betrokken leerlingen tijdens zijn lessen mee door de Nederlandse cultuur-, filosofie- en kunstgeschiedenis. In dit klimaat was *Onderling Kontakt* ontstaan. We laten Hage zelf aan het woord:

'Er was al een schoolkrant, waarin af en toe een artikel bleek te verschijnen boven het peil van een schoolkrant. (...) Dit alles leidde tot een gesprek, dat als thema had: waarom niet in een eigen blaadje met een wat gerichte inhoud, bijvoorbeeld wat politiek of onderwerpen van een bepaald niveau van instructieve aard binnen het kader van onze levensopvatting. De titel,

De stuwende krachten achter het blad poogden met een krachtig pleidooi het hoofdbestuur te overreden 'Onderling Kontakt' een officiële partijstatus te geven.

die zou worden *Onderling Kontakt*, geeft de onderliggende bedoeling weer, namelijk een orgaan gericht op intern gebruik voor de studenten. Het devies van de oprichter was ook het contact tussen de studenten te bevorderen in deze zin: instrueren om een basis te leggen voor discussie. Bij gebrek aan kennis vindt geen discussie plaats, maar een polemiek met herhaling van standpunten, met als gevolg vaak een persoonlijke verwijdering.²

Het orgaan trok een steeds groter publiek en daarmee de aandacht van het Landelijk Verband van Staatkundig Gereformeerde Studieverenigingen (LVSGS). De stuwende krachten achter het blad, de heren Kuijt en Hage, poogden met een krachtig pleidooi het hoofdbestuur te overreden *Onderling Kontakt* een officiële partijstatus te geven. Hun opzet slaagde, al bleef binnen het hoofdbestuur de vrees voor het vernieuwingsstreven van de jongeren nog lange tijd bestaan.³ Het blad groeide voortdurend en werd meer en meer een studieblad – een orgaan dat steeds meer inging op politieke en maatschappelijke vraagstukken, met een herkenbaar SGP-karakter – zodat de oorspronkelijke bedoeling vervaagde: het onderlinge contact tussen de studieverenigingen, zoals de titel van het orgaan reeds uitdrukte. In de tussenliggende tijd was het Studie- en Voorlichtingscentrum van de SGP (SVC) opgericht⁴ – de voorloper van het huidige Wetenschappelijk Instituut voor de SGP. Vanuit het SVC kwam de vraag of *Onderling Kontakt* van uitgever wilde veranderen en onder diens vlag wilde varen. Van het SVC werd nu eenmaal verwacht dat het een studieblad zou uitgeven. Zo werd in 1975 *Onderling Kontakt* opgeheven en voortgezet als *Zicht*. Daarnaast verscheen vanaf datzelfde jaar in de vorm van *Ons Contact* een orgaan dat het LVSGS kon bedienen.⁵

Kritiek

De doelstelling van *Zicht* werd duidelijk verwoord door ds. H.G. Abma (1917-1992) in het eerste redactioneel. *Zicht* "beoogt door haar activiteit de politieke, maatschappelijke en principiële problematiek op een behoorlijk, zo mogelijk en zo nodig wetenschappelijk niveau, vanuit het standpunt van de SGP, te belichten. Geenzins is hiermede bedoeld, dat

Zicht een definitief 'officieel standpunt' vertolkt." Juist dat laatste was – zeker gedurende de eerste jaargang – een bron van spanningen, zowel binnen de redactie zelf als tussen de redactie, het bestuur van het SVC en het hoofdbestuur van de SGP. Tevens ontving de redactie in het eerste jaar nogal wat kritiek, zo staat te lezen in het laatste nummer van de eerste jaargang. De spanningen, evenals de kritiek, werden in hoofdzaak veroorzaakt door een verschillende zienswijze op de taken en werkwijze van *Zicht*. Mocht de redactie slechts schrijven over standpunten en besluiten die het hoofdbestuur genomen had, of bestond er ook een zekere mate van vrijheid om zelfstandig te schrijven over politieke en maatschappelijke vraagstukken, zonder dat het hoofdbestuur zich daarover had uitgelaten? Het merendeel van de redactie stond op het laatste standpunt, zo liet een van de redacteuren van het eerste uur weten, drs. J.J. Tigchelaar. Ongetwijfeld hadden deze spanningen evenzeer van doen met de toenmalige polarisatie en kerkelijke verdeeldheid. Zo schreef het oud-redactielid J. Leune: 'In bepaalde kerkelijke bladen werd naar de mening van de redactie niet alleen harde onterechte kritiek geuit op de inhoud van *Onderling Kontakt* en *Zicht* maar ook op de vertegenwoordigers van de SGP in de Tweede Kamer, van wie met name ds. H.G. Abma het moest ontgelden. Omwille van de lieve vrede stelde het hoofdbestuur zich onvoldoende te weer tegen deze kritiek.' Men meende dat de redactie zich van het aloude SGP-beginsel verwijderde.

Zicht: toonbeeld van emancipatie?

Deze kritiek moet gezien worden tegen de achtergrond van de onrustige jaren zestig en zeventig. De turbulente ontwikkelingen gin-

gen ook de SGP niet voorbij. Een deel van de achterban wenste dat de partij principieel alleen getuigde in het politieke bestel, terwijl ds. Abma hieraan gestalte probeerde te geven door het voeren van praktische politiek. Deze 'controverse' had, zo is reeds beschreven, zijn weerslag op *Zicht*. Desondanks is een zekere mate van vrijheid kenmerkend voor *Zicht*, tot op de dag van vandaag. De redactie werkt zo veel mogelijk zelfstandig en onafhankelijk. Wel loopt er sinds 1987 een belangrijke lijn tussen het bestuur van de Guido de Brès-Stichting en de redactie via wijlen drs. J. Mulder, de studiesecretaris van de Stichting. Momenteel vervult drs. J.A. Schippers als directeur van het Wetenschappelijk Instituut deze intermediaire rol. Een geruststelling voor zowel het hoofdbestuur als het Stich-

De spanningen, evenals de kritiek, werden in hoofdzaak veroorzaakt door een verschillende zienswijze op de taken en werkwijze van 'Zicht'.

tingsbestuur moe(s)t het zijn dat de redactieleden zich verbonden wisten en weten met het SGP-gedachtegoed.

Het is ondoenlijk om in het bestek van dit artikel een verantwoorde weergave te bieden van de ontwikkeling die *Zicht* de afgelopen veertig jaar heeft doorgemaakt. Wel lijkt het mij relevant en interessant een aantal opvallende tendensen te schetsen. Door de jaren heen professionaliseerde *Zicht* zich voortdurend. Waren de bijdragen in eerste instantie afkom-

stig van de hand van de redactieleden zelf, al snel was dat niet meer te doen voor de redactieleden, die dit alles in hun vrije tijd moesten doen. Wel konden zij vissen uit een steeds groter wordende vijver: meer en meer jongeren uit de gereformeerde gezindte kregen de gelegenheid te gaan studeren. Waar de eerste generatie redactieleden veelal geschoold was op De Driestar – waarna sommigen alsnog aan een universitaire studie begonnen – kwam er in de jaren tachtig een generatie jongvolwassenen op die na de middelbare school meteen was doorgestroomd naar de universiteit. De gevolgen daarvan waren ook zichtbaar in *Zicht*. De meeste scribenten hadden inmiddels een universitaire scholing genoten. Het is interessant om te zien dat de studierichting van de jongeren uit de gereformeerde gezindte niet langer beperkt bleef tot de technische of economische richting: sociale en geesteswetenschappelijke studies werden ook onder de bevindelijk gereformeerden meer en meer geaccepteerd. Het is dan ook niet overdreven om *Zicht* als een toonbeeld van de emancipatie van de gereformeerde gezindte te zien. Dat geldt zeker ook als gelet wordt op de toename van het aantal gepromoveerden en erkende wetenschappers binnen reformatorische kring.

Een weg vinden in het heden

Ook inhoudelijk vallen een aantal zaken op. Gedurende de eerste tien jaargangen maakte de 'kroniek' vast onderdeel uit van *Zicht*. Respectievelijk de SGP-vertegenwoordigers in de Tweede Kamer, ds. H.G. Abma, ir. H. van Rossum en ir. B.J. van der Vlies, gaven – zoals Holdijk het omschrijft – 'een gecomprimeerde persoonlijke verantwoording van de hoofdmomenten van de SGP-inbreng in het Tweede Kamer gebeuren; de Eerste Kamer viel buiten

beeld.' Omdat in *De Banier*, die toen nog wekelijks verscheen, ook een kroniek verscheen, liet *Zicht* dit in 1986 los. Juist omdat *De Banier* wekelijks werd uitgegeven, maakte de mediatie of Bijbelstudie tot 1998 geen vast onderdeel uit van *Zicht*.

Voorts valt op dat *Zicht* veel belangstelling toonde voor bekende christelijke politici, die niet van SGP-huize waren. Behalve een vijfdelige serie over de invloedrijke gereformeerde staatsrechtgeleerde mr. D.P.D. Fabius, die tevens lange tijd de partijsecretaris was van de Antirevolutionaire Partij (ARP), en de theoloog dr. Ph.J. Hoedemaker, besteedde de re-

Het is niet overdreven om 'Zicht' als een toonbeeld van de emancipatie van de gereformeerde gezindte te zien.

dactie met een speciaal themanummer in 1987 aandacht aan de honderdvijftigste geboortedag van de antirevolutionaire voorman dr. A. Kuyper. Holdijk daarover: 'De belangstelling voor politici die in de historie van de christelijke politiek een rol hebben gespeeld houdt verband met het inzicht dat wij zonder kennis van het verleden geen verantwoorde weg in het heden weten te vinden. Daarbij speelde uiteraard een rol dat er lang voordat de SGP ontstond ook al sprake was van politici die bijbels-gereformeerd denken vruchtbaar trachtten te maken voor de politiek. Dat de negentiende eeuw – en minder bijvoorbeeld de oude kerk – als oriëntatiepunt diende, laat zich alleen uit de typisch Nederlandse historie verklaren.'

Tot slot, als wij de jaren negentig bezien, valt het aantal diep ideologisch geladen artikelen op: over theocratie, gewetensvrijheid en het afleggen van de eed. Niet zelden leidde dat tot een discussie in *Zicht*, maar ook in het geheel van de partij, bijvoorbeeld over de verhouding tussen Willem van Oranje en Petrus Datheen, een discussie tussen dr. K. van der Zwaag en mr. M. van Manen van de stichting 'In het spoor'. Ideologische discussies moeten in *Zicht* zeker niet gemeden worden, vindt Van der Zwaag, de huidige hoofdredacteur: 'Er bestaan per definitie geen gevoelige onderwerpen waar we heel krampachtig over moeten doen. Dat heeft te maken met het onafhankelijke karakter van *Zicht*. Zo kwam het lidmaatschap van vrouwen van de partij in de kolommen van het tijdschrift amper aan bod, niet omdat we dat niet aan de orde konden stellen, maar omdat de redactie van *Zicht* eigenlijk vindt dat er heel wat belangrijker onderwerpen zijn waarover wij ons druk moeten maken. Sommige onderwerpen zullen eenvoudig van tafel verdwijnen omdat ze door de tijd achterhaald zijn. Gekscherend gesteld: misschien dat er over een kwart eeuw enkel vrouwelijke Tweede Kamerleden voor de SGP zijn en dat mannen moeten ijveren voor een comeback...'

Redactievergaderingen

Een belangrijke schakel in het productieproces van *Zicht* vormen de redactievergaderingen. Twee personen maakten meer dan dertig jaar deel uit van de redactie, te weten mr. G. Holdijk (gedurende 1977-2009) en J. Neele (gedurende 1980-2011), bij wie de laatste vijftientig jaar de redactievergaderingen plaats vonden. Aan die vergaderingen bestaan louter goede herinneringen, zo laten verschillende (oud)redactieleden weten. Zo

schreef Neele: 'Het feit dat de vergaderingen van de redactie plaatsvonden in een huiskamersessie heeft altijd iets ontspannends in zich. De gemoedelijke sfeer die er dan heerst, komt misschien niet altijd de efficiëntie ten goede, maar daardoor ga je elkaar wel beter leren kennen en waarderen. De voorzitter had dan ook de moeilijke taak de vergadering in goede banen te leiden, maar hij slaagde daar uiteindelijk wel in.' Ook het huidige Tweede Kamerlid mr. C.G. van der Staaij, die al op jonge leeftijd als redactielid meedraaide, denkt met weemoed terug aan de redactievergaderingen: 'Het was altijd een genoegen die bij te wonen. Ze waren niet ingericht volgens de normen van efficiënte besluitvorming, maar boden veel ruimte voor

Kees van der Staaij, die al op jonge leeftijd meedraaide, denkt met weemoed terug aan de vergaderingen: 'Het was een genoegen die bij te wonen.'

gedegen onderling gesprek waar ideeën en inspiratie voor nieuwe artikelen uit opborrelde. De huiselijke sfeer bij de familie Neele in Waddinxveen was een uitstekende en genoeglijke vergaderplek.'

De professionalisering had ook zijn invloed op de aard van de redactiewerkzaamheden. Aanvankelijk behoorden het voeren van de administratie en het aanleveren van de kopij bij de drukker eveneens tot het takenpakket van de redactie. Jarenlang heeft mevr. C.J. Neele-Heystek zodoende het administratieve werk voor haar rekening genomen.

Samenstelling Zicht-redactie van 1975 tot 2014

Het blad *Zicht* is per 1 januari 1975 van start gegaan als opvolger van *Onderling Kontakt*. Onder laatstgenoemde titel zette het Landelijk Verband van Staatkundig Gereformeerde Studieverenigingen haar uitgave voort ten behoeve van de SGP-jongeren, terwijl *Zicht* de uitgave werd van de Stichting Studie- en Voorlichtingencentrum van de SGP. In mei 1978 werd deze omgezet in de Stichting Studiecentrum SGP. Deze stichting werd in 1992 hernoemd tot Guido de Brès-Stichting, waarvan het bestuur het studiecentrum beheert. Vanaf 2008 werd de naam van het Studiecentrum SGP vervangen door Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.

In het onderstaande overzicht staan de namen vermeld van alle redactieleden. Daarvoor is het colofon van de uitgave geraadpleegd. Tussen haken staat de periode vermeld waarin de betreffende persoon redactielid was van *Zicht*. Daarachter staat de woonplaats vermeld, voor zover de oud-redactieleden nog in leven zijn. Ten slotte vermelden we nog dat administratie van het studieblad werd verzorgd door mw. C.J. Neele-Heystek te Waddinxveen, van 1979 tot en met 1992.

Redactieleden

Ds. H.A. Abma (1975-1977), Laureat, Frankrijk
 Ds. J.W. Arendshorst (1975-1978), Wolvega
 Mr. W.N.L. Donker (1975-1976), Bodegraven
 Mr. I.J.G.H. Hage (1975), Ede
 Mr. L.J.M. Hage (1975)
 J. Leune (1975-1982), Apeldoorn
 Joh. Leune (1975-1976), Woerden
 Ds. P. Mulder (1975-1982), Geldermalsen
 D.A. Roozmond (1975-1986)
 J. Sturm (1975-1980)
 Drs. J.J. Tigchelaar (1975-1990), Putten
 W.H. Marchand (1976-1979), Hulshorst
 Mr. G. Holdijk (1977-2009), Uddel
 Drs. J. Schinkelshoek (1978-1980), Den Haag
 Drs. J. Freeke (1979-1980)
 W. Büdgen (1980-1990), Westzaan
 J. Neele (1981-2011), Waddinxveen
 H. Freeke (1982-1996)
 P. van de Breevaart (1982-1987), Hendrik-Ido-Ambacht
 Drs. J. Mulder (1987-2005)
 T. van Oostenbrugge (1987-1992), Bruinisse
 Drs. S. Stoop (1987-1998), Dirksland
 Dr. W. Fieret (1991-1992), Woudenberg
 Mr. C.G. van der Staaij (1991-2008), Benthuizen
 Ir. A. van Maldegem (1993-2001), Groningen
 Dr. K. van der Zwaag (1993-heden), Barneveld
 Drs. Joh. Weggeman (1996-2001), Zwijndrecht
 Mevr. drs. R. Biemond (1999-2005), Canada
 Drs. J.R.C. Janse (2001-2007), Boskoop
 Dr. ir. H. Kievit (2001-heden), Barneveld
 Drs. J.W. van Berkum (2005-2006, 2011-heden), Gouda
 Drs. J.A. Schippers (2006-heden), Rotterdam
 Drs. G.C. Verhoeks (2007-2009), Boskoop
 Mr. drs. P. Verhoeve (2007-2008), Oudewater
 Ir. J. Maljaars (2008-heden), Woerden
 Drs. J.D. Veldman (2008-heden), Dordrecht
 Drs. P.J. Verheij RA (2009-heden), Alblasserdam
 J.M. ten Hove MA (2011-heden), Alblasserdam
 H.J. Nijsink MA (2011-heden), Utrecht
 B. van den Belt MA, (2011-heden) Kampen
 Ing. J.J. van Burg MSc (2011-heden), Axel
 Mw. E. van Doorn MA (2011-heden), Rotterdam
 Drs. A.I. Hoogeveen (2011-heden), Spijkenisse
 W.J. Pijl (2011-heden), Den Haag
 Prof. dr. J.J. Polder (2011-heden), Woudenberg
 B. Provoost MA (2013-heden), Amersfoort
 Mw. C.A. Everse (2014-heden), Den Haag
 Mw. R.A. Heijboer (2014-heden), Bodegraven

'Langzamerhand kwam er enige professionalisering binnen de structuur van het Studiecentrum, eerst door de benoeming van een studiesecretaris [tegenwoordig: de directeur], die ook tot taak had de Zichtredactie te versterken en later ook door de administratieve ondersteuning vanuit het partijbureau, zodat die taken niet meer door ons behoeften te worden gedaan en lag de kern van de activiteiten alleen nog op de redactievergaderingen,' licht haar man toe.

De toekomst van *Zicht*

Als studieblad wenst *Zicht* te staan buiten de waan van de dag. Graag biedt het tijdschrift, zoals de ondertitel uitdrukt, een gereformeerd zicht op politiek en maatschappij. Die positieve 'eigengereidheid' is zeker te waarderen, maar houdt ook een risico in. Enkele jaren geleden werd de verschijningsfrequentie teruggebracht van zes naar vier nummers per jaar. 'Het is zo veel moeilijker om op de actualiteit in te spelen. Daardoor komen sommige onderwerpen niet aan de orde of soms als de bekende mosterd na de maaltijd,' laat Neele doorschemeren. Leune voegt daaraan nog iets toe: 'Houd vast aan de Bijbelse beginselen maar probeer dat steeds in eigentijdse

enigszins prikkelende en niet uitgesleten bewoordingen de lezer voor te houden.' Ook Van der Zwaag wil dat benadrukken: 'Bezinnende artikelen zijn hard nodig in een tijd waarin de politiek verzakelijkt en vereconomiseert (hoe vaak gaan politieke debatten

Houd vast aan de Bijbelse beginselen maar probeer dat in eigentijdse, enigszins prikkelende en niet uitgesleten bewoordingen de lezer voor te houden.

over cijfers en begrotingen!) en weinig tijd is voor verdieping in culturele en filosofische achtergronden van politiek en maatschappij.' Kortom, *Zicht* biedt een belangrijke bijdrage aan studie en bezinning.

Moge de redactie die doelstelling ook in de voor ons onbekende toekomst blijvend handhaven en op die manier een waardevolle bijdrage leveren aan Bijbels genormeerde politiek!

Noten

- 1 Ik bedank de volgende (oud)redactieleden voor hun schriftelijke beantwoording van enkele vragen. Op alfabetische volgorde: dr. W. Fieret, mr. G. Holdijk, J. Leune, J. Neele, mr. C.G. van der Staaij, drs. J.J. Tigchelaar en dr. K. van der Zwaag.
- 2 K. van der Zwaag, 'Politieke idealen zijn verbleekt ten gunste van cijfers en procenten', interview met mr. L.M.J. Hage, *Zicht* 21,5 (1995), pp. 170-175.
- 3 Vergelijk G. Koese, 'Waarderend kritisch en kritisch waarderend', interview met ds. M. Golverdingen, *In Contact. SGP-jongerenmagazine* 3 (2008), pp. 28-29 en J. Exalto, *Wordt een heer! Kweekschool De Driestar en de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden* (Zoetermeer 2013), p. 357.
- 4 Op 21 maart 1974.
- 5 Vergelijk H.A. Abma, 'Overwegingen bij ons laatste nummer', *Onderling Kontakt* 15,6 (1974), pp. 2-5; H.G. Abma, 'Een uitgever maakt kennis', *Zicht* 1,1 (1975), pp. 2-3; P. Mulder, 'Woord vooraf van de redactie', *Ons Contact*, 1,1 (1975), pp. 2-5.

Ooit was hij student politieke en sociale wetenschappen. Gaandeweg trok de filosofie zijn belangstelling. Eind jaren negentig publiceerde dr. Gerard Visser een intrigerend boek: 'De druk van de beleving'. Daarna volgde een publicatie over het gedachtegoed van de mysticus Meister Eckhart. Bijna won hij de Socrates Wisselbeker met 'Niets cadeau', een essay over de ziel. We gaan met hem in gesprek over rust en onrust in politiek en samenleving.

Drs. J.A. Schippers en drs. J.W. van Berkum, redactieleden

Politiek heeft nu vooral gezond verstand nodig

In gesprek met cultuurfilosoof dr. G.T.M. Visser

In uw boek 'Water dat zich laat oversteken' vraagt u zich af of wij mensen tegenwoordig nog wel iets met rust kunnen laten. Hoe bent u tot die vraag gekomen?

Onze wereld is op drift geraakt. Wat we sinds enkele decennia globalisering noemen, is daar de uiting van. Marx en Nietzsche analyseerden dat verschijnsel al in de negentiende eeuw. De behoefte aan een steeds uitgebreidere afzet van producten, jaagt het kapitalistische stelsel over de gehele aardbol. Dit heeft

niet alleen economische gevolgen. De macht van het kapitaal blijft namelijk niet beperkt tot bewegingen op de markt, maar infecteert ook ons denken. Doordat alle naties zich de kapitalistische productiewijze moeten eigen maken, dringt de westerse burgerlijke cultuur volgens Marx ook de eigen tendens tot exploitatie aan hen op. Marx mag het bevrijdende en onomstotelijke van de burgerlijke rechtsstaat hebben onderschat, zijn belangrijkste vraag blijft onverminderd actueel: of

wij in staat zijn het ‘eigen zijn’ van mens en natuur te behoeden voor de mateloosheid van de markt? Tegenwoordig is zelfs onze vrije tijd een product geworden.

Zijn wij in staat het ‘eigen zijn’ van mens en natuur te behoeden voor de mateloosheid van de markt? Tegenwoordig is zelfs onze vrije tijd een product geworden.

Hoe heeft de menselijke geest zich zo ontwikkeld?

Van oudsher was rationaliteit ingebed in een bezielde verband. Dat verband creëerde bepaalde manieren om je als mens tot de werkelijkheid te verhouden. Manieren die ons vandaag de dag niet meer vertrouwd zijn. Nietzsche sprak van de dood van God. Hij doelde daarmee niet alleen op het ‘volwassen worden’ van de rationaliteit, maar ook op dit ontheemd zijn van de ratio, het losgeraakt zijn uit een bezielde verband. De diagnose van Nietzsche was: als wetenschap zich niet meer laat leiden door de hogere geestelijke machten van filosofie, kunst en religie, dan vervalt zij tot een functie in het economisch bedrijf. Vanuit het verlangen om de ontheemde ratio in te bedden in het leven, kwam in de negentiende en twintigste eeuw de beleving op de voorgrond te staan. Onbedoeld echter heeft dit tot een belevingsrationaliteit geleid, waarvan de imperatief luidt: handel zo dat de situatie je bevalt. Oftewel: doe uitsluitend wat je leuk vindt. Deze manier van denken en doen gaat gepaard met een ongeremde ex-

ploitatie, die de hele werkelijkheid raakt. Het loopt erop uit dat niets meer met rust kan worden gelaten.

Welke uitweg ziet u?

Wij moeten al datgene waar we mee omgaan meer met rust zien te laten. Daarmee bedoel ik dus niet: het links laten liggen, maar er zo mee omgaan dat je het in zijn *wezen* laat, het respecteert in wat het van zich uit behelst. De filosoof Josef Pieper (1904-1997) bepleit tegenover de verheerlijking van de arbeid een terugkeer van de zin voor rust. Bron van rust is de cultus – de eredienst voor God – waarin de arbeidswereld van de werkdag wordt overschreden. Ik vind de analyse van Pieper uit 1947 sympathiek en leerzaam. Voor onze tijd volstaat deze analyse echter niet, omdat er niet méér ruimte voor de cultus is ontstaan. Eerder minder. Het arbeidskarakter is er in de loop van de tijd alleen maar totaler op geworden.

Wat mij opviel is dat Pieper deze problematiek vooral antropologisch duidt. Hij stelt er tegenover dat niet de arbeid van de mens, maar de rust de basis voor de beschaving vormt. Voor een uitweg zou ik zelf de spa nog dieper willen steken en naar het niveau van de ontologie (de zijnsleer, red.) gaan: er heerst iets in onze cultuur dat alles van z’n plaats haalt. Onze cultuur is losgeraakt van haar ankergrond, losgeraakt van haar bronnen. Dat heeft zich niet van de ene op de andere dag voltrokken. Het is een proces van een paar eeuwen geweest, waarin geleidelijk aan wetenschap en techniek de suprematie verkregen. De manier waarop wij met z’n allen de aarde en de natuur zijn gaan uitbuiten en eigenlijk niet weten hoe we ons daartegen te weer kunnen stellen, hangt niet alleen samen met de kapitalistische productiewijze,

die Marx als oorzaak zag, maar ook met de aard van de moderne techniek. Het exploita-tiekarakter daarvan heeft Heidegger pregnant wel zo aangeduid: alles wat erdoor wordt aangeraakt komt in de modus van het terstond, ter plekke, ter beschikking staan.

Hier tegenover stel ik, met Heidegger, de houding van 'gelatenheid'. Dit begrip is eind dertiende eeuw door de mysticus Meister Eckhart gemunt. Eckhart verstond er een houding onder van volmaakte innerlijke rust. Gelatenheid kent bij hem een drievoudige structuur: het *loslaten* van alle eigenwillige intenties, het *je verlaten* op een innerlijke leegte, op een be-zield verband dat zich daarin openbaart en van zich uit God en al het geschapene *zijn laat*. We moeten gelatenheid dus wel goed verstaan.

Van Dale omschrijft het woord als lijdzaamheid, berusting. Bij Eckharts gelatenheid ligt de nadruk echter niet op berusting, maar op innerlijke rust. Het betekent een zodanig in jezelf rusten, dat je de dingen kunt laten gebeuren. Gelatenheid is een houding waarbij ons denken, spreken en handelen niet wordt bepaald door zelfzuchtige motieven, maar wordt gedragen door een innerlijke stilte. Het wil zeggen dat je alle fixaties waarin je gevangen zit loslaat, dat je al datgene loslaat wat niet echt van binnenuit komt. Voorwaarde om in jezelf te kunnen rusten is een leeg gevoel. Vind je dan rust in de leegte? Ja en nee. Niet meteen in de leegte, maar wel in het binnenstromen van de liefde en ontvankelijkheid van God in je handelingen, dankzij deze leegte.

Welke kansen biedt gelatenheid voor de politiek?

Een politicus met een houding van gelatenheid trekt de wijdeste kring. Dat betekent: zich

openstellen, bijvoorbeeld voor de zienswijze van anderen. Durven om de kwestie van een andere kant te bekijken. Niet je eigen standpunt verabsoluteren.

Gelatenheid is een houding waarbij ons denken, spreken en handelen niet wordt bepaald door zelfzuchtige motieven, maar wordt gedragen door een innerlijke stilte.

Bij een fixatie op de eigen gezichtspunten, komt een werkelijk debat niet tot stand. Een politicus die zijn hele denken en doen laat bepalen door zijn ideologie, sluit zich eigenlijk af voor meningen en gezichtspunten die niet in te passen zijn in het ideologische raster. Hetzelfde geldt voor een politicus die alleen maar is gericht op de belangen van de groep die hij of zij vertegenwoordigt. Alle andere opinies of visies die deze belangen relativeren, komen niet in zijn politieke kraam te pas. Een notie als het algemeen belang komt dan in de knel.

De houding van gelatenheid die ik bepleit, creëert optimale ruimte voor het gebruik van het gezonde verstand. Dat heeft de politiek vandaag de dag het meest nodig. Die gejaagdheid, gerichtheid op korte termijn, de kramp om de hele werkelijkheid in getallen te willen vatten om van alles maar te kunnen controleren, die hectiek waarin iedereen over elkaar heen buitelt – daar word je toch horendol van?

Willen politici op een geloofwaardige manier leiding en sturing geven aan de samenleving, dan zullen zij zich moeten gaan oefenen in innerlijke stilte en ontvankelijkheid.

Willen politici op een geloofwaardige manier leiding en sturing geven aan de samenleving, dan zullen zij zich moeten gaan oefenen in innerlijke stilte en ontvankelijkheid.

Kunnen politici zichzelf die rust wel gunnen? Ze worden opgejaagd door kortstondige oprispingen, zoals bijvoorbeeld een spoeddebat over slecht functionerende politici of door kwesties waarmee ze vooral de aandacht op zichzelf willen vestigen. Denkt u dat het weer mogelijk is rust in het politieke debat te krijgen?

Rationele argumentatie en zakelijke inhoud zijn gebaat bij een levenshouding die, zoals ik dat graag formuleer, de wijdsten kring trekt. Voorwaarde voor dit laatste is dat men in zichzelf rust. Men rust in zichzelf als men een weidse visie heeft, die deze rust schenkt. In de politiek is dus niet alleen een visie nodig, maar die visie dient ook weids te zijn. Ik bedoel weids in zowel politieke als spirituele zin. Een treffend voorbeeld is dit citaat uit de dagboeken van Dag Hammarskjöld, die zich als secretaris-generaal van de Verenigde Naties ten tijde van de Koude Oorlog inzette voor de verbetering van de relaties tussen het Oostblok en het Westen. Hij zei: "Het antwoord op de vraag hoe de mens een leven kan

leiden van actieve maatschappelijke dienstbaarheid (...) vond ik in de geschriften van de grote middeleeuwse mystici. Zelfovergave is voor hen immers de weg naar zelfverwerkelijking geweest." Hammarskjöld wist zich in zijn beoefening van politiek gedragen door een vertrouwen dat vele malen verder reikt dan de peilingen waar menig politicus zich tegenwoordig op blind staart, daartoe opgejaagd door de media.

Het thema van de editie van Zicht waarin dit interview komt te staan is 'rust en onrust'. Welke culturele gedachten heeft u daarbij? Wat is heilzaam voor de samenleving?

Dan denk ik aan de uitdrukking het 'open midden'. Voor mij is dat de zin van alle bestaansverhoudingen: het midden open laten. In wezen is elk ding, elk woord, elk werk, elke instelling zo'n midden. Neem onze parlementaire democratie. De essentie daarvan is dat de plek van de macht niet opnieuw wordt bezet. Die plek moet leeg blijven. De praktijk is vaak anders, als de meerderheid het midden bezet. De essentie van democratie is echter niet dat de meerderheid, de helft plus één beslist, maar dat de minderheid wordt beschermd. Ontbreekt dit midden, wordt het niet opengelaten, zijn wij niet in staat een ding of een woord of wat dan ook de ruimte te laten die het vraagt, dan transformeert het in hectiek. Deze hectiek betekent onrust en stress. De Verenigde Naties hebben stress tot de ziekte van de twintigste eeuw verklaard. In dat licht zou het belangrijkste criterium waaraan we politieke maatregelen dienen te toetsen de vraag kunnen zijn of en in hoeverre die maatregelen rust brengen, rust in de zin van de ruimte die iets naar zijn wezen behoeft.

Dat heeft als consequentie dat de politiek de eigen aard van zaken meer moet respecteren. Geldt dat ook ten aanzien van het onderwijs en onderzoek op de universiteiten?

Dat is zeker zo. Sterker nog, ik durf wel te zeggen dat er zich in mijn eigen werksfeer, de universiteit, een drama voltrekt. Universiteiten zijn bedrijven geworden. Het gaat in onderzoek alleen nog maar om de productie van artikelen in (internationale) wetenschappelijke tijdschriften. Bijgevolg is haast iedere wetenschapper alleen nog maar met zichzelf bezig. Ook kom je onder wetenschappers steeds minder erudiete mensen tegen: een hoogleraar scheikunde die ook Goethe leest. En onder filosofen kom je bijna geen filosofen meer tegen, ook hier in toenemende mate alleen nog specialisten. In het hedendaagse jargon ben ik een kenniswerker. Daar waar juist de wijdsten kring zou moeten worden getrokken, heerst in toenemende mate een rekenend denken, dat weinig tot niets meer met bezinning heeft te maken. Bezinning, het woord zegt het al, betekent: tot zinnen komen.

Hoe kun je in zo'n op drift geraakte cultuur overleven?

Ik pleit voor vernieuwen en herbronnen. Onze cultuur mist een oriëntatiepunt. Het is net alsof we vliegen in de mist, zonder zicht op de horizon. Dan weet je niet meer waar boven en onder is. We hebben de bronnen van onze cultuur dichtgestopt en afgedamd. De rijke 'logos' van de Grieken is geleidelijk vengd tot doelrationaliteit. Alleen wat we kunnen meten en berekenen, wat we in euro's kunnen waarderen is in tel. Alleen het voorstelbare, beschikbare, berekenbare nemen we in beschouwing. Daardoor hebben we geen idee meer van de zin van deugden als matigheid en bedachtzaamheid. Ons gemeenschap

pelijke ethos houdt geen rekening met de oerstructuur van het bestaan. Zo komt het bijvoorbeeld dat het belang van vorming in het onderwijs door beleidsmakers niet wordt

Hamarskjöld wist zich gedragen door een vertrouwen dat vele malen verder reikt dan de peilingen waar menig politicus zich tegenwoordig op blind staart.

ingezien. Als je dan de vraag opwerpt: 'Kunnen wij nog wel iets met rust laten?', roept dit weliswaar herkenning op, zo heb ik gemerkt. Tegelijk weten we er maar moeilijk weg mee. Daarom voer ik een hartstochtelijk pleidooi om bij iemand als Meister Eckhart te rade te gaan. Deze persoon uit de dertiende eeuw stond op het breukvlak van de oude tijd en de nieuwe tijd. Zijn centrale notie van gelatenheid – zó in jezelf rusten dat je de dingen kunt laten gebeuren - biedt houvast en geeft betekenis, zin en kleur aan deugden als bedachtzaamheid en matigheid. Het geeft mensen de ruimte om los te komen van de focus op hun eigenbelang.

Wat vindt u van het conservatieve pleidooi voor restauratie van de deugdencultuur?

Ik vrees dat de (neo)conservatieven van nu een te gemakkelijk beroep op de klassieke deugden doen. Zij moeten de belangrijkste vraag niet over het hoofd zien, namelijk: wat maakt de deugd tot een deugd? Wat is de bron van deugd? Je kunt niet op een knopje

Vier publicaties van Gerard Visser

Water dat zich laat oversteken

Verkenningen in het stroomgebied van beleving en gelatenheid

Kunnen wij tegenwoordig nog wel iets met rust laten? In die vraag lichten twee tendensen op die Gerard Visser in onze levensinstelling onderscheidt. Enerzijds die van een groeiende exploitatie van het leven waarin men van belevenis naar belevenis gaat. Anderzijds een waarin de beleving wordt ervaren als de opdracht juist optimaal recht te doen aan het leven, wat vraagt om een houding die hij in aansluiting bij Eckhart en Heidegger gelatenheid noemt. Het boek staat in het teken van de vraag naar de voorwaarden van een toekomstige spiritualiteit.

Niets cadeau

Een filosofisch essay over de ziel

Hoewel Socrates het als de belangrijkste opdracht in het leven van een mens beschouwde de *psychè* te leren kennen, is de ziel tegenwoordig uit het wetenschappelijke en het filosofische discours verdwenen. Daar staat tegenover dat de omgangstaal het woord nog onverminderd koestert. Denk aan uitdrukkingen als 'iemand op de ziel trappen' of 'met je ziel bloot moeten'. In dit filosofische essay wordt een lans gebroken voor de ziel. Het betoog gaat uit van de hypothese dat de ziel in de Europese filosofie is gestorven aan *de illusie van haar kenbaarheid*. De auteur gaat vervolgens na hoe in de hedendaagse bezinning op het vraagstuk van de *individualiteit* een spirituele voeling met de ziel terugkeert, die is gebaseerd op de ervaring van haar *ondoorgrondelijkheid*.

Gelatenheid. Gemoed en hart bij

Meister Eckhart (uitverkocht)

Een cultuurkritische studie over het vraagstuk van de innerlijkheid dat in de laatste honderd jaar niet alleen in de wijsbegeerte, maar ook in de westerse cultuur op de achtergrond is geraakt. Visser vraagt aandacht voor het gemoed als een oorspronkelijke dimensie van het mens-zijn. Daarmee zet hij zich af tegen een tendens in de geschiedenis van het westerse denken waarin het affectieve als ondergeschikt aan het redelijke wordt geacht. Visser betoogt dat filosofie meer gemeen heeft met kunst en religie dan met wetenschap. Van dit drietal is religie in onze cultuur sterk onderbelicht. Religie is de veronachtzaamde geestverwant van de filosofie en omdat ze zo lang niet bevraagd is, kan het religieuze domein ons juist veel te melden hebben.

De druk van de beleving

Filosofie en kunst in een domein van overgang en ondergang

Onder een ervaring verstaan wij vandaag een beleving. Toch zijn de Nederlandse woorden beleving en belevenis nog maar zo'n driekwarteeuw oud. Sociologen spreken tegenwoordig van de belevensmaatschappij. Maar wat houdt die in? Visser beschrijft de dubbelzinnigheid van beleving. In een korte tijdsperiode heeft zich in het werk van kunstenaars en filosofen in de negentiende eeuw iets beslissends voltrokken, wat zich bij mensen over een langere termijn innerlijk en maatschappelijk voltrekt. Naast een nieuwe vrijheid ontplooit zich een druk die Nietzsche al tot een wil tot macht herleidt: beleving is pressie.

drukken of een schakelaar omzetten en terstond die essentiële deugden weer tevoorschijn halen. Wanneer een hoger oriëntatiepunt ontbreekt, hangen die deugden los in de lucht, zonder bezielend verband. Dan komen ze niet zelf, van zich uit tot ontplooiing. Terugkeer naar de klassieke deugden vergt een omdenken, een verwijdering van de oogkleppen van het doel-middel-denken, een loskomen van het westerse beheersingsideaal. En je niet laten beheersen

Ik pleit voor vernieuwen en herbronnen. Onze cultuur mist een oriëntatiepunt. Het is net alsof we vliegen in de mist, zonder zicht op de horizon. Dan weet je niet meer waar boven en onder is.

door de techniek. Nee, ik heb niet zozeer problemen met het gebruik van computers en tablets op scholen. Maar vaak ontbreekt het belangrijkste van alles, namelijk dat de docenten hun leerlingen vormen, door ze te leren hoe om te gaan met bijvoorbeeld de tablet of smartphone. Het is toch bizar dat mensen zich onprettig voelen bij de gedachte even niet bereikbaar te zijn?

Hoe is dat mogelijk, die houding van gelatenheid je eigen maken?

Bij gelatenheid gaat het niet alleen om loslaten. Dan zou het ook kunnen neerkomen op onverschilligheid. Gelatenheid is principieel

anders van aard. Het gaat niet alleen om loslaten, maar ook om toelaten. Waar gaat het volgens Eckhart om in de verhouding tot God? God zijn laten. Als het bijvoorbeeld om liefde tot de ander gaat, betekent gelatenheid niet dat jij de ander liefhebt, maar dat God door jou heen de ander lief heeft. Zelfzuchtige liefde (amor of eros) is dan getransformeerd in onbaatzuchtige liefde (caritas of agapè).

Godsdienst kan een bron van vrede en rust zijn, maar tegelijk een bron van conflicten. In onze samenleving ligt het accent meer op de gevaarlijke kanten van religie. Ligt dat vooral aan de gelovigen of hebben seculieren een scheefgetrokken beeld van religie?

Ik zeg altijd: religie is gevaarlijk, juist omdat zij met betrekking tot wat ik eerder het open midden noemde het meest wezenlijke en kostbare is. Zij heeft dit midden te koesteren, maar kan het dus ook in bezit nemen en uitspelen tegen andersdenkenden, waardoor het een bron van conflicten wordt. Religie betreft het domein van het onzichtbare en daarom kunnen mensen die kwaad willen er vrij gemakkelijk mee aan de haal gaan.

Tegelijk is er de positieve kant van religie. Godsdienst scheidt een geestelijke sfeer die in beginsel vrij is van eigenbelang, die gericht is op een dimensie die ruimte laat voor de ander om echt anders te kunnen zijn. Religie heeft een verbindende kracht voor mensen, waardoor zij in staat zijn om afstand te nemen van hun eigenbelang. Ik denk dan aan de woorden van Jezus: 'Wat baat het u als gij de hele wereld gewint, en schade lijdt aan uw ziel?' Daar ligt mijns inziens ook de betekenis van christelijke politiek in de toekomst: borg staan voor het respect voor andersdenkenden.

ECM
dialoog

**Organisatie-
processen
ingewikkeld?**

Met educatieprogramma's op maat werken we aan de professionalisering van (uw) medewerkers. Georganiseerde intervisie, regionale kennisafels en nieuw elan geven aan competenties van leidinggeven en persoonlijke geloofwaardigheid? ECM dialoog heeft het!

Postbus 100 | 8080 AC Elburg
t (0525) 66 16 97 | www.ecmdialoog.nl

RietvelddeJong RietvelddeJong
accountants- en belastingadviseurs

**Burgemeester Uilkensstraat 24
2861 AE Bergambacht
Telefoon: 0182 – 64 54 54
Fax: 0182 – 35 76 55**

UW BEDRIJF IS ONZE ZORG!

GROOTFORMAAT PRINTS
SCHAAL 1:1 OF GROTER?

ONTWERP & REALISATIE VAN:

- Autobelettering
- Reklameborden
- Gevelreklame
- Lichtreklame
- Bouwborden
- Drukwerk
- Reklamezullen
- Promotiekleding
- Relatiegeschenken
- Groot formaat prints
- Presentatiesystemen
- Vlaggen- en vlaggenmasten

VAN LAAR
REKLAME

Bellstraat 15 | 3771 AH Barneveld
T (0342) - 400 968 | F (0342) - 400 469
E Info@vanlaarreklame.nl | www.vanlaarreklame.nl

KKKA
kantoor der kerkelijke administraties

**De administratieve dienstverlener
voor kerken en instellingen**

- Het geheel of gedeeltelijk verzorgen van de financiële administratie
- Salaris- en / of traktementsberekeningen
- Debiteuren- en crediteurenadministratie
- Ledenadministratie en geldvererving
- Opmaken en controleren van jaarverslagen
- Opstellen accountantsverklaringen
- Financiële advisering
- Administratieve ondersteuning op locatie
- Zorg- en verzuimverzekeringen
- Internetboekhouden

Een hele zorg minder...

Hoofdkantoor Kon. Wilhelminalaan 23
Postbus 675 • 3800 AR Amersfoort • Telefoon (033) 467 10 10

www.kkgkka.nl

Wie is er tegenwoordig nog bezorgd om schade aan de ziel?

Ja, helaas is het zielsfenomeen gestorven in onze cultuur en dat, zoals ik in mijn essay over de ziel heb betoogd, aan de illusie dat de ziel kenbaar zou zijn. De moderne wetenschap pretendeert datgene wat de Griekse filosoof Aristoteles onder de ziel verstond volledig vanuit de natuur te kunnen verkla-

Religie heeft een verbindende kracht voor mensen, waardoor zij in staat zijn om afstand te nemen van hun eigenbelang.

ren. Maar de ziel is wetenschappelijk niet te doorgronden, zoals nu juist ieder zal beamen voor wie het woord ziel geen loze term is. Ik kan mij zelf het beste vinden in de opvatting van Aristoteles' leermeester Plato, die de essentie van het mensenleven begreep als een reis van de ziel ter loutering.

U kent vast wel de uitspraak van Aurelius Augustinus in zijn Confessiones: 'Onrustig is ons hart, tot het rust vindt in U, o God...' Wat zeggen deze woorden voor mensen van de 21e eeuw?

Elke tijd is een onrustige tijd. Dat gold ook voor de tijd van Augustinus. Maar de tijd waarin we nu leven, is zeker onrustig en heftig. Moet je in God rust vinden? Persoonlijk deel ik die overtuiging van Augustinus en ik volg daarbij Meister Eckhart, die van oordeel was dat God geen entiteit ergens buiten ons en tegenover ons is, maar volstrekt innerlijk. Tegelijk ondoorgrondelijk voor ons mensen. Tegen het einde van zijn leven, in de lente van 1327, schrijft hij in een preek: 'Ik bid God

dat Hij mij van Hem verlost.' Eckhart benadrukt dat het gemoed van een mens helemaal leeg moet worden, helemaal rein, vrij van elk menselijk beeld van God. Alleen dan kan Hij zich openbaren.

Om tot die rust te komen waarover Augustinus schrijft, moet je vaak ook eerst de onrust die je parten speelt in je leven onder ogen durven komen. Dan kun je in een crisis geraken en in een duister belanden waarin je alles moet loslaten, nergens meer op kunt vertrouwen en je eigen kracht zich tot nul reduceert. Denk aan iemand als Job. Wanneer een mens ten slotte toch teruggetild wordt in het bestaan en zijn levenslust terugkeert, heeft zich een wending voltrokken. Een mens is dan veranderd en kan een diepe rust erva-

Om tot die rust te komen waarover Augustinus schrijft, moet je vaak ook eerst de onrust die je parten speelt in je leven onder ogen durven komen.

ren die hij niet eerder kende. Zo lees ik de woorden van Augustinus. De rust waar hij op doelt, moet een ervaring van liefde zijn, doortrokken van ontvankelijkheid. Heb je deze rust gevonden, dan is de bron van waaruit je leeft niet meer, wat Eckhart noemt, de 'eigenwille', maar de liefde Gods die je bestaan binnenstroomt.

Dat de Tweede Kamer voor het eerst in haar geschiedenis haar eigen functioneren grondig onder de loep heeft genomen, is winst. Met de aanbevelingen uit het onderzoeksrapport is echter nog onvoldoende gedaan. Politieke partijen kunnen een waardevolle bijdrage leveren om een cultuurverandering in de Tweede Kamer te bevorderen.

Drs. A. de Jong, hoofd redactie politiek Reformatorisch Dagblad

Kamer moet in de spiegel blijven kijken

Zou de politiek, in het bijzonder de Tweede Kamer, meer moeten reflecteren op het eigen functioneren, minder hijgerig moeten opereren, meer de grotere, langetermijn-problemen van onze maatschappij bij de kop moeten pakken, en meer moeten waken over een waardige uitstraling van het parlement? Op die vraag is een kort, een lang en een middellang antwoord mogelijk. Het korte antwoord is: ja! Het lange antwoord zou een proefschrift vergen.

Parlementaire zelfreflectie

Resteert het middellange antwoord. Dat antwoord kan niet anders dan zijn vertrekpunt nemen in de uitputtende gedachtewisseling die hierover in het voorjaar van 2009, geïnitieerd en gecoördineerd door de Tweede Kamer zelf, heeft plaatsgevonden. Inderdaad, ik doel op de zogeheten 'parlementaire zelfreflectie'. Dat was een dermate grondig proces, dat het niet gemakkelijk is na deze exercitie nog geheel nieuwe gezichtspunten te ontdekken.

Laten we even het geheugen opfrissen. Op 5 juli 2007 aanvaardde de Tweede Kamer een motie ingediend door CDA-Kamerlid Schinkelshoek (nota bene: oud-redactielid van dit tijdschrift), waarin de Kamer vaststelde dat de reputatie en de werkwijze van het parlement al lange tijd ter discussie stonden, en dat het parlement op alle kritiek die op haar werd gespuid eigenlijk zelf eens een goed antwoord zou moeten geven. De motie verzocht daarom het Presidium van de Kamer een speciale commissie in te stellen die moest zorgen voor ‘parlementaire zelfreflectie’. En aldus geschiedde.

De problematiek waar de commissie of stuurgroep zich over moest buigen, is niet moeilijk onder woorden te brengen. Het zijn zaken die aan de borreltafel vaak besproken worden en die bovendien bij herhaling terugkeren in door deskundigen geschreven opiniestukken in kranten en andere media. De Tweede Kamer praat veel, maar doet weinig. De Tweede Kamer holt meer achter de feiten aan (spoeddebat na spoeddebat) dan dat zij op ontwikkelingen vooruit loopt. De Tweede Kamer houdt zich meer met details bezig dan met hoofdlijnen, meer met beuzelingen dan met echte problemen. De Tweede Kamer loopt aan de leiband van de media en van het kabinet, en verliest door gekibbel en gehakketak veel gezag.

Rapport ‘vertrouwen en zelfvertrouwen’

Krap twee jaar later, in mei 2009, presenteerde de commissie haar rapport, getiteld ‘Vertrouwen en zelfvertrouwen’. Van dat rapport kan veel gezegd worden, maar níet dat de commissieleden niet hun best hebben gedaan. Alleen al het feit dat zij er twee jaar aan hebben gespendeerd, zegt veel. De stuurgroep sprak met politici, oud-politici, bur-

gers, politicologen en journalisten. Zij maakte vergelijkingen met het buitenland, worstelde zich heen door vele eerdere rapporten en publicaties, en bekeek de zaak vanuit tal van invalshoeken.

Kortom, deze breed samengestelde commissie (alleen de PVV zat er niet in), voorgezeten door toenmalig Kamervoorzitter Verbeet, maakte zich er bepaald niet met een Jantje van Leiden vanaf. Veel grondiger had de aanpak niet kunnen zijn. Die vaststelling betekent meteen dat de voorstellen van deze stuurgroep al bij voorbaat beschouwd kon-

De Tweede Kamer houdt zich meer met details bezig dan met hoofdlijnen, meer met beuzelingen dan met echte problemen.

den worden als het in politieke zin maximaal haalbare wat betreft verbetering van de werkwijze van de Kamer. En dat als deze stuurgroep zou falen om iets wezenlijks en hanteerbaars op tafel te leggen, de handdoek maar beter in de ring gegooid kon worden. Hééft dit alles nu wat opgeleverd? Bij het beantwoorden van die vraag moeten we twee fasen onderscheiden. In de eerste plaats: stelde het rapport zelf wat voor? In de tweede plaats: wat is er feitelijk met het rapport gedaan?

Aanbevelingen

Wat het eerste betreft, van de aanbevelingen van de stuurgroep viel destijds niemand van zijn stoel. De Kamer zou selectiever om moeten gaan met spoeddebatten, zou een beter

eigen onderzoeksinstrumentarium moeten ontwikkelen en zou nieuwe Kamerleden beter moeten coachen. Het waren aanbevelingen die in het verleden al veel vaker waren geuit. Aan de andere kant: wie beseft dat deze aanbevelingen dit keer vanuit de Kamer zelf kwamen en niet vanuit een of andere externe instantie, én dat zij het resultaat waren van soms moeizaam bereikte compromissen tussen de diverse fracties, kan er toch niet denigrerend over doen. De aanbevelingen mochten dan op het eerste gezicht niet spectaculair lijken, als ze integraal uitgevoerd

De aanbevelingen mochten dan op het eerste gezicht niet spectaculair lijken, als ze integraal uitgevoerd zouden worden, zou dit wel degelijk een flinke verbetering van de werkwijze van de Kamer opleveren.

zouden worden, zou dit wel degelijk een flinke verbetering van de werkwijze van de Kamer opleveren. Laten we de vijf punten van de stuurgroep eens één voor één nalopen.

Uitvoeringstoets

1. *De Tweede Kamer moet er bij wetgeving en beleidsplannen voor zorgen dat er van tevoren een uitvoeringstoets ligt: kan deze wet of dit beleidsplan in de samenleving inderdaad vormgegeven worden? Ook zouden achteraf vaker uitvoeringsonderzoeken gehouden moeten worden: hoe is deze wet, hoe zijn deze regels in de maatschappij geland? Is bereikt wat de wetgever beoogde?*

Met het eerste is, in mijn waarneming, amper iets gebeurd. Ook van het tweede zijn nauwelijks voorbeelden te noemen. Het toetsen van de uitvoerbaarheid van wetten blijft tot nu toe een taak die vooral de Eerste Kamer tot zijn verantwoordelijkheid rekent. In de Tweede Kamer is het nog onverminderd zo dat de druk van regeer- en coalitieakkoorden het tempo van de politiek bepalen, waardoor kwaliteit en uitvoerbaarheid ondergeschoven kindjes blijven.

Spoeddebatten

2. *De Tweede Kamer moet selectiever omgaan met spoeddebatten.*

Hier is, helaas, niets van terecht gekomen. Weliswaar heten zij sinds enige jaren dertigledendebatten, maar de essentie van het probleem is nog altijd hetzelfde. Door een overmatig gebruik van dit instrument is het als wapen van het parlement – net als eerder de schriftelijke vraag en de motie – stomp geworden. Dertigledendebatten zouden moeten gaan over urgente, dringende kwesties, maar doordat er veel te vaak om wordt gevraagd is de lijst met onderwerpen zo lang geworden, dat het maanden kan duren voor een onderwerp daadwerkelijk aan bod komt. Jammer is dat de Kamer de suggestie niet heeft overgenomen om de zogeheten dertigledendebatten alleen mogelijk te maken via een nader te bepalen formule. Een dergelijke formule is bijvoorbeeld dat een ‘spoeddebat’ alleen wordt gehonoreerd als minimaal drie fracties erom vragen, waarbij de som van het aantal vereiste leden gelijk is aan dat van de grootste fractie plus de twee kleinste fracties. Zo kan voorkomen worden dat een regeringscoalitie elk spoeddebat kan tegenhouden, maar ook dat al te gemakkelijk thema’s op de Kameragenda worden geslingerd.

Toekomstagenda en adviesraden

3. *De Tweede Kamer moet problemen in de samenleving meer pro-actief aanpakken, zou met een eigen toekomstagenda moeten komen en meer gebruik moeten maken van de bekende adviesraden.*

Met dit advies heeft de Kamer wel degelijk iets gedaan. Zo zijn er studies geweest naar de gevolgen van arbeidsmigratie, naar de jeugdzorg en naar onderhoud en innovatie van het spoor. Dat het onderzoek naar de gevolgen van arbeidsmigratie (een tijdelijke Kamercommissie onder leiding van CDA-Kamerlid Koopmans rapporteerde hierover in 2011) nuttig was, blijkt momenteel uit de voortdurende kritische vragen over de komst van Poolse, Roemeense en Bulgaarse arbeiders.

Als het gaat om het meer actief kennis verzamelen, mag ook genoemd worden dat de Kamer de laatste jaren een oud instrument, de 'hoorzitting', nieuw leven ingeblazen lijkt te hebben. Zo heeft zij in een bankenkwestie bankiers naar het Binnenhof laten komen, die zij ook werkelijk scherp en doelgericht heeft ondervraagd.

Omloopsnelheid

4. *De 'omloopsnelheid' van Kamerleden zou omlaag moeten. Als volksvertegenwoordigers langer in het parlement zitten, wordt het institutionele geheugen groter en de fixatie op incidenten waarschijnlijk kleiner. Verder zouden nieuwe Kamerleden beter gecoacht moeten worden door routiniers.*

Met deze aanbeveling is iets, maar niet veel gedaan. Voor een deel is de omloopsnelheid van Kamerleden ook niet te beïnvloeden, omdat de grote electorale verschuivingen van de laatste jaren automatisch tot grote wijzigingen in de samenstelling van de Kamer leiden. Wat partijen wél kunnen, doen ze lang niet altijd. Zo vernieuwde het CDA, ondanks de aanbeveling van de stuurgroep 'parlemen-

taire zelfreflectie', bij de Kamerverkiezingen van 2012 wel degelijk ingrijpend zijn kieslijst. Van de dertien CDA-Kamerleden zijn er zes, dus bijna de helft, nieuw. Van het goed coachen van nieuwe Kamerleden maken sommige fracties wel degelijk werk.

Regeerakkoorden en horen kandidaten

5. *Coalities zouden zich minder moeten binden aan regeerakkoorden. De Tweede Kamer zou kandidaatsbewindslieden, voor zij beëdigd worden, eerst moeten horen.*

Hier is weinig tot niets van terecht gekomen. Een regeerakkoord van een minderheidskabinet is weliswaar minder absoluut en knelend, aangezien er in die situatie voor gedoogpartners altijd ruimte moet zijn om wijzigingen aan te brengen, maar daar staat tegenover dat door de talloze deelakkoorden die in 'achterkamertjes' worden gesloten de politiek bepaald niet transparanter is geworden. Het voorstel van het horen van kandidaatsbewindslieden was op het moment dat 'Vertrouwen en zelfvertrouwen' uitkwam, al omstreden. Sommige leden van de stuurgroep zagen daar eigenlijk weinig in. De meest vergaande variant hiervan, namelijk dat de Kamer zijn fiat zou moeten geven aan elke kandidaatsbewindspersoon, ondermijnde volgens hen het ideaal van het dualisme. Hoe dit ook zij, het voorstel is bij de laatste formatie in het geheel niet in praktijk gebracht.

Balans

De balans valt dus niet mee! In feite is van alle aanbevelingen, die op zichzelf al een compromis vormden tussen wat de diverse partijen in de Kamer wel en niet wilden, minder dan de helft uitgevoerd. Is daarom de hele operatie voor niets ge-

weest? Zo zou ik het niet willen zeggen. Dat de Tweede Kamer voor het eerst in haar geschiedenis haar eigen functioneren grondig onder de loep heeft genomen, is op zichzelf al winst. Ook valt het een vooruitgang te noemen dat het presidium van de Kamer tegenwoordig jaarlijks een soort staat van de parlementaire democratie uitbrengt, waarin zij rapporteert hoe op het punt van werkwijze en aanzien van het parlement de vlag erbij hangt.

Wel moet na de parlementaire zelfreflectie de conclusie luiden dat verbetering van de eigen werkwijze van de Kamer blijkbaar een uitermate taai proces is, dat al gauw stuit op politieke tegenstellingen. Een enorme hindernis om verder te komen, is dat bij de traditionele middenpartijen nog wel enigszins het besef leeft dat de Kamer als geheel een bepaalde stand heeft op te houden en dat afzonderlijke partijen voor dat hoge doel bij tijd en wijle over hun eigen schaduw heen moeten springen, maar dat dit besef bij populistische partijen als PVV en SP totaal ontbreekt. Zij kijken anders aan tegen de Kamer als instituut, en zien die vooral als een podium om zelf maximaal in de schijnwerpers te komen. Dat maakt het terugdringen van het aantal spoed- of dertigledendebatten of het op een hoger plan brengen van het taalgebruik van Kamerleden moeilijk, zo niet onmogelijk.

Kansen

Maar laten partijen die het probleem wél inzien, het hoofd niet in de schoot leggen. Laten zij vooral blijven vechten tegen veroppervlakkiging, tegen pietepouterigheid en tegen verplattung. Laten zij, ook of juist na de parlementaire zelfreflectie, alert blijven op kansen om de werkwijze en het aanzien van de Kamer te verbeteren. Wellicht dat, bijvoor-

beeld op het terrein van de spoeddebatten, de wal toch een keer het schip gaat keren...

Ten slotte nog twee punten om niet al te zeer in mineur te eindigen. In de eerste plaats moeten we bij alle beschouwingen over de hijgerige incidentenpolitiek die de Tweede Kamer vaak voert, niet vergeten dat er aan het Binnenhof óók veel noeste wetgevingsarbeid verricht wordt, dat er weliswaar dingen fout gaan, maar dat er ook veel goed gaat. Nederland is, in zijn algemeenheid gesproken, nog altijd een *high trust society*. Het vertrouwen in de politiek is in ons land relatief hoog, evenals het opkomstpercentage bij Kamerverkiezingen.

In de tweede plaats: mag het veranderen van de cultuur en werkwijze van een groot, samengesteld orgaan als de Tweede Kamer dan uiterst moeilijk zijn, tot troost kan dienen dat het bijsturen van de werkwijze van een partij iets gemakkelijker en overzichtelijker is. Laten partijen bij het opstellen van kandidatenlijsten een betere balans aanbrengen tussen oud en nieuw. Dat is immers – de praktijk wijst het uit – in hun eigen belang? Laten goedwillende partijen geen of zo min mogelijk spoeddebatten aanvragen. Laten zij bizarre debatten over aangespoelde potvissen soeverein aan zich voorbij laten gaan. Laten zij zich voortdurend afvragen of de energie die zij steken in debatten over incidenten in balans is met de energie die zij steken in debatten over grote, structurele problemen. Laten zij zich afvragen of zij hun eigen wetenschappelijk instituut wel voldoende serieus nemen en of zij wel steeds consequent handelen volgens hun eigen levensbeschouwelijke uitgangspunten en politieke theorie. Want ook voor politieke partijen geldt: verbeter de (parlementaire) wereld, begin bij jezelf.

Wie, zoals *Zicht*, veertig jaar terugkijkt, ontkomt er niet aan om ook veertig jaar vooruit te zien. Het doel van dit artikel is in enkele scenario's te schetsen hoe de maatschappij zich de komende veertig jaar *zou kunnen* ontwikkelen en welke plaats de SGP in dat krachtenveld kan hebben.

Drs. J.D. Veldman, redactielid

Een Barneveld- of Babylon-scenario?

Wat we de komende veertig jaar kunnen verwachten

Voordat we in dit artikel veertig jaar vooruit blikken, is het goed de hachelijkheid van een dergelijke exercitie onder ogen te zien aan de hand van enkele voorbeelden. Veertig jaar terug was zo rond 1975. De Vietnam-oorlog kwam ten einde, president Ford volgde Nixon op in de Verenigde Staten en de Walkman moest nog worden uitgevonden. En in 1977 voorspelde Ken Olsen, oprichter van de voorloper van pc-fabrikant Compaq (wie kent dát nog?), dat *er geen enkele reden is waarom iemand*

een computer in huis wil hebben. Ook in de binnenlandse politiek was de situatie anders dan nu. Het CDA bestond nog niet en de voorlopers daarvan hadden gezamenlijk 48 zetels in de Tweede Kamer. De SGP, als altijd een stabiele factor in de politiek, behaalde bij de verkiezingen van 1972 drie zetels.

Toekomst verkennen is niet gemakkelijk

Het denken over de toekomst is niet onprobleematisch. Het zegt daarnaast veel over de

manier waarop wij zelf in het leven staan. Is de toekomst kenbaar en voorspelbaar? Is de toekomst beïnvloedbaar door menselijk handelen? Machiavelli¹ begint zijn hoofdstuk over de invloed van de fortuin op menselijke zaken in *Il principe* als volgt: *Het is mij niet onbekend, dat velen van mening zijn, dat de dingen dezer wereld zodanig door de fortuin en door God worden bestuurd, dat de mensen met al hun verstand er niets aan kunnen veranderen. Vervolgens geeft hij zijn mening: Ik geloof dat ik niet ver van de waarheid af ben als ik beweer, dat de helft van onze daden door het lot, de andere helft door ons zelf worden beheerst.* De SGP'er ontwaart hier natuurlijk een spanning met artikel 13 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en zondag 10 van de Heidelberger Catechismus. Hierover wijdt dit artikel verder niet uit, maar het is bij het nadenken over de toekomst goed dergelijke noties niet uit het oog te verliezen.

Toekomstverkenningen gaan uit van ontwikkelingen in het heden en doen uitspraken over de toekomst. Een dergelijke analyse kan worden gebruikt voor de ontwikkeling van beleid of de uitvoering van concrete maatregelen om de toekomst te beïnvloeden. Dit artikel beperkt zich echter tot de beschrijving van mogelijke toekomstscenario's en hoe de SGP zich daartoe op hoofdlijnen verhoudt. Dergelijke scenario's zijn geen voorspelling, maar toekomstbeelden die *zouden kunnen ontstaan* als resultaat van ontwikkelingen die nu zichtbaar zijn.² Hoewel de werkelijkheid oneindig veel complexer is, gaan toekomstverkenningen vaak uit van twee kernonzekerheden. Dat levert dan vier scenario's op met eigen karakteristieken. Die worden dan verder aangevuld met trends die in hoge mate autonoom zijn zoals de vergrijzing of technologische ontwikkeling. De aldus samengestelde scenario's

schetsen hoe de maatschappij zich in de komende jaren *zou kunnen* ontwikkelen. Ze hebben geen voorspellende waarde en doen ook geen uitspraak over de meest wenselijke toekomst. Wel is het natuurlijk mogelijk in ons handelen rekening te houden met een dergelijke exercitie. Het kan het denken scherpen.

Twee kernonzekerheden

Dit artikel hanteert twee kernonzekerheden. De eerste betreft het belang en de invloed van de nationale overheid. Het ene uiterste representeert gesloten grenzen en een interne blik, het andere uiterste globalisering, een afnemend belang van de nationale overheid en vervagende grenzen. De andere kernonzekerheid gaat over religiositeit. Daarbij representeert het ene uiterste een religieuze en 'godloze' samenleving, het andere uiterste representeert een samenleving waarvan religiositeit volledig deel uitmaakt. De scenario's gaan daarnaast uit van enkele vaste trends: vergrijzing, groei van de islam en technologische doorontwikkeling.

Vier scenario's: Barneveld, Rome, de DDR en Babylon

Bovenstaande kernonzekerheden leveren vier scenario's op die beschrijven hoe het zou kunnen gaan.

1. Barneveld

In dit scenario neemt de religiositeit in de samenleving toe en is de natiestaat blijvend belangrijk.

De EU bestaat nog wel, maar is niet meer dan een vrijhandelsgebied en de NAVO beperkt zich strikt tot de bescherming van het Noord-Atlantische grondgebied. Internationale instituties leiden een zieltogend bestaan. De

economische crisis heeft duidelijk gemaakt wat de gevaren zijn van een nauwe verwevenheid van economieën wereldwijd. Dit inzicht heeft ertoe geleid dat Nederland autarkie (zelfvoorzienendheid) nastreeft. Ook andere landen doen dat waardoor de wereldhandel sterk is afgenomen. De transportsector is flink gereduceerd, de Rotterdamse haven heeft veel minder te doen en Nederlanders kopen vooral nationale producten. Voedsel komt vooral uit de directe woonomgeving en kleine gespecialiseerde bedrijven bieden kwaliteitsproducten aan. De euro is inmiddels een vergeten experiment en de gulden is ingevoerd. De eenzijdige focus van vroeger op economische groei heeft plaats gemaakt voor de breed gedragen overtuiging dat er meer is dan geld verdienen. Het aantal kerkgangers is daardoor toegenomen, de islam groeit flink door geboorteoverschot en er is veel interesse in allerlei spirituele groeperingen. Door de crisis en overheidsbezuinigingen is de nationale overheid op veel vlakken teruggetreden, de lokale overheid is belangrijker geworden en plaatselijke kerken en verenigingen zijn van groot belang voor zorg- en welzijnstaken. De contacten daarvoor verlopen steeds vaker digitaal en de overheid heeft daarop geen enkele grip. Mensen die niet in dergelijke netwerken zijn opgenomen lopen het risico vergeten te worden.

2. Rome

De religiositeit neemt in dit scenario toe en ook de globalisering zet door. Het belang van de nationale overheden neemt steeds verder af.

De EU ontwikkelt zich langzaam maar zeker tot een politieke unie. Doordat een Europees leger binnen handbereik komt, neemt het be-

lang van de NAVO af en worden de banden tussen Europa en de Verenigde Staten losser. Economieën zijn na de crisis meer dan ooit met elkaar vervlochten geraakt en economische clusters als Schiphol, Eindhoven en de Rotterdamse havens profiteren daarvan. Grote internationaal opererende bedrijven zijn eerder regel dan uitzondering en de invloed van deze multinationals is verder toegenomen. Ook internationale instituties zijn krachtiger dan ooit en nemen gaandeweg bevoegdheden van nationale overheden over. Dat geldt ook de Europese Bank die de rol van de centrale banken heeft overgenomen. Nationale grenzen zijn vervaagd en het is gebruikelijk geworden dat economisch sterke regio's de zwakke broeders indirect financieren. De hoge kosten van de verzorgingsstaat en de vergrijzing nopen tot creatieve oplossingen. Het is steeds gebruikelijker je oude dag in goedkopere landen in Zuid- of Oost-Europa door te brengen. De internationale contacten van veel mensen hebben ook effect op de geloofsbeleving. Nederland heeft ontdekt dat religiositeit wereldwijd de norm is en conformeert zich daar gaandeweg aan. Kerken en stromingen met een internationaal profiel én een lokale focus hebben daardoor het tij mee. De Angelsaksische evangelicale beweging blijkt dé opwekking van de 21e eeuw.

3. DDR

In het derde scenario wordt de samenleving steeds minder religieus en blijft de nationale overheid een centrale rol spelen.

Vanwege de economische crisis hebben Nederland en andere landen een beleid gekozen van autarkie. Nederland staat er daarom nu alleen voor. De internationale samenwerking is minimaal en de instituties leiden een slapend bestaan. De Europese landen hebben een gezamenlijk vrijhandelsgebied, maar dat is het dan ook. De NAVO beperkt zich strikt tot de bescherming van het eigen grondgebied. De euro is inmiddels een lang vergeten experiment en de gulden is weer ingevoerd. De handel met Duitsland is flink afgenomen waardoor de gulden veel minder sterk is dan aan het einde van de twintigste eeuw. In het bedrijfsleven ligt de focus op kleinschaligheid. Doordat de binnenlandse markt echter klein is zijn deze bedrijven kwetsbaar. Religieus geïnspireerd geweld heeft ervoor gezorgd dat angst is ontstaan voor het vreemde: religie is taboe geworden. Er is een sterke hang naar veiligheid en behoud van bestaande verworvenheden. Afwijkingen ten opzichte van de heersende seculiere opvattingen worden argwanend bekeken en kunnen niet rekenen op begrip. De overheid probeert ook enige vat te houden op de digitale activiteiten van de onderdanen, vrijheid van meningsuiting op internet is niet gegarandeerd. Vrijheid van onderwijs is afgeschaft, met opvoedingscursussen wordt geprobeerd iedereen zo seculier mogelijk te krijgen en openbare evangelisatie is verboden. Dit ter voorkoming van (geestelijk) huiselijk geweld. Politieke partijen die religieus geïnspireerd zijn worden niet gefinancierd. De zondag is een dag als alle anderen en verkiezingen worden op die dag

gehouden. Het aardgas is vrijwel op, waardoor de vergrijzing en bijbehorende zorg niet zonder schuldopbouw zijn te financieren. De afbraak van de verzorgingsstaat is gestaakt, omdat er geen instituties bleken die de broodnodige zorg en aandacht aan ouderen konden of wilden geven. De overheid financiert alleen instellingen die strikt neutraal zijn.

4. Babylon

Het belang van godsdienst neemt in dit vierde scenario af terwijl de globalisering verder voortschrijdt.

De EU is haast een politieke unie geworden en er zijn vergevorderde plannen voor een Europees leger. De Europese centrale bank heeft de rol van de nationale centrale banken overgenomen en de Verenigde Naties hebben ter stimulering van de internationale handel opdracht gegeven een wereldmunt te ontwikkelen. Economieën zijn door de crisis steeds meer verbonden geraakt. Nationale grenzen zijn vervaagd en economisch sterke regio's financieren de zwakkere. Nederland is een land van internationale bedrijvigheid en een belangrijke vestigingsplaats voor multinationals. De economische focus ligt op het Verre Oosten omdat daar de snelst groeiende afzetmarkten zijn. Internationale instituties zijn krachtiger dan ooit en nemen meer bevoegdheden van nationale overheden over. Voor mensen is werk, concurrentie en economie belangrijker dan godsdienst en welzijn. Daarom is religie naar de achtergrond van de samenleving verdwenen. Mensen die nog godsdienstig zijn ontmoeten elkaar lokaal in kleine groepen en onderhouden digitale internationale contacten. De meeste mensen zoeken de zin van hun leven echter in werk en enerverende activiteiten. Om de concurrentie met Azië goed

aan te kunnen zijn we meer gaan werken. De zaterdag is een normale werkdag geworden en de zondag is de nieuwe zaterdag. De hoge kosten van de verzorgingsstaat en de vergrijzing vereisen creatieve oplossingen. Kostbare medische behandelingen bij personen ouder dan 85 jaar worden niet meer collectief vergoed en een zelfgekozen levenseinde is een veelvoorkomend verschijnsel geworden.

De positie van de SGP ten opzichte van de scenario's

Hoe verhoudt de SGP zich tot elk van deze scenario's? Het Barneveld-scenario ligt het meest in de SGP-lijn. Een sterkere religiositeit in Nederland hoeft zich echter niet te vertalen in een sterkere positie van de SGP. Dit zal onder meer afhangen van de wens en bereidheid de achterban van de SGP te verbreden tot buiten de kern van de gereformeerde gezindte en het vermogen ook op de langere termijn de verschillen daarbinnen te overbruggen. Het Rome-scenario biedt zeker kansen voor de SGP, maar noopt wel tot een herbezinning op Europa en de verhouding tot de brede Europese stroming van de christendemocratie. In dit scenario is het waarschijnlijk dat verschillen tussen stad en platteland toenemen. Het DDR-scenario kan veilig voorkomen omdat de focus op het nationale en vertrouwde ligt. De vrijheden van christenen en andere gelovigen loopt echter gevaar door een door de staat opgelegde eenvormigheid. Dit scenario kan ook elementen van staatsdwang in zich dragen. De rol van religie is in dit scenario gemarginaliseerd en christelijke partijen in de politiek zullen wei-

nig meer om het lijf hebben. Dat roept de vraag op of in zo'n geval fusie van partijen aan de orde is. Die vraag zal ook aan de orde zijn in het Babylon-scenario. In dat scenario is een liberale/libertijnse levensinstelling het meest waarschijnlijk. In de klassieke liberale zin biedt dat ten opzichte van het DDR-scenario een voordeel, omdat de kans op vergaande staatsbemoeienis kleiner is. In elk scenario is de opkomst van de Islam te verwachten door geboorteoverschot. Dit maakt de vraag hoe de SGP in de toekomst om wil gaan met godsdienstvrijheid opportuun.

Moet de SGP nu alles op alles zetten om het Barneveld-scenario werkelijkheid te doen worden? Dat lijkt mij op voorhand niet haalbaar nog wenselijk én geen toonbeeld van de belijdenis dat God regeert. Ook draagt een dergelijke houding het gevaar in zich van verzet tegen de gang van de geschiedenis. Mochten andere scenario's zich ontrollen dan wordt de kloof tussen standpunt en werkelijkheid gaandeweg steeds groter. Dat laat onverlet dat de Bijbel in elk scenario de norm blijft, maar niet elk standpunt is daarvan rechtstreeks afgeleid. Ook Babel maakte immers deel uit van Israëls geschiedenis. En ook daar golden goddelijke normen en hielden mensen verantwoordelijkheid. Houden we rekening met ongedachte mogelijkheden op het gebied van bijvoorbeeld de staatsgeschiedenis? Dat zal ons doen zien dat elk scenario dat zich ontvouwt uitdagingen kent. Christenzijn zou in het Barneveld-scenario wel eens het meest complex kunnen blijken te zijn.

Noten

- 1 Machiavelli, *Il principe* hoofdstuk XXV. Vertaling van dr. J.F. Otten.
- 2 Zie voor theorie over toekomst verkennen bijvoorbeeld *Uit zicht, toekomst verkennen met beleid*, WRR 2010.

Als er één kwestie is die de SGP behoorlijk in beroering bracht in de laatste veertig jaar, dan is het wel de discussie over het partijlidmaatschap van vrouwen en daarmee annex de uitoefening van het actieve en passieve kiesrecht door vrouwen in de partij. In deze bijdrage staat de vraag centraal welke lessen zijn te trekken uit de gang van zaken.

Drs. J.A. Schippers, directeur Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

Onrust in de SGP over politieke participatie van vrouwen

Lessen uit het verloop van een meer dan huishoudelijke twist

Vanaf de oprichting van de SGP repten de partijstatuten over mannen noch vrouwen. Er werd enkel gesproken over 'leden'.¹ Het was in 1918 in christelijke kring blijkbaar zo vanzelfsprekend dat politiek een mannenzaak was, dat men niet op de gedachte kwam om in de statuten de bepalingen over het lidmaatschap zo te formuleren, dat vrouwen als lid van de partij werden uitgesloten. Onvermoed kon daarom zo'n 65 jaar later het hoofdbestuur van de SGP geen statutair be-

letsel opwerpen naar aanleiding van de vraag van mevrouw W. van Donge-van Bezooijen die graag lid wilde worden van de partij die haar zeer ter harte ging.

Vraag ter vergadering

In het voorjaar van 1982 legden de kiesverenigingen van 's-Gravenhage en Scheveningen in de Algemene Vergadering van de SGP een vraag voor aan het hoofdbestuur, met het verzoek om een studie over de veranderde plaats

van de vrouw in de Nederlandse samenleving en in de kring van de Gereformeerde gezindte. De kiesverenigingen constateerden dat de meeste vrouwen en meisjes in SGP-kring hun stem uitbrengen en vroegen zich af hoe dit te rijmen viel met artikel 12 van het beginselprogramma, waarin staat dat het vrouwenkiesrecht in strijd is met de roeping der vrouw.

Het duurde twee jaar alvorens de brochure 'In haar waarde I' verscheen, waarin het hoofdbestuur zijn bevindingen publiceerde over de bijbelse positie van de vrouw en over de emancipatie van vrouwen. Eind 1984 volgde 'In haar waarde II' met overwegingen bij het stemmen door vrouwen.² In beide documenten verzuimde het hoofdbestuur een duidelijk voorstel aan de partij voor te leggen. Verdeeldheid binnen het partijbestuur was hier de voornaamste oorzaak van. Men achtte het daarom wijzer om over deze kwestie eerst de mening van de plaatselijke kiesverenigingen te peilen.

De resultaten van de peiling toonden de verdeeldheid van de partij. Circa de helft van de kiesverenigingen pleitte voor aanpassing van de artikelen 11 en 12 van het Program van Beginselen, terwijl ongeveer 40 procent tegen wijziging was. De overige kiesverenigingen lieten zich onduidelijk uit over de kwestie.

Intussen werden bij drie plaatselijke kiesverenigingen vrouwen ingeschreven als lid: Den Haag, Groningen en Schoonhoven. Ook bij een aantal andere kiesverenigingen werd geen bezwaar gemaakt tegen de presentie van vrouwen op ledenvergaderingen. Diverse kiesverenigingen uit Utrecht, Gelderland en Zuid-Holland bonden de kat de bel aan en vroegen het hoofdbestuur om een ondubbelzinnig afwijzende uitspraak. Zij vonden dat de identiteit van de SGP werd ondergraven

door het toelaten van vrouwen. Wanneer de partijstatuten daar geen dam tegen opwierpen, dan was het zaak dat het hoofdbestuur spoedig met een voorstel tot aanpassing zou komen, zodat alleen mannen lid konden zijn van de partij.

Bijbelse argumentatie

In 1991 trachtte het hoofdbestuur de drie betrokken kiesverenigingen ervan te overtuigen dat de toelating van vrouwen als lid onjuist was geweest. De kiesverenigingen van Den Haag en Groningen gingen echter niet zonder slag of stoot daarin mee. Zij vroegen het partijbestuur om aan te tonen dat vrouwen op bijbelse gronden het lidmaatschap van een kiesvereniging niet toekomt.

Het opstellen van een verklaring met een bijbelse argumentatie had meer voeten in de aarde dan gedacht. Een eerste conceptverklaring stelde dat de activiteiten van een kiesvereniging niet los gezien konden worden van het regeerambt. Volgens artikel 10 van het in 1989 herziene beginselprogramma kwam het regeerambt niet toe aan de vrouw. Daarom moest het standpunt worden gehandhaafd dat vrouwen geen lid kunnen zijn van een kiesvereniging. Tegelijk was het niet onbijbels om vrouwen bij de bezinning in een kiesvereniging te betrekken. Het hoofdbestuur vertrouwde erop dat kiesverenigingen die in de afgelopen jaren een andere lijn waren gaan volgen op hun schreden zouden terugkeren. De Haagse SGP-kiesvereniging hield echter voet bij stuk en stelde in een reactie dat het lidmaatschap van vrouwen een voldongen feit was. Om dit te onderstrepen vroeg mw. H. Grabijn-van Putten met drie andere vrouwen in januari 1992 toegang tot de algemene vergadering van de SGP en dreigde met een gang naar de rechter. Dat leidde tot

veel publiciteit buiten de kring van de SGP en veel onbegrip binnen de partij. Door deze onverhoedse actie gingen de hakken bij de tegenstanders alleen maar verder in het zand.

Drie modellen

In het voorjaar van 1992 stelde het hoofdbestuur een commissie in die de mogelijkheden voor een statutenwijziging moest onderzoeken. Op 16 januari 1993 spraken de kiesverenigingen zich uit in een huishoudelijke vergadering te Putten. Circa tweederde van de kiesverenigingen steunden het eerste model (geen lidmaatschap en geen betrokkenheid van vrouwen), een kwart het derde

De uitslag was verrassend. De overduidelijke meerderheid koos voor de meest radicale oplossing en stond vrouwen geen enkele rol toe in het politieke leven.

model (geen lidmaatschap, wel betrokkenheid) en minder dan tien procent was van mening dat de kiesverenigingen er naar eigen inzicht over mochten beslissen (tweede model). Deze uitslag was om twee redenen verrassend. Ten eerste de overduidelijke meerderheid die voor de meest radicale oplossing koos en vrouwen geen enkele rol toestond in het politieke leven. Ten tweede: de partij volgde niet het compromis (het derde model) dat het hoofdbestuur in gedachten had.

De uitkomst van deze peiling fungeerde als wekker voor de linkerflank van de partij. Bij monde van burgemeester Hardonk liet de in

december 1992 opgerichte werkgroep 'Bouwen' van zich horen. Als de partij daadwerkelijk het lidmaatschap van vrouwen zou uitsluiten, dan zou haar aantrekkingskracht aanzienlijke schade ondervinden. Ook stond dat haaks op het beleid van de SGP-jongerenorganisatie die vele meisjes als lid inschreef. Verder lokte de partij juridische sancties uit tegen zichzelf, gelet op de tendens in de antidiscriminatiewetgeving. Ten slotte was er in de partij grote verdeeldheid over de bijbelse onderbouwing van het standpunt. Met een eenzijdige interpretatie van de Heilige Schrift zou de partij zich van een deel van haar leden en kiezers verwijderen. Het hoofdbestuur trok zich weinig van de kritiek aan. Ook de aangeleverde inhoudelijke argumentatie op basis van Schriftgegevens door de bezinningsgroep 'Principieel Samen Verder' bracht het partijbestuur niet tot andere inzichten. In september 1993 besloot de Algemene Ledenvergadering van de SGP dat het partijlidmaatschap niet openstond voor vrouwen.

Statutenwijziging

Het duurde tot na de zomerperiode van 1995 alvorens het hoofdbestuur met uitgewerkte voorstellen voor wijziging van de statuten naar buiten kwam. Het artikel over het lidmaatschap werd gewijzigd, zodat het gewone lidmaatschap werd voorbehouden aan mannen. Tegelijk werd een buitengewoon lidmaatschap geïntroduceerd dat openstond voor mannen en vrouwen. Aan deze vorm van lidmaatschap waren geen 'regeertaken' verbonden. Op deze manier gaf het hoofdbestuur een concrete uitwerking van de besluitvorming in 1993. Met een nipte tweederde meerderheid keurde de huishoudelijke vergadering op 27 januari 1996 de voorgestelde statutenwijziging goed.

Met dit moeizaam bereikte compromis werd de discussie voorlopig beslecht. Niet weinig partijleden stemden in met de voorstellen om het conflict dat de discussies in de partij gedurende vijftien jaar domineerde te beëindigen. Maar de wens dat dit partijbesluit een definitief besluit zou zijn bleek al spoedig niet meer dan de vader van de gedachte. Enquêtes onder de jeugd, achterban en lokale vertegenwoordigers van de partij wezen uit dat het ingenomen 'vrouwenstandpunt' steeds minder weerklank ondervond. De SGP bleek zich met deze opstelling niet alleen van de samenleving te vervreemden, ook van een deel van haar eigen achterban.

Juridische procedures

Na zo'n tien jaar procederen kreeg het Proefprocessenfonds Clara Wichmann op 7 september 2005 voet aan de grond bij de rechter. Het verlangde partijverbod kreeg zij niet voor elkaar, maar wel een stopzetting van de overheidssubsidie. Het aanknopingspunt voor de rechter was het door de SGP in 1996 gewijzigde artikel 5 in de statuten. Hoewel de uitspraak van de Haagse rechtbank niet evenwichtig te noemen valt, kwam de discussie over het al dan niet toekennen van het partijlidmaatschap aan vrouwen hierdoor in een stroomversnelling.

Op 21 april 2006 bracht het hoofdbestuur zijn rapport uit over de positie van de vrouw in de partij. Verrassend was dat zij nu wel lid kon worden van de partij. Op grond van het gegeven dat een kiesvereniging een privaatrechtelijke organisatie is, kwam de eerder sterk beklemtoonde verbinding met het (publieke) regeerambt in een heel ander licht te staan. Op 24 juni 2006 vond de huishoudelijke vergadering in Gouda plaats. Bijna driekwart van de afgevaardigden steunden de

voorstellen om de in 1996 aangebrachte wijziging weer ongedaan te maken: in artikel 5 werd 'mannen' gewijzigd in 'personen' en het artikel over het buitengewone lidmaatschap werd geschrapt. Tegelijk werd van nieuwe leden gevraagd om het Program van Beginselen te onderschrijven. Vrouwen konden dus wel bestuurslid worden van een kiesvereniging, maar een plaats op de SGP-kandidatenlijst werd in strijd geacht met de opvatting over het regeerambt.

In december 2007 deed de Raad van State een voor de SGP gunstige uitspraak: de overheid diende de SGP wel te subsidiëren. De overweging hiervoor was dat bepaalde minderheids-

Met dit moeizaam bereikte compromis werd de discussie voorlopig beslecht. Maar de wens dat dit partijbesluit definitief zou zijn bleek al spoedig niet meer dan de vader van de gedachte.

opvattingen, waarbij geen sprake was van strafbare discriminatie, niet mochten leiden tot achterstelling van de SGP ten opzichte van andere partijen. Echter, in april 2010 oordeelde de Hoge Raad dat de Staat op grond van artikel 7c van het VN-vrouwenverdrag wel effectieve maatregelen moest nemen jegens de SGP teneinde de discriminatie van vrouwen door deze partij te beëindigen. Een beroep op het Europese Hof in Straatsburg haalde niets uit. Dit Hof verklaarde in juli 2012 de klacht van de SGP kennelijk onge-

grond, waarbij het een argumentatielijn koos die qua onevenwichtigheid niet onder deed voor die van de Haagse rechtbank in september 2005.

Gegeven deze rechterlijke uitspraken wijzigde de SGP na ampel juridisch beraad haar algemeen reglement zodanig dat er nu geen formele beletselen meer bestaan tegen de uitoefening van het passieve kiesrecht door vrouwen. Tegelijk werd artikel 10 van het Program van Beginselen ongemoeid gelaten, omdat de partij nu eenmaal de vrijheid heeft een eigen overtuiging over het regeerambt onder woorden te brengen en uit te dragen.

Was het nodig om dit verschil van inzicht tot een kwestie te maken die het bestaan van de partij in de waagschaal stelde?

Lessen

Welke lessen zijn uit deze gang van zaken te trekken? Opmerkelijk is dat een dispuut of geschil tussen twee kiesverenigingen in de kieskring 's-Gravenhage, Den Haag en Scheveningen, tot een landelijke zaak werd gemaakt die – eenmaal op de spits gedreven - de gehele SGP aanging en eigenlijk vijftien jaar lang de partij onrustig maakte. Aanvankelijk trokken de kiesverenigingen gezamenlijk op en legden zij in 1982 een vraag voor aan het hoofdbestuur. Toen in de jaren daarna de kiesvereniging Den Haag overging tot het toelaten van vrouwen, kon die van Scheveningen dat niet meemaken en ging protesteren bij het hoofdbestuur. In de behandeling van die klacht is er blijkbaar niet adequaat opgetre-

den, waardoor Scheveningen zich onheus bejegend voelde en ondersteuning voor haar visie bij andere kiesverenigingen in het land ging zoeken.

Was het nodig om dit verschil van inzicht tot een kwestie te maken die het bestaan van de partij in de waagschaal stelde? Een aanzienlijk deel van de partij vond het beslist de moeite van de inspanningen waard. Het ging om de beginselen van de partij. De identiteit van de partij was ermee in het geding. Ongeacht het goed recht van een ieder op een eigen standpunt, zijn hier de nodige vraagtekens bij te plaatsen.

Niet eensluidend

Allereerst ligt er het feit dat de meningen in de SGP over de politieke participatie van vrouwen vanaf de beginjaren van de SGP niet eensluidend waren. Van ds. P. Zandt is bekend dat hij geen bezwaar had tegen de uitoefening van het actief kiesrecht door vrouwen. Zijn eigen vrouw ging ter stembus. Ds. G.H. Kersten was afwijzender op dit punt, al dreef hij het niet op de spits door van alle SGP-vertegenwoordigers instemming met zijn visie te eisen. De vraag dringt zich vervolgens op of de medeoprichter en aanvoerder van de SGP het punt van het vrouwenkiesrecht niet extra heeft aangezet om de SGP te profileren ten opzichte van ARP en CHU. De ARP-fractie had immers in 1917 ingestemd met de pacificatie, oftewel de uitruil van gelijke financiering van het bijzonder onderwijs (een wens van de confessionele partijen) tegen het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen (een wens van de socialistische partijen). De ARP ging niet zover dat zij vrouwen op haar kandidatenlijst plaatste. De CHU deed dit wel en had vanaf 1922 een vrouw in de Tweede Kamer, in de persoon van Frida Katz.

Tijdgeest

Veelvuldig is in de discussie aangevoerd dat SGP'ers zich meer zouden moeten verzetten tegen de tijdgeest die zich onder meer kenmerkte door een onbijbelse gelijkstelling van man en vrouw. Maar komt dit verzet tegen de tijdgeest enkel goed uit de verf door een haast spiegelbeeldige ongelijkheid van man en vrouw te bepleiten? Het onderbouwen van deze opvatting met daarvoor uitgekozen Bijbelteksten maakt dit nog niet tot een bijbels verantwoord standpunt. Want in de Bijbel is ook een lijn aan te wijzen van de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Die lijn kreeg in de jaren tachtig en negentig veel minder accent dan de lijn van het onderscheid tussen man en vrouw.

Hier komt bij dat de tijdgeest van het verleden evenzeer in tegenspraak kan zijn met de Bijbel als de hedendaagse tijdgeest. De negentiende eeuw is niet minder modern dan de twintigste. Vormen uit de samenleving van toen zijn niet automatisch normen voor vandaag. In hypothetische zin zou men kunnen beweren dat indien de SGP niet in 1918 maar in 1881 zou zijn opgericht, zij waarschijnlijk in 1890 de grootste mogelijke bezwaren had tegen de uitoefening van het hoogste staatsambt door een vrouw.³ Omgekeerd, zou de SGP niet in 1918 maar in 1981 zijn opgericht, zou het partijlidmaatschap van vrouwen dan op onoverkomelijke bezwaren zijn gestuit? Vrouwen konden en kunnen immers zonder problemen lid worden van allerlei andere organisaties die gericht waren op het beïnvloeden van politiek en samenleving, zoals de Nederlandse Patiënten Vereniging, de Reformatorisch Maatschappelijke Unie, de Vereniging tot Bescherming van het Ongeboren Kind, de Reformatorische Ouder Vereniging, et cetera.

Openheid

Een factor die meespeelt, is het verschil in de mate van openheid naar de omringende cultuur en samenleving. Deze openheid is bij de meeste Hervormde gemeenten, alsook bij een deel van de Gereformeerde Gemeenten⁴ en de Christelijke Gereformeerde kerken in het algemeen groter, dan in de kring van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Oud Gereformeerde Gemeenten. De mate van geslotenheid beïnvloedt de acceptatie van veranderingen en verschuiving van opvattingen in eigen kring. Vasthouden aan bestaande formuleringen bood een groot deel

De vraag dringt zich op of de medeoprichter en aanvoerder van de SGP het punt van het vrouwenkiesrecht niet extra heeft aangezet om de SGP te profileren ten opzichte van ARP en CHU.

van de partijleden zekerheid temidden van allerlei veranderingen. Het gevolg was wel dat het beginselprogramma van de partij niet meer op de maatschappelijke realiteit betrekking had en door een groot deel van de SGP-achterban, vooral de jongeren, niet langer serieus werd genomen. De veranderingen waren immers mede het gevolg van de breed geaccepteerde keuze om meisjes naar middelbare en hogere scholen te sturen. De oproep om vast te houden aan het bestaande werd ook ingegeven door de vrees dat toegeven aan dergelijke ontwikkelingen in de ei-

gen achterban onherroepelijk moest leiden tot het opgeven van de identiteit van de groep. Men was stellig van opvatting dat hierbij uiteindelijk de waarheidsvraag in het geding was.

Paradoxen

De paradox is echter dat het verweer tegen de moderniteit in de rechterflank van de SGP op een geheel moderne wijze gestalte kreeg. Een exponent hiervan is wel de eis in de richting van het hoofdbestuur dat alle kiesverenigingen een uniform⁵ beleid moesten voeren: geen lidmaatschap, maar ook geen betrok-

Hier komt bij dat de tijdgeest van het verleden evenzeer in tegenspraak kan zijn met de Bijbel als de hedendaagse tijdgeest. De negentiende eeuw is niet minder modern dan de twintigste.

kenheid van vrouwen. Hier bleek bijvoorbeeld de oorspronkelijke gedachte van het organisch kiesrecht niet meer te functioneren. Dit concept maakt immers geen onderscheid tussen mannen en vrouwen, maar keert zich wel tegen de opdeling van de samenleving in losse individuen. Krachtens het organisch kiesrecht zou bijvoorbeeld een weduwe wel het kiesrecht mogen uitoefenen. En wie tegen de individualistische tijdgeest wil ingaan, zal een voorkeur hebben voor een harmonieuze samenwerking van man en vrouw.⁶ De onrust in de partij werd versterkt door de

verdeeldheid in het hoofdbestuur, zijn weifelende houding en de ontoereikende argumentatie bij de – vaak weinig concrete – voorstellen. In de rapporten ‘In haar waarde I en II’ uit 1984 werd de bestaande argumentatie herhaald. Een hernieuwde doordenking van de Schriftgegevens in het licht van de gewijzigde maatschappelijke context vond pas in de jaren 2003-2006 plaats.⁷ Ook is achteraf te betreuren dat in de jaren 1993-1995 de mogelijke juridische consequenties van een statutenwijziging onvoldoende zijn doordacht. Het hoofdbestuur meende er verstandig aan te doen mee te gaan in de duidelijke wens van de rechterflank om in de statuten vast te leggen dat het volwaardige lidmaatschap alleen aan mannen toekomt. En hier komen we de tweede paradox op het spoor. Juist het aanbrengen van een expliciet onderscheid tussen mannen en vrouwen in de partijstatuten bood de rechter een formeel aanknopingspunt om een bres te slaan in de juridische positie van de SGP. Hier blijkt het spreekwoord van toepassing: wie het onderste uit de kan wil hebben, krijgt het deksel op de neus.

Niet constructief

Ten slotte kunnen alle betrokkenen zich aantrekken dat het interne partijdebat in de jaren tachtig en negentig niet of nauwelijks op een constructieve wijze plaatsvond. Er was een worsteling gaande met traditie en moderniteit, waarbij men verscheidenheid van opvattingen in eigen kring soms met moeite, maar vaak niet wist te hanteren. Motieven en bijbelvastheid werden over en weer in twijfel getrokken, waardoor het wederzijds onbegrip enkel versterkt werd. Dat resulteerde in onvruchtbare aantijgingen van ‘beginselverzaking’ of ‘wereldvreemdheid’. Een landelijke huishoudelijke vergadering bleek geen ge-

schikt platform om tot een inhoudelijk gesprek te komen. Afgevaardigden van kiesverenigingen gingen erheen met een compromisloos en bindend mandaat op zak. Het hoofdbestuur paste daarom vanaf 1995 zijn werkwijze aan en volstond niet langer met een schriftelijke toelichting op zijn voorstellen, maar ging op regionale avonden het gesprek aan met alle kiesverenigingen. Dit heeft ongetwijfeld bijgedragen aan een beter onderling begrip van leden met uiteenlopende opvattingen.

De belangrijkste les is wel dat telkens gewaakt moet worden voor een omkering van doel en middel. De SGP is een instrument om een bijbelse doelstelling te realiseren: een harmonieuze samenleving waarin meer mensen de Heere liefhebben boven alles en de naaste als zichzelf. Want alleen zo kunnen mensen – in beginsel – leven overeenkomstig hun Goddelijke roeping en zal, naar Gods belofte, de gerechtigheid opbloeien. Daaraan wil christelijke politiek dienstbaar zijn.

Noten

- 1 Artikel 5 van de Statuten luidt: 'Leden der partij zijn zij die zich bij de kiesvereniging in hun gemeente hebben aangesloten.'
- 2 In 1992 zijn deze brochures door de Stg Voorlichtings- en Vormingscentrum van de SGP opnieuw uitgegeven als brochure no. 2 in de serie 'Publicaties van blijvend belang'.
- 3 Om die reden kwam er bijvoorbeeld een einde aan de personele unie met het Groothertogdom van Luxemburg.
- 4 Met name in de provincie Zeeland hebben de Gereformeerde Gemeenten vanouds veel meer een volkskerkarakter dan in andere delen van Nederland. Overigens is dit karakter de laatste decennia afgenomen.
- 5 Het streven naar uniformiteit is een typische trek van Verlichtingsdenken.
- 6 Zie ook het interview met Mary Balkema-Polderman, city-commissioner van Kalamazoo (Michigan, USA) en lid van de Netherlands Reformed Church. 'Elke stem is nodig voor wat nu op het spel staat', in: *Zicht* 2007-1, p. 22-24
- 7 De brochure van het hoofdbestuur 'Man en Vrouw schiep Hij ze' uit 2006 vertoont qua argumentatie veel overeenkomst met de brochure van de informele bezinningsgroep 'Principieel Samen Verder' uit 1993.

De European Christian Political Foundation werkt aan versterking van het christelijk geluid in Europa. Doet u mee en steunt u ons?

In het voorjaar van 2011 is de European Christian Political Foundation opgericht. De ECPF vormt als 'Europees WI' het Europese netwerk voor Christelijke denktanks en organisaties die actief zijn op het kruispunt van Christelijk geloof, maatschappij en politiek. De ECPF kan door haar netwerk bestaande kennis en expertise verbinden met mensen en organisaties in geheel Europa door conferenties, publicaties en trainingen. De ECPF reikt politici op Europees en nationaal niveau relevante informatie aan, vooral als belangrijke principes omtrent gezin en medische ethiek op het spel staan.

De Guido de Brès-Stichting (WI-SGP) en de ECPF werken samen rondom de vertaling van publicaties en conferenties met SGP-partners in Oost-Europa. Voor meer informatie zie: www.ecpf.info

De ECPF ontvangt subsidie van het Europees Parlement. De omvang van de subsidie is mede afhankelijk van onze eigen fondswerving. Elke euro steun betekent 6 euro extra subsidie van het Europees Parlement voor de ECPF en is dus een 'goed renderende' investering in een helder christelijk geluid in Europa!

Uw steun is welkom op bankrekeningnummer 1537.31.095 t.n.v. de ECPF te Amersfoort

ECPF · Postbus 439, 3800 AK Amersfoort · Tel. 033-4226971 · E-mail: secretariat@ecpf.info

Woensdag 1 juni 2005 zal een prominente plaats krijgen in de nog te schrijven geschiedenisboeken. Op deze dag stemt 61,6 procent van de Nederlanders tegen het ontwerp van de Europese Grondwet. Het 'nee' van het volk steekt pijnlijk af tegen de 128 van de 150 Kamerleden (bijna 85 procent) die de ontwerp tekst wel zien zitten.

J.M. ten Hove MA, redactielid

Kloof tussen politiek en burger als monster van Loch Ness

Protestpartij SP en dan nog onafhankelijk Kamerlid Wilders grijpen de uitslag van het landelijk referendum aan om de kloof tussen politici en burgers te benadrukken. Hoewel de drie grote volkspartijen (CDA, PvdA, VVD) anno 2005 nog altijd meer dan 100 zetels hebben in de Tweede Kamer, is de maatschappelijke en politieke werkelijkheid een geheel andere. Sinds het einde van Paars-II in 2002 breidt het in de Nederlandse samenleving. De opkomst van Pim Fortuyn en de LPF staan

symbool voor het onbehagen. Er is veel onvrede, met name over de multiculturele samenleving en Europese integratie, twee onderwerpen die tot dan toe krampachtig gemeden zijn in de politieke arena.

Politiek onbehagen

Vanaf de millenniumwisseling kalft de steun voor het politieke midden langzaam af. Maar vanaf 2005 gaat het opeens erg hard. Een jaar na de uitslag van de Europese verkiezingen

in 2004 zal de SP zelfs 25 zetels behalen, terwijl de PVV stunt met 9 zetels bij de eerste deelname aan de verkiezingen. Daarmee weet het populisme zich definitief verzekerd van de steun van een noemenswaardig electoraat. Nu, acht jaar na de Europese verkiezingen, kunnen SP en PVV samen rekenen op ongeveer 30 zetels, grofweg eenzelfde score als in 2006. Dat betekent dat twintig procent van het electoraat extreem-links of extreem-rechts stemt, een noviteit in de naoorlogse politieke geschiedenis.

Terug naar juni 2005. Wie de reacties op de uitslag van het referendum doorneemt, ziet aan beide zijden onbehagen. De SP en Wilders begrijpen maar niet dat Den Haag zo zijn oren laat hangen naar Brussel, terwijl het volk dat helemaal niet wil. Tegelijkertijd verbazen de regeringspartijen zich over de stem van het volk. De complexiteit van de grondwet was nu eenmaal lastig uitleggen en de meerwaarde van Europa is niet eenvoudig aan de man te brengen, is de teneur. Harde feiten, zoals 'Europa brengt al zestig jaar vrede en economische welvaart', blijken niet doorslaggevend. Het verlies aan soevereiniteit aan een ondemocratisch gekozen supranationale instelling, weegt voor Jan Modaal kennelijk zwaarder.

Kloof burger en politiek

De uitslag van het referendum over de Europese grondwet op 1 juni 2005 staat symbool voor de vermeende kloof tussen burger en politici. Bestaat die kloof ook in werkelijkheid? Of is dit een handig frame voor protestpartijen om zich af te zetten tegen het establishment? Nieuw is de klacht over de kloof in elk geval niet. Reeds in 1966 schrijven vernieuwers binnen de PvdA het pamflet 'Tien over rood', de leidraad voor NieuwLinks.

Individu en/of burger

Politici klagen over 'de kloof tussen politiek en burger'. Die kloof zou erin bestaan, dat de politicus de burger niet weet te bereiken en dat de burger zich niet herkent in wat de politicus doet en zegt. Die voorstelling van zaken klopt niet op minstens één belangrijk punt, aldus Paul van Tongeren, hoogleraar wijsgerige ethiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Volgens Van Tongeren is er een verschil tussen 'individuen' en 'burgers'. Het individu heeft zijn eigen individuele belangen, behoeftes en bekommernissen. 'Burger' daarentegen is de aanduiding voor iemand als lid van een politieke samenleving. Een burger is – als burger – gericht op de noden en belangen van die samenleving waarvan hij deel uitmaakt. Als er een kloof is, dan ligt die tussen de mens als individu en de mens als burger. In plaats van mensen aan te spreken als burgers, spreken politici hen veelal aan als individuen. Daarmee bevestigen zij hen in hun individualiteit en ontkennen ze hun burgerschap. Ze veroorzaken zo mede de kloof die ze vervolgens geheel verkeerd begrijpen, aldus Van Tongeren. Hij baseert zich op een uitspraak van de Griekse filosoof Aristoteles in diens *Politika*: 'de mens is bij uitstek een politiek wezen, omdat alleen de mens notie heeft van goed en slecht, van rechtvaardig en onrechtvaardig en dergelijke. En politieke gemeenschap bestaat in gemeenschappelijkheid in deze zaken.' Van Tongeren doet zijn theorie uit de doeken in het boek 'Het beste idee van 2013', waarin ruim 150 wetenschappers, journalisten, programmamakers, studenten en kunstenaars vertellen wat zij het beste idee van 2013 vinden.

Daarin stellen zij onder andere dat “uit allerlei onderzoeken blijkt dan ook dat de opvattingen van jongeren en ouderen over wat ‘politiek’ is, elkaar niet meer dekken. De ou-

deren denken bij politiek in de eerste plaats aan partijen, parlementaire debatten, propaganda en conflicten, terwijl de jongeren ‘politiek’ associëren met ministers, beleid, maatregelen en activiteiten van belangengroepen. Dit betekent dat de politiek in de ogen van grote groepen jongeren tot bureaucratisch gezag is verworden. Maar niet uitsluitend bij jongeren. Ook ouderen zijn ‘vervreemd’, niet alleen van de grote maatschappij, maar op dikwijls dramatische wijze van hun eigen partij.” Volgens NieuwLinks begonnen grote groepen kiezers zich te vervreemden van de maatschappij en van de politiek. Eenzelfde geluid komt van de in dat jaar opgerichte D’66. In het *Appel’66* staat te lezen dat de Haagse politiek nodig moet veranderen. Hoog tijd voor een districtenstelsel en een gekozen burgemeester. Door deze mutaties zouden burgers meer betrokkenheid ervaren met de politiek.

Burgerschap

Sinds 1 februari 2006 zijn scholen wettelijk verplicht om het vak burgerschap aan te bieden. Aanleiding hiervoor zijn twee maatschappelijke ontwikkelingen die kenmerkend zijn voor de afgelopen decennia. De eerste is individualisering, waardoor de betrokkenheid op elkaar, en op de politiek in het bijzonder is afgenomen. De tweede is de omvangrijke allochtone populatie, die minder bekend is met de burgerschapstraditie. Door burgerschap een prominente plaats in het onderwijs te geven, hoopt de overheid te bereiken dat individuen, die afkomstig zijn uit de meest uiteenlopende tradities, een gemeenschappelijk perspectief krijgen op de bijdrage die zij als burgers aan de samenleving kunnen leveren. Aandacht voor burgerschap in het onderwijs moet ertoe leiden dat jongeren het vermogen en de bereidheid ontwikkelen om deel uit te maken van een gemeenschap, en dat ze ook daadwerkelijk een actieve bijdrage aan zo’n gemeenschap gaan leveren. En door ‘sociale integratie’ op de onderwijsagenda te zetten, moeten leerlingen bekend zijn met en betrokken zijn bij uitingen van de Nederlandse cultuur, en bovendien kunnen deelnemen aan de maatschappij en haar instituties, aldus de Inspectie voor het Onderwijs in het rapport ‘Toezicht op Burgerschap en Integratie’. Scholen zijn vrij in de wijze waarop zij het vak burgerschap invullen.

Kloof is hard nodig

Sinds 1966 wordt er regelmatig gedebatteerd over de kloof tussen burger en politiek. In 1994 concluderen de politicologen Van Gunsteren en Andeweg dat de kloof zich wellicht nog het best laat vergelijken met het monster van Loch Ness: het geloof erin is hardnekkig, het duikt keer op keer op, maar een echt bewijs voor het bestaan ervan is amper te geven.¹

In hetzelfde achtergrondartikel waarin de onderzoeksresultaten van Van Gunsteren en Andeweg genoemd worden, gaan enkele politicologen met elkaar in discussie. Op de vraag of de kloof als een probleem ervaren wordt, antwoordt politicoloog Frissen: “Sterker nog: de kloof is veel te klein. Dát is het probleem. Politici denken telkens: we moeten

1 *Trouw*, 12 april 2008.

de kloof overbruggen, dus gaan we nu heel goed naar die burger luisteren en vervolgens al zijn problemen oplossen. Fout. Een representatieve democratie heeft die kloof hard nodig (...) In een representatieve democratie luister je naar de wensen van een bevolking, maar ga je vervolgens, op afstand van die bevolking, op zoek naar oplossingen die zoveel mogelijk mensen en de samenleving als geheel dienen. De kunst zit 'm in een goede, zelfstandige analyse van de problemen in de samenleving en het, in een democratisch debat, zoeken naar oplossingen. We moeten terug naar een politiek van grote lijnen, van checks and balances, weg van de veeleisende burger. Daar komt bij: elk probleem dat door de politiek wordt opgelost, wordt op bureaucratische wijze opgelost. Dat is inherent aan het systeem. Maar waar leidt die bureaucratie toe? Juist: nog meer ontevredenheid." Zijn collega Hajer ziet politici krampachtig hun best doen om maar zo gewoon mogelijk over te komen. "Bestuurders worden gedwongen twee talen te spreken. In een zaaltje of op tv moeten ze begrijpelijk zijn voor alle mensen. Maar in hun functie, bijvoorbeeld in de Tweede Kamer, moeten ze juist distantie uitstralen, het verschil laten zien."

Populistische partijen framen kloof

Of de kloof er nu is of niet, hij wordt wel als zodanig ervaren. Met name de drie volkspartijen, die al decennialang Nederland bestuurd

hebben, hebben last van het etiket dat zij de burger niet meer kennen en dat de burger zich niet meer gekend voelt door de politiek. Populistische partijen (lees: SP en PVV) gebruiken dit frame dan ook graag om te laten zien dat zij het volk vertegenwoordigen en geen onderdeel uitmaken van de Haagse slankenkul. Hetgeen een bijzondere argumentatie is, omdat ook deze partijen deel uitmaken van het milieu onder de Haagse kaasstolp. Sterker nog, parlementariërs vanuit de uitersten van het politieke spectrum doen wel alsof zij rechtstreeks de wensenlijsten van hun burgers omzetten in moties en Kamervragen, maar zij weten erg goed dat afstand, noem het een kloof, nodig is om zelfstandig beslissingen te maken in landsbelang. Dat is ook de reden dat populistische partijen geen regeringsverantwoordelijkheid willen nemen. Doen ze dat wel, dan worden ze onderdeel van het systeem en zullen ze medeverantwoordelijkheid moeten nemen voor moeilijke beslissingen die rechtstreeks tegen de wens van de eigen kiezer ingaan.

Weer even terug naar 2005, het verwerpen van het verdrag voor een Europese Grondwet. Wie de jaren daarna bekijkt, zal concluderen dat het bespreken van lastige onderwerpen, zoals de multiculturele samenleving en Europa, louterend heeft gewerkt. De kloof is minder geworden. Tegelijkertijd is het goed dat er nog een kloof is. Anders zou de waan van de dag regeren.

De rechtsstaat voorbij...?!

“Burgemeester, er is een demonstratie aangekondigd.”

“Prima, die kunnen jullie toch in mandaat afdoen?”

“Het leek ons verstandig, gezien de impact, deze aankondiging met u te overleggen. Het gaat namelijk om een demonstratie tegen het verblijf in onze stad van de heer L., die na het uitzitten van zijn straf vanwege seks met minderjarigen hier is komen wonen...”

Zo ongeveer moet het zijn gegaan op de kamer van collega Lenferink van Leiden.

Daar sta je dan. Enerzijds de hoeder en uitvoerder van de rechtsstaat, respect voor de Trias Politica en anderzijds de Vox Populi die roept om verbanning. L. is voor de *rechter* geweest. Die heeft met de *wetten* in de hand geoordeeld dat zijn (verschrikkelijke) daden bewezen zijn en bestraft worden. De *uitvoering* van die straf is voltooid en daarna komt hij weer vrij.

Vervolgens komt een (groeïende?) *groep mensen* in opstand, veelal een groep omwonenden aangevuld met algemeen verontruste mensen en beroepsdemonstranten. Lenferink deed het enig juiste: volhardend en uitlegend. Maar de druk was groot.

Nu zien we dit fenomeen bij veroordeelde pedofielen. We zagen het ook bij Volkert van der Graaf (moordenaar van Pim Fortuyn). Het kwam toen vooral van de kant van de politiek. Het lijkt wel een olie-vlek. Straks moeten we aparte steden bouwen voor veroordeelden of iedereen levenslang geven.

Kennen en praktiseren we de termen gerechtigheid, rechtvaardigheid, barmhartigheid en vergevingsgezindheid nog? Straffen zijn echt straffen en er wordt echt werk gemaakt van behandeling van ziekten en van resocialisatie na een detentieperiode. Zouden uitleg hierover en zichtbare resultaten kunnen helpen?

Kijken we aan tegen een vallende rechtsstaat of staan we pal voor een correcte en uitlegbare uitvoering van de rechtsstaat...?!

G.J. Kats, *burgemeester Zuidplas*

Goeree-Overflakkee is qua oppervlakte de grootste gemeente van Zuid-Holland. Daarmee is deze gemeente een belangrijke speler als het gaat om de inrichting van de openbare ruimte. Wethouder Piet Koningswoud: 'De leefomgeving verfraaien met openbaar groen is een tastbaar voorbeeld van ons rentmeesterschap op aarde!'

Mw. R.A. Heijboer, redactielid

'Een tastbaar voorbeeld van ons rentmeesterschap'

Wethouder Piet Koningswoud over rust in de openbare ruimte

Al meer dan vijftien jaar is hij wethouder op het Zuid-Hollandse eiland, Piet Koningswoud (1948). In Dirksland was hij wethouder die belast was met 'openbaar groen'. Sinds januari 2013 is hij wethouder in de heringedeelde gemeente Goeree-Overflakkee met als portefeuille Ruimte en Wonen, Milieu en Leefbaarheid.

Een lokale politicus dus met ruime ervaring op het gebied van de openbare ruimte en de invulling daarvan.

Wat is voor u persoonlijk het nut van openbaar groen?

Voor mij is het nut van openbaar groen groot. Ik vind het zowel belangrijk als mooi. Aan de ene kant draagt het openbaar groen namelijk bij aan de leefbaarheid van dorpen en steden. Aan de andere kant is openbaar groen ook heel belangrijk voor de aanblik van zowel dorpen en steden als buitengebieden. Op ons eiland is heel veel openbaar groen, en het allermooist daarvan vind ik de spontaan ont-

stane begroeiing die je langs de buitendijken en op de slikken (ook wel gorzen genoemd) vindt. Overigens zijn vooral bomen heel beeldbepalend voor de straten en de lanen binnen de dorpskernen.

Gelukkig merk ik in mijn persoonlijk leven, maar ook in de tijd dat ik wethouder ben met dit onderwerp in mijn portefeuille, dat burgers in het algemeen heel positief zijn over openbaar groen en het daarnaast ook belangrijk vinden. Dat merk je als het bijvoorbeeld noodzakelijk is om bomen te rooien omdat ze te oud worden of als ze wegens renovatie van een wijk vervangen moeten worden. Dan ontstaan er vaak heftige discussies die laten zien dat de burgers het openbaar groen belangrijk vinden. Die gesprekken vind ik heel waardevol.

Is er in de huidige (haast) maatschappij nog wel ruimte voor rust?

Deze vraag is niet met een volmondig 'ja' te beantwoorden, maar je kunt er ook geen 'nee' op zeggen. Er is misschien nog wel ruimte voor rust, maar die zul je wel zelf moeten creëren. We moeten de rust eigenlijk opzoeken. In sommige delen van Nederland, en ja, natuurlijk en gelukkig ook op Goeree-Overflakkee, ervaar je die rust direct als je fietsend of wandelend de natuur intrekt. De rol van openbaar groen hiervoor is dus onmisbaar. Zonder openbaar groen zou het veel moeilijker worden om rust te zoeken in deze haastige maatschappij. Het is dus van onmetelijk belang dat openbaar groen zijn plaats krijgt in deze maatschappij.

Wat is volgens u de functie van openbaar groen?

Volgens mij draagt goed verzorgd openbaar groen bij aan een goede leefomgeving en zo aan het welzijn van de inwoners. Als inwo-

ners namelijk zien dat met onder andere hun gemeentelijke belastingen de woonomgeving netjes wordt onderhouden, dan stemt dit tot tevredenheid. Mede daardoor zal de verhouding met de overheid onbewust verbeteren. Als iemand geen frustraties op dit gebied ondervindt, zal dit direct bijdragen tot zijn algehele welzijn. Daarnaast heeft het natuurlijk de rustgevende functie die ik al eerder uitgelegd heb en draagt het bij aan een positieve aanblik van de woonomgeving.

Zonder openbaar groen zou het veel moeilijker worden om rust te zoeken in deze haastige maatschappij. Het is dus van onmetelijk belang dat openbaar groen zijn plaats krijgt in deze maatschappij.

Op welke manier geeft u openbaar groen een plaats in uw beleid?

Als wethouder van Ruimte en wonen let ik er bij uitbreidingsplannen, voor bijvoorbeeld de woningbouw, altijd goed op dat er voldoende ruimte is en blijft voor openbaar groen. Ik wil niet alleen maar stenen en asfalt in een woonwijk, maar ook ruime paden, waterpartijen, bomen en struiken. Ik zou als conclusie niet willen zeggen dat openbaar groen belangrijker is dan bijvoorbeeld woningbouw. Maar woningbouw kan niet zonder openbaar groen! Het is belangrijk om bezig te blijven met openbaar groen en om daar ook de jeugd bij te betrekken. In de gemeente Dirksland

SGP en groenvoorzieningen

Mogelijkheden voor ontspanning zijn in een jachtige samenleving van groot belang. Belangrijke taken voor het gemeentebestuur zijn, het (be)dienen van een breder publiek met voorzieningen die ontspanning in de natuur mogelijk maken en het zorgen dat er voldoende recreatieve groenvoorzieningen in de nabijheid van de woonomgeving zijn. Voor betrekkelijk weinig geld zijn er op dit punt leuke dingen te realiseren, zoals het plaatsen van bankjes met een tafel op leuke plekjes of het hier en daar aanleggen van visplekjes of vissteigers.

Bron. Gemeenteprogramma SGP - Vrijtijdsbesteding

deed ik dat bijvoorbeeld door elk jaar te zorgen dat er mee werd gedaan aan de Nationale Boomfeestdag. Ik ging dan met tientallen leerlingen van de basisscholen, bomen aanplanten in een uitbreidingswijk. Als wethouder heb je dan gelijk volop de gelegenheid om de jeugd erop te wijzen dat openbaar groen heel mooi en vooral heel nuttig is. Hiermee probeer je natuurlijk ook te voorkomen dat iemand het plan opvat om een jong boompje eens te gaan testen op zijn veerkracht.

Als er een landelijke norm voor de hoeveelheid openbaar groen zou zijn, valt er op gemeentelijk niveau niet meer af te dingen en zou Nederland er veel aantrekkelijker uitzien.

Wat moet de plaats zijn van openbaar groen op de beleidsagenda?

Openbaar groen zou een belangrijke plaats

moeten krijgen op de beleidsagenda. Groenvoorzieningen zijn nuttig en zelfs noodzakelijk. Soms ben ik wel eens jaloers op een waterschap, dat namelijk kan eisen dat 10% van het verharde oppervlak moet worden gecompenseerd als waterberging. Zo zou het eigenlijk ook met openbaar groen moeten zijn. Ik weet wel dat je als gemeente jezelf of een ontwikkelaar het een en ander op kunt leggen, maar dan ontstaat er toch iedere keer weer een discussie, die helaas alleen maar bepaald wordt door (een gebrek aan) geld. Als voor de hoeveelheid openbaar groen een landelijke norm zou zijn, valt er op gemeentelijk niveau gelijk niet meer op af te dingen en zou Nederland er veel aantrekkelijker uit zien, vooral de vele nieuwbouwwijken in Nederland.

Openbaar groen, een dankbaar beleidsonderwerp?

Jazeker, openbaar groen is een heel dankbaar beleidsonderwerp. Als wethouder ken je helaas vele onderwerpen waarbij je het de burger niet helemaal naar de zin kunt maken. Dan is het heel dankbaar werk als je met behulp van het openbare groen de leefomgeving van de burger kunt verfraaien. Ik zie dit echt als een tastbaar voorbeeld van ons rentmeesterschap van deze aarde.

Onlangs heeft de gemeente Nunspeet een nieuw waarderingsteken laten ontwerpen. Het is een parel op een eikenblad. Die verbeelding is duidelijk: Nunspeet, parel van de Veluwe. Iets minder pretentius: parel in het Veluwse landschap.

Drs. J.A. Coster, wethouder gemeente Nunspeet

Woord houden in de parel van de Veluwe

Over de spannende combinatie van agrarisch landschap, natuurbeheer en recreatie

Het Nunspeetse landschap nodigt uit tot wandelen, fietsen en rusten. Ook wat betreft cultuurhistorisch erfgoed heeft Nunspeet veel te bieden. Daarbij komt nog het speuren naar wild, op zich al een hele belevenis voor bijvoorbeeld een Randstedeling. Ik weet het uit vroegere ervaring.

Trekpleisters

Landschap, dorpen en bewoners waren, en zijn, trekpleisters voor kunstenaars. Die lie-

ten hun sporen na. Natuur en cultuur zijn in onze gemeente dus in een aantrekkelijke melange aan te bieden. Daar wordt hard aan gewerkt. Uit particulier opdrachtgeverschap wordt een schildersmuseum gebouwd, de heemkundige vereniging Nuwenspete, met de afdeling Elspete zijn niet weg te denken uit de gemeenschap. Ook qua cultuur geldt: De recreant – zeker de oudere – vraagt diversiteit en kwaliteit.

Het beeld is echter niet compleet. Nunspeet

heeft ook een kustlijn aan het Randmeer, een restant van de vroegere Zuiderzee. Er was ooit een tijd dat je een aanzicht kon sturen met "Groeten uit Nunspeet aan Zee." In de kuststrook van het vlakke, agrarische landschap is vanouds sprake van verblijfsrecreatie. Momenteel worden er plannen ontwikkeld om ook daar de vakantieparken te revitaliseren.

Samenleving

De samenleving die zich in de dorpen in het groen, die samen de gemeente Nunspeet vormen, ontwikkelde is hecht, ook als het gaat over de mix met de bewoners van 'buiten'. De samenleving is ook behoudend, zeker als dat

woord een omschrijving is van godsdienstige herkenning en het waarden- en normenpatroon dat daaruit voortvloeit. Het gehecht zijn aan de geboortegrond en de ontwikkeling (begin twintigste eeuw) in een vrij geïsoleerde streek leidden tot gevoelens van onafhankelijkheid, en tot de gedachte: de natuur is van ons. Beperkende of regulerende maatregelen geven daarom soms spanning. Als zij genomen worden om het ook de recreant naar de zin te maken, wordt de afweging voor het bestuur soms zelfs spannend.

Politiek

Dan nu de politiek: In de raad hebben SGP, CU en CDA respectievelijk 6, 5 en 2 zetels van

de 21. De eerste twee vormen een coalitie met GemeenteBelang (6 zetels), een lokale partij, ooit opgericht door een kunstenaar. De getalsmatige dominantie van de confessionele partijen leidde niet tot een tweedeling in de politiek en ook niet op straat. Zij heeft natuurlijk wel gevolgen voor het uitgestippelde beleid. En, eerlijk is eerlijk, dat te beïnvloeden is in onze situatie niet te vergelijken met een gemeente waar de SGP een minderheid(je) is.

Verkiezingsprogramma

De SGP heeft de hierboven geschetste lijn verwoord in het verkiezingsprogramma. "De SGP ziet als hoofddoel van de cultuuropdracht, zoals de Bijbel ons leert, de eer van God en het welzijn van de naaste. Deze visie geeft ook richting aan de invulling van cultuur, recreatie en sport. Het karakter van de lokale samenleving geeft vaak herkenning en heeft een samenbindende functie. Mensen willen zichzelf kunnen zijn en de eigenheid ook delen met elkaar. De SGP wil een samenleving, en niet een naast-elkaar-leving. Cultuur en cultuurhistorie kunnen hierin een belangrijke rol spelen, evenals het verantwoord samen recreëren en sporten."

Die omschrijving is dus naar binnen gericht, op de eigen samenleving. Logisch, daar schrijf je een verkiezingsprogramma voor. Vandaar dat een volgend onderwerp als volgt inzet: "De hoge woningdichtheid en veeleisende arbeidsomstandigheden veroorzaken behoefte aan ontspanning. De SGP wil daarom bijdragen aan (Bijbels) verantwoorde recreatie. De gemeentelijke taak bestaat vooral in het scheppen van goede randvoorwaarden:

- Het behouden en/of ontwikkelen van recreatieterrinen, zoals natuur- en groen-

gebieden en de toegang hiervan vergroten.

- Zorgen voor goed onderhoud van de fiets- en wandelroutes.
- Zo min mogelijk inbreuk maken op het buitengebied en de belangen van agrariërs door recreatievoorzieningen.
- Zorgen voor een evenwichtige spreiding van veilige speelvoorzieningen voor kinderen, en jongeren en omwonenden betrekken bij de ontwikkeling ervan."

De opsomming geeft aan waar spanning zit, maar ook waar mogelijkheden kunnen worden ontwikkeld. De combinatie agrarisch landschap, natuur, recreatieve natuur vraagt om wijs beleid.

De combinatie agrarisch landschap, natuur, recreatieve natuur vraagt om wijs beleid.

Bron van inkomsten

Recreatie is ook een bron van inkomsten. Mede daardoor kunnen de middenstand en ambulante handel hun streekfunctie behouden. Voor een deel is dat nog het vroegere type recreant: het gezin, het echtpaar, vrienden onder elkaar, die een huisje zoeken om tijdelijk te verblijven. Voor velen is het doel tegenwoordig nummer één en de behuizing twee. Bijvoorbeeld: Wij willen fietsen. De Veluwe is een prachtig fietsgebied. Laten we kijken waar we terecht kunnen. Maar als we dan ergens zijn, moet het wel een zekere luxe hebben.

De grote campings in Vierhouten behoren tot de oudste van Nederland. Volgens een collega geeft dat een remmende voorsprong. Er is heel wat te moderniseren. Dat moet ook wel,

omdat de recreant veeleisender wordt. Een andere categorie zoekt de 'eigen' sfeer. Zij boeken op kleinere campings, of bij particulieren. Hoe dan ook, de recreant vraagt zoals gezegd steeds meer. Wat Nunspeet bijvoorbeeld niet heeft, is een accommodatie voor kinderen om bij regen onder dak te spelen. De SGP heeft dat onderwerp opgenomen in

Een eigen VVV-functie binnen de gemeente kan er toe bijdragen dat het 'aanbod' afgestemd blijft op de aard van de samenleving en de vraag van een groot deel van de recreanten.

het programma. Het zal wel particulier initiatief zijn en wij beseffen dat zo'n gelegenheid de druk op het zondaggebruik kan opvoeren.

Aantrekkelijke toeristische voorzieningen

Op deze manier komen de twee lijnen bij elkaar in het programma: "Behalve recreatiemogelijkheden voor de eigen inwoners zijn ook goede faciliteiten nodig ter ondersteuning van het toerisme. De SGP pleit voor aan-

trekkelijke toeristische voorzieningen, met name voor gezinnen en ouderen."

De SGP zet zich daarom onder meer in om een paar toeristische routes en het Veluwe-transferium (overstappunt auto/fiets) op te waarderen. Ontwikkelingen in de recreatieve sector die leiden tot modernisering van de nu compacte campings langs de kust worden welwillend gevolgd. Zij bieden mogelijkheden om camping en natuurbeleving te 'mengen'. In de Nunspeetse kern wordt een kunstroute uitgezet, de monumenten worden herkenbaar door schildjes en de muurgedichten spreken van de macht van het woord. Een eigen VVV-functie binnen de gemeente kan er toe bijdragen dat het 'aanbod' afgestemd blijft op de aard van de samenleving en de vraag van een groot deel van de recreanten. Dan alleen kun je die - ook wat de uitgaven betreft - binden aan de gemeente.

Alles overziend, gebeurt er heel wat. De fractie heeft altijd ingezet op verantwoord beleid, op rust en natuurbeleving gericht. De huidige ontwikkelingen in het behoeftepatroon geven aan dat die lijn aanslaat. In voorgaande beschrijving leest u hoe het bij ons is. De onderhandelingspunten staan tussen de regels door. Ook zijn er grenzen op te merken. Die hebben met het al genoemde waarden- en normenpatroon te maken. Daarom is de titel van het programma opnieuw 'Woord houden.' Zolang de diepste betekenis daarvan duidelijk is, blijft die titel nieuw.

Drs. J.A. Coster (1942) is bioloog. Van 1964 tot 1987 was hij docent aan 'De Driestar' te Gouda. Daarna werkte hij tot aan zijn pensionering bij het 'Reformatorisch Dagblad'. Van 1982 tot 1987 was hij lid van de SGP-fractie in de Provinciale Staten van Zuid-Holland. Van 1999 tot 2010 was raadslid in de gemeente Nunspeet. Sinds december 2010 is hij wethouder van deze gemeente. Hij beheert de portefeuille financiën, verkeer, bestemmingsplan Buitengebied, gemeentelijke gebouwen, monumenten, nieuw bedrijventerrein De Kolk.

Er is in de wetenschappelijke literatuur nog niet veel bekend over het effect van social media op de politiek. Is het intensiever gebruik van social media een oppepper voor het maatschappelijke debat, omdat zowel de burger in de wijk als de journalist met de politici op elk moment van de dag over elk onderwerp in discussie lijken te gaan?

B. van den Belt MA, redactielid (samenstelling)

Social media in de politiek: bron van onrust?

De tijd dat politici alleen debatteerden in de volksvergaderzalen is allang voorbij. Sinds Kevin Phillips in 1975 zijn boek *Mediacracy: American parties and politics in the communications age* publiceerde, wordt steeds vaker de stelling geponereerd dat wij in een mediocratie leven. Onze democratie zou niet in de Tweede Kamer of in de gemeenteraadszaal, maar in de media geregeerd worden. Echter, de laatste tijd komt hier een nieuw fenomeen bij. Politici gebruiken steeds vaker social me-

dia. Standpunten en posities in het publieke debat worden dan voordat de werkelijke discussie plaatsvindt, ingenomen en duidelijk gemaakt. Het eigenlijke debat lijkt daarmee verworden tot een herhaling van politieke zinnen die reeds via facebook of met name twitter bekend gemaakt zijn.

Uit een onderzoek van marketingfacts.nl onder verschillende politici blijkt dat politici met name social media gebruiken om zichzelf te positioneren en te profileren in de richting

van journalisten. Tegelijkertijd wordt als een belangrijk voordeel van social media genoemd dat politici gemakkelijker contact

kunnen houden met de achterban. Als nadeel komt naar voren dat er een enorme druk ontstaat om te antwoorden. Tegelijkertijd zeg-

„Social media bereiken alleen politiek geïnteresseerde burgers”

Chris Aalberts, docent politieke communicatie Erasmus Universiteit Rotterdam

Barack Obama won de Amerikaanse verkiezingen in 2008 met behulp van een groot aantal social media. Deze verrassende overwinning leidde tot grote voorspellingen: social media zouden het politieke landschap volledig veranderen. Ruim vijf jaar later heeft het social media-succes van Obama zich nergens herhaald en zeker niet in Nederland.

Politici hebben de adviezen van communicatieadviseurs om Obama te imiteren massaal overgenomen. Vooral Twitter wordt door bijna alle Tweede Kamerleden gebruikt. Maar nog steeds is er weinig dagelijks contact tussen burgers en Tweede Kamerleden en nog steeds is een meerderheid van de volksvertegenwoordiging nauwelijks te vinden in de traditionele media. Of ze nu twitteren of niet.

De verklaring voor deze teleurstelling ligt voor de hand. Social media worden door vrijwel alle burgers gebruikt, maar de interesses van de gebruiker bepalen welke content zij consumeren. Alleen politiek geïnteresseerden volgen politici, ongeïnteresseerden doen dat niet. De burgers die politiek het beste geïnformeerd zijn, hebben er een kanaal bijgekregen. Voor anderen zijn social media politiek irrelevant.

Het is ongewenst om te ‘luisteren’ naar burgers op social media want de daar aanwezige ‘vrienden’ zijn slechts een specifiek deel van de achterban: politiek geïnteresseerden. De meerderheid van de achterban bevindt zich niet op social media en zij kunnen hele andere politieke voorkeuren hebben.

Politici kunnen social media dus negeren, omdat ze via traditionele media hun stemmers veel beter bereiken. Social media zijn zelfs onbelangrijk bij het verkrijgen van traditionele media-aandacht. Er zijn altijd politici die veel aandacht krijgen vanwege hun functie of portefeuille en anderen die sterk qua aandacht en bekendheid achterblijven. Niet iedereen kan tegelijk bij *Pauw en Witteman* aanschuiven.

gen politici in genoemd onderzoek dat er een angst ontstaat om fouten of een 'slippertje' te maken. Social media betekenen dus nogal

wat voor politici. Is dit een gewenste ontwikkeling? Daarom de volgende stelling: *Social media in de politiek: bron van onrust?*

„Social media kunnen dominantie traditionele media doorbreken”

Jaap Stronks, online strateeg voor organisaties die middenin de samenleving staan

Nederland is een mediocratie: een handvol landelijke actualiteitenprogramma's en tv-verkiezingsdebatten bepaalt nog altijd de verkiezingsuitslagen. Als social media die dominantie een béétje kunnen breken, is dat mooi nieuws. Het belangrijkste verschil tussen traditionele media en het internet is niet technisch van aard. Het gaat om macht. Traditionele media hadden vroeger als enige de mogelijkheid om openbaar en grootschalig te communiceren. Dat is overzichtelijk en lekker rustig, maar als een paar tv-optredens de verkiezingsuitslag radicaal beïnvloeden, is het belang van 'rust' als het gaat om politiek en media nogal twijfelachtig.

Vooropgesteld: social media zijn niet het een en al. Het debat op bijvoorbeeld Twitter is niet altijd hoogstaand en one-liners regeren. Maar zijn verkiezingsposters en tv-debatten dan zoveel beter?

De opkomst van social media heeft in elk geval gezorgd dat burgers laagdrempelig rechtstreekse relaties kunnen aangaan met volksvertegenwoordigers en politieke partijen in een publieke arena - waar overigens óók kritische journalisten volop aanwezig zijn. En terwijl Twitter uitgroeit tot de openbare frontlinie van het publieke debat, is Facebook de plek waar je laagdrempelig politieke partijen kunt volgen, als eventueel opstapje naar serieuzere politieke betrokkenheid.

Want niet alleen publieke communicatie transformeert tot een proces waar alle partijen aan kunnen deelnemen, ook maatschappelijke betrokkenheid verandert van aard. De ontzuiling zet door. Met de SGP wellicht als belangrijke uitzondering, wordt de betrokkenheid van burgers bij politieke partijen alleen maar minder vanzelfsprekend. Partijen dienen betrokkenheid dan ook te organiseren met een laag instapniveau: van Twitter-volger naar nieuwsbriefabonnee, en van eenmalig donateur naar actief lid.

Social media zijn zoals de meeste technologische innovaties zelden de katalysator van veranderingen in de samenleving; ze zijn eerder een reflectie van maatschappelijke onrust, dan de bron ervan. Maar ach, de democratie kan een beetje 'opschudding' wel gebruiken.

Zicht bestaat veertig jaar. Veertig jaar waarin veel is gebeurd. In de laatste vier decennia is niets zo hard gegroeid als de moderne media. Dit fenomeen, ooit begonnen om ons (lees: de mensheid) vooruit te helpen, beheerst ons leven. Of toch niet?

E.J. Vinke, lid commissie onderwijs SGP-jongeren

Moderne media: rust of onrust?

Het Amerikaanse Ministerie van Defensie stond aan de wieg van het Internet in de jaren zestig. Verschillende computers werden in het Pentagon met elkaar verbonden zodat, als er één computer uit zou vallen, de overige 'gewoon' door zouden draaien en zodoende geen gegevens verloren konden raken. ARPANET, was de naam van dit project. Dat werd de basis van een veilig en betrouwbaar communicatienetwerk voor het defensieapparaat.

Deze technologie groeide snel. In de jaren '90 maakte het Internet een explosieve groei door. In 1994 verbond het Internet zo'n twee miljoen computers met elkaar in meer dan honderd landen. Nederland was overigens het eerste land na de Verenigde Staten, dat gebruik maakte van het Internet.

In 1991 ontwikkelde Tim Berners-Lee het World Wide Web (www). Bijna elke website begint er mee. World Wide Web zorgde ervoor dat steeds meer 'gewone' mensen ge-

bruik maakten van het Internet, terwijl het oorspronkelijke doel was om het uitwisselen van informatie tussen wetenschappers eenvoudiger te maken. Het Internet is nu een groot netwerk voor alle welgestelde wereldburgers om met elkaar in contact te komen of om enorme informatiestromen te raadplegen.

Inmiddels is de technologie om Internet heen ook sterk gegroeid. Waar Internet voorheen alleen via de computer gebruikt kon worden, kan dat nu op elke telefoon. Maar wat doen deze ontwikkelingen met de maatschappij, en met (jonge) mensen in het bijzonder? En geeft het internet rust of leidt het tot onrust?

Verandert de mens of moeten we er mee leren omgaan?

Net zoals bij de eerste treinen, ontstond er een grote maatschappelijke discussie of het 'verderfelijke' internet wel goed zou zijn voor de mensheid. In 1955 hield David Sarnoff, een mediatycoon bij RCA en NBC, een toespraak aan de University of Notre Dame. Hij stelde dat de mensen geneigd zijn om technologische instrumenten de schuld te geven voor het zondige gedrag van degenen die deze instrumenten gebruiken. Het gaat niet om de technologie, aldus Sarnoff, maar om de inhoud daarvan.¹ Met andere woorden, we moeten het niet beperken maar er juist mee leren omgaan. De academicus Marshall McLuhan reageerde door die uitspraak te classificeren als 'het standpunt van de technologische idioot'. McLuhan begreep dat elk nieuw medium ons verandert. De inhoud van het medium is slechts het sappige stukje vlees dat een inbreker bij zich heeft om de waakhond van het verstand af te leiden. Deze discussie uit de jaren vijftig geldt in 2014 nog. Er is niets veranderd. Hoewel... volgens

Nicholas Carr (in zijn boek *Het Ondiepe*) is dit 'sappige stukje vlees'² veranderd in een feestmaal. Het ene gerecht na het andere, het ene nog sappiger dan het volgende, waarbij we nauwelijks tijd hebben om op adem te komen tussen het ene hapje en het volgende. En... door de ontwikkeling van iPhones en Samsungs kunnen we het feestmaal gewoon meenemen naar huis. Sterker nog: we hebben een heel feestmaal in onze broekzak! Heeft u wel eens snel moeten eten? Zo snel dat u net voldoende tijd had om adem te halen voor het volgende hapje zich alweer aandienende? Dat is vermoeiend, toch?

We moeten accepteren dat de moderne media ons beïnvloeden. Zij veranderen ons brein. Mensen zijn verbonden aan hun iPhone, ook als deze in de broekzak zit en op dat moment niet wordt gebruikt.

De rust van de moderne media

Laten we eerlijk zijn. Moderne media hebben ons veel voorspoed gebracht. Het uren schrijven van brieven op papier heeft ons veel tijd gekost. Inmiddels typen we een brief in Word, drukken op 'printen', of sturen het als bijlage mee met een e-mail.

We hoeven geen grote, dikke en stoffige encyclopedieën van de plank te halen om te speuren naar informatie. Nu starten we internet op, de startpagina van Google wordt zichtbaar en we stellen onze vraag.

Ook is het lange wachten op antwoord voorbij. Een mailtje of App-bericht is snel gemaakt en verzonden. Binnen een paar uur, of zelfs een paar seconden, is het antwoord binnen.

Ook is het niet meer nodig om de fiets te pakken en naar de bank te rijden om daar acceptgiro's te deponeren. Dit kan nu allemaal via internet.

Wat heeft ons dit veel tijd opgeleverd. Wat een efficiëntie! Wat een rust! We houden zeeën van tijd over. Of toch niet?

De media en de maatschappij

De enorme voordelen van Google (en dergelijke) zijn onmiskenbaar. Maar daar betalen we wel een prijs voor. De media zijn ingebed in onze hedendaagse maatschappij. Dat is een grote verandering ten opzichte van vroeger. De traditionele ‘verzuilde’ samenleving, waarin media ook al een grote rol speelden, kenmerkte zich door een grote gezamenlijkheid als het gaat om normen en waarden. De samenleving kende een vast repertoire van normen en waarden waar mensen elkaar op konden aanspreken. Bovendien had elke zuil zijn eigen kanalen. Denk hierbij aan de politieke partijen, de kranten en omroepen. Deze verzuiling is echter doorbroken, waarbij de audiovisuele media een grote rol hebben gespeeld,³ aldus drs. Els van Dijk (in *De hunkerende generatie*). Met het toenemen van het amusementsgehalte werd het onderscheid tussen verschillende omroepen steeds minder duidelijk. De levensbeschouwelijke achtergrond van de kijkers was geen criterium meer voor de programma’s die bekeken werden. Er is niet langer een gemeenschappelijk element dat mensen met elkaar verbindt. Maar als mensen zich niet meer met elkaar kunnen verbinden, dan ontstaan er individuen die los van elkaar leven en bewegen. Er is geen binding meer. Gelukkig boden moderne media redding. Zij vulden dat gat op. De media bespelen de publieke opinie en creëren hypes. Alle grote evenementen worden verslagen, we voelen ons één op Koningsdag, we voelen ons één als er een EK of WK voetbal is, we voelen ons één als er Olympische successen worden behaald door de Ne-

derlanders. Het ‘wij-gevoel’ wordt bepaald door de media. De media zijn zozeer onze knecht, dat het dom lijkt om te zien dat zij ook onze meesters zijn.⁴

De onrust van de moderne media

Zowel jongeren als ouderen voelen de onrust van de media. Ik stel mij een jongere voor die thuis komt van een drukke schooldag. Na snel een glas cola achterover te hebben geslagen, start hij zijn computer. Terwijl de computer opstart, legt hij zijn smartphone op tafel en stopt de oordopjes in de computer. Nog snel even WhatsApp checken en dan aan het huiswerk. O nee, eerst kijkt hij nog even naar nos.nl. Vervolgens de mail checken. Dan nog even muziek opstarten via YouTube. ‘Zo’, denkt de jongere, ‘wat een leuk filmpje, even kijken.’ Ondertussen stromen de WhatsApp berichten binnen. Deze moeten beantwoord worden. Dan roept moeder voor het eten. De middag is voorbij, het huiswerk voor morgen? Ach...dat komt straks wel.

Zomaar een situatie die jongeren bijna dagelijks meemaken. Volwassenen hebben dat ook. Als zij elkaar tegenkomen, wordt altijd gevraagd hoe het gaat het. Een antwoord wat ik heel vaak te horen krijg is, ‘ja goed. Maar het is wel druk.’ Iedereen is druk. Als je niet zegt dat je druk bent, doe je dan nog wel wat met je leven? ‘Druk zijn’ lijkt iets te zijn wat wij allemaal in ons lijf hebben. Mensen zijn druk, de maatschappij jaagt, er moet zoveel. We moeten nog een aantal mailtjes beantwoorden. We moeten ook nog dat ene programma van gisteren terugkijken. We moeten even wat posten op Facebook. We moeten nog even een aantal zaken ‘liken’, omdat we er anders niet bij horen. We moeten... Vul zelf maar in. Onrust... pure onrust in ons leven. Zijn de veroorzakers van de onrust echt alleen

de moderne media? De moderne media hebben een grote bijdrage geleverd aan de onrust die mensen ervaren. De media jagen mensen op. Er moet zoveel omdat het technologisch gezien ook kan. Maar de mens is geen machine! Te veel mensen zijn gebonden aan de hedendaagse technologie. Dat geeft mensen de valse indruk dat ze verbonden zijn met anderen, terwijl het hun aandacht voor de belangrijkste relaties versplintert: de mensen in hun directe omgeving. Helaas is het gevolg maar al te vaak dat ze niet meer in het heden leven.

En nu...?

Veel jongeren ervaren een hoge mate van eenzaamheid. Dit zorgt ervoor dat velen toegeven aan intensief gamen, wat weer gameverslaving in de hand werkt. Jongeren snakken naar de aandacht van volwassenen. De media zorgen ervoor dat jongeren (en ouderen) niets willen missen. Alles moet bijgehouden worden. Maar diezelfde jongeren willen ook de aandacht van volwassenen niet missen. Aandacht van docenten. Aandacht van ouders. Maar wat als die aandacht van volwassenen niet uitgaat naar de kinderen, maar naar diezelfde media?

Wat zou die aandacht nu moeten zijn? Laten we het mediagebruik maar niet verbieden. Als we contact willen met jongeren dan moeten we hun leven (een onderdeel hiervan is de telefoon) niet afpakken. Het gaat om bewustwording. Jongeren moeten bewust worden van wat de media doen. Jongeren moeten bewust gemaakt worden hoe zij ermee om dienen te gaan. Dit kan betekenen dat ouders 'medialoze' momenten inlassen, tijdens het eten bijvoorbeeld. Of tijdens de ontvangst uit school, als de schooldag wordt besproken, dat doet u toch wel? Dit heeft vaak een heel positief effect en is ook aan te raden. Maar het ge-

sprek aangaan met de jongeren is het belangrijkste. Toon begrip! Jongeren hebben het niet gemakkelijk. Ze willen niet altijd overal op reageren, maar dat gebeurt gewoon. Hun brein vertelt elke keer dat ze de telefoon moeten pakken en even moeten checken of er een WhatsApp bericht is binnengekomen. Dat mag jongeren niet kwalijk genomen worden. Drs. Els van Dijk schrijft dat veel jongeren rondlopen met opvattingen over zichzelf die hun opgelegd zijn of die deze wereld aan hen heeft opgedrongen. Zo zijn er jongeren die ervan overtuigd zijn dat zij niet voldoen aan de ideaalbeelden die de moderne media hun voorspiegelen, waardoor zij minderwaardigheidsgevoelens ontwikkelen. Dit is een leugen van satan! De boze drijft jongeren weg bij God door ze te beheersen via de media. In mijn dagelijks werk als docent zie ik dat gebeuren. Veel jongeren zijn al ver afgedreven van de Heere. Wij (opvoeders, docenten, kerkelijke ambtsdragers en politiek betrokkenen) moeten proberen om, ook al kunnen we dat niet zonder Hulp, jongeren terug te brengen naar de oorspronkelijke bedoeling van het leven. En dat kan alleen door deze jongeren te vertellen waarom we leven en hoe God over hen denkt. Niet alleen als zondige mensen, maar juist ook als schepselen naar Zijn Beeld. In Psalm 127 wordt dit prachtig verwoord. 'Zie, kinderen zijn het eigendom van de HEERE, de vrucht van de schoot is Zijn beloning.' Lees heel Psalm 127 er maar eens op na. We kunnen het echt alleen verwachten van Hem, Die eeuwig leeft!

Noten

- 1 Carr, Nicholas (2011). *Het ondiepe: Hoe onze hersenen omgaan met internet*. Maven Publishing.
- 2 idem
- 3 Dijk, drs. Els van (2011). *De hunkerende generatie: De leefwereld van jongeren*. Apeldoorn: De Banier.
- 4 Carr, Nicholas (2011). *Het ondiepe: Hoe onze hersenen omgaan met internet*. Maven Publishing.

In *Zicht* nr. 3-2013 deed onze politiek voorzitter Martin de Jong een voorstel tot een wijziging in het Nederlandse kiesstelsel. De kernvraag die hij opwerpt, is op welke wijze de band tussen kiezer en gekozene kan worden versterkt. De oplossing vindt hij in het vergroten van de invloed van de kiezer op de samenstelling van het parlement. Hij stelt voor drie voorkeurstemmen uit te kunnen brengen. ‘Wanneer zo iemand dan gekozen wordt, heeft hij een eigen mandaat en een eigen achterban.’ Juist dat gegeven stuit bij mij op bezwaar.

F. van Putten LLM, beleidsadviseur SGP-jongeren¹

Kiezersdemocratie en partijendemocratie: water en vuur?

Martin creëert in zijn bijdrage een tegenstelling tussen partijleden en kiezers² of burgers.³ Nadat hij zijn voorstel over het toekennen van drie voorkeurstemmen heeft uitgewerkt, stelt hij: ‘Zo wordt de macht van de partijleden verschoven naar de kiezer.’⁴ Zijn bijdrage roept het beeld op dat partijleden ten onrechte veel invloed hebben op de samenstelling van het parlement. Zijn partijleden dan geen kiezers? Ik vind het een goede zaak dat partijleden meer invloed op de sa-

menstelling van de parlementen hebben dan niet-partijleden.

Lijstenstelsel

Er wordt met betrekking tot kiesstelsels wel onderscheid gemaakt tussen een lijstenstelsel en een personenstelsel. In een lijstenstelsel is uit de door de partij opgestelde lijst af te leiden wie wanneer in aanmerking komt voor een zetel. Dit in tegenstelling tot een personenstelsel waarbij de kiezer de kandida-

ten nummert naar zijn voorkeur. Nederland kent een lijstenstelsel⁵ met een enkelvoudige voorkeurstem.⁶ De kiezer stemt op een lijst op de kandidaat van zijn voorkeur. Wel is het zo dat de stem niet in de eerste plaats aan de persoon toevalt maar aan de lijst.⁷

Partijendemocratie

De achterliggende vraag daarbij is wat de verhouding is tussen kiezersdemocratie en partijendemocratie: welke invloed hebben kiezers (in brede zin) op de samenstelling van het parlement en welke invloed hebben (leden van) partijen daarop?

In Nederland is er sprake van een partijendemocratie.⁸ Er is echter geen sprake van een partijendemocratie in de meest vergaande vorm: een zekere mate van kiezersdemocratie geldt als een zekere beperking voor de partijendemocratie. Denk aan de mogelijkheid de lijstvolgorde te doorbreken door middel van de voorkeurstem. Nog fundamenteler blijkt dit uit het feit dat de Grondwet de zetels toekent aan personen en niet aan partijen.⁹

Persoonlijke element

Gezien het feit dat het Nederlandse kiesstelsel als een lijstenstelsel is te kwalificeren, moet bedacht worden dat de versterking van het persoonlijke element geen ‘kleine aanpassing’¹⁰ is zoals Martin stelt. Het creëren van ‘een eigen achterban’¹¹ staat haaks op de uitgangspunten van het huidige stelsel. Het is een fundamentele wijziging: er wordt afstand genomen van de partijendemocratie. Wat zijn mijn bezwaren daartegen?

Allereerst vind ik het bezwaarlijk dat bij de versterking van het persoonlijke element de persoon van de kandidaat centraler komt te

staan. En dan vooral de vraag hoe mediage-niek diegene is. Dat moet echter niet het criterium gaan worden. De ene persoon ‘doet’ het in de media beter dan de ander. Maar bij het ambt van volksvertegenwoordiger komt meer kijken dan een draaiende camera.

Daarnaast heeft de versterking van het persoonlijke element het gevaar in zich dat kan-

Vergroting van kiezersdemocratie kan vooral kleine partijen flink parten gaan spelen

didaten meer bezig zijn met hun eigen boodschap dan met de partijboodschap. Immers, zullen kandidaat-Kamerleden zich bij de voorgestelde wijziging niet meer persoonlijk willen profileren? Wat als de persoonlijke profilering leidt tot verkiezingsbeloften die niet ingelost kunnen worden? Dat kan ook nu het geval zijn, maar het zal door versterking van het persoonlijke element toenemen. Wat mij betreft hebben kandidaat-politici dus de partijboodschap uit te dragen. (Dat neemt overigens de betekenis van art. 67, derde lid, Grondwet niet weg.) Uiteraard heeft iedereen daarbij zijn eigen accenten.

Gevolgen kleine fracties

Van andere orde is iets wat ik nog bezwaarlijker vind, namelijk het feit dat het uitbreiden van de mogelijkheid met voorkeurstemmen gekozen te worden vooral heel nadelig voor kleine fracties kan uitpakken. Partijen stellen hun lijsten samen met het oog op het vormen van een evenwichtige fractie na de verkiezingen. Het zou toch merkwaardig zijn als plotseling de hele SGP-fractie uit ondernemers

zou bestaan en andere ambachten er niet meer te vinden zouden zijn? De vergroting van de kiezersdemocratie kan vooral kleine partijen dus flink parten gaan spelen. Bovendien moeten bedacht worden dat niet-partijleden daardoor weleens meer invloed kunnen hebben op de samenstelling van een

Het zou toch merkwaardig zijn als plotseling de hele SGP-fractie uit ondernemers zou bestaan

bepaalde fractie dan degenen die wel lid zijn van de partij in kwestie. Ook dat maakt dat

ik de voorgestelde oplossing om de band tussen kiezer en gekozenen te versterken, niet aantrekkelijk vind.

Andere weg

Mijn opvatting is dan ook dat het niet primair de band tussen de kiezer en de gekozenen is die in ons stelsel centraal staat en moet staan, maar de band tussen de kiezer en de partij. Daar moet de binding tussen de burger en politiek liggen. Daar ligt, wat mij betreft, ook primair de invloed van burgers op de samenstelling van de volksvertegenwoordiging. Politieke partijen hebben dus een taak. In de twintigste eeuw hebben zij die taak zich eigen gemaakt.¹² Laat het hun uitdaging zijn voor de 21e eeuw.¹³

Noten

1. De auteur studeerde Staats- en bestuursrecht aan de Vrije Universiteit. Hij deed mee aan het Studentenparlement 2013. Deze debatwedstrijd tussen rechtenfaculteiten van acht universiteiten stond in het teken van de aanpassing van het Nederlandse kiesstelsel.
2. "Overdreven gezegd zijn het niet de kiezers die bepalen wie er in het parlement komen, maar de partijleden." Martin de Jong Msc, 'Kiesstelselwijziging als remedie voor problemen in Nederlandse politiek?!', *Zicht*, 3-2013, p. 48.
3. "Niet de partijleden, maar de burgers moeten weer kiezen wie er parlementariër wordt." *Zicht*, 3-2013, p. 52.
4. *Zicht*, 3-2013, p. 52.
5. Zie: Van der Pot, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Deventer: Kluwer 2006, p. 556. Bovend'Eert en Kummeling, *Het Nederlandse parlement*, Deventer: Kluwer 2010, p. 82.
6. De Meij en Van der Vlies, *Inleiding tot het staatsrecht en bestuursrecht*. Deventer: Kluwer 2004, pp. 55, 56.
7. Bovend'Eert en Kummeling, *Het Nederlandse parlement*, Deventer: Kluwer 2010, p. 82. NB: niet te verwarren met het feit dat de Grondwet zetels toekent aan personen en niet aan partijen; zie ook tekst bij eindnoot 9.
8. Zie: Van der Pot, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Deventer: Kluwer 2006, p. 556. En: D.J. Elzinga, 'Politieke partijen dienen minimum aan interne partijdemocratie te bezitten: pro en contra', *Ars Aequi*, juni 2008, p. 422.
9. D.J. Elzinga, 'Politieke partijen dienen minimum aan interne partijdemocratie te bezitten: pro en contra', *Ars Aequi*, juni 2008, p. 422.
10. *Zicht*, 3-2013, p. 52.
11. *Zicht*, 3-2013, p. 53.
12. D.J. Elzinga, 'Politieke partijen dienen minimum aan interne partijdemocratie te bezitten: pro en contra', *Ars Aequi*, juni 2008, p. 422.
13. Drs. H. Pool heeft daar behartigenswaardige woorden aan gewijd in *Zicht*, 1-2014, pp. 81-86.

Dupliek: reactie Martin de Jong

Ik mag driehonderd woorden wijden aan de repliek van Frank van Putten. Dat wil ik doen door drie punten kort aan te stippen.

Het verschil van inzicht dat wij hebben zit in de rol van de politieke partijen. Ik denk dat de rol van politieke partijen in de huidige vorm langzaamaan uitgespeeld raakt. Waarom? Om het simpele feit dat ze steeds minder mensen aan zich weten te binden. Nog geen twee (!) procent van de Nederlanders is lid van een politieke partij. Mijn voorstel heeft dan ook niets met een verschuiving van een lijsten- naar een personenstelsel te maken, maar is een lichte verschuiving van invloed van partijleden naar kiezers. Gezien de wankelende basis van twee procent, lijkt mij dit echt noodzakelijk.

Als tweede wil ik benadrukken dat burgers behoefte hebben aan politici die hen vertegenwoordigen. Momenteel komt een groot deel van de Kamerleden 'binnen' op het conto van een mediagenieke lijsttrekker. Wat meer persoonlijke profilering zou goed zijn. Het feit dat politici op persoonlijke titel worden gekozen en de opmerking van Frank dat politici de partijboodschap hebben uit te dragen, zijn op dit moment lastig te verenigen. Burgers vragen niet om stemvee, maar om mensen die zelf nadenken en hen vertegenwoordigen. Politici met een eigen mandaat zullen dit sneller doen.

Tot slot: juist de SGP is niet zo'n goed voorbeeld om de gevolgen aan te geven, vanwege de grote overeenkomst tussen kiezers en partijleden. Voor de SGP zal mijn voorstel geen grote gevolgen hebben. Er zijn momenteel echter wel voorstellen die negatiever uit kunnen pakken voor de SGP, zoals het voorstel van het CDA om naar een districtenstelsel te gaan. Het is daarom goed om niet star vast te houden aan ons stelsel, maar na te denken over eventuele verbeteringen waarmee ons stelsel toekomstbestendig blijft.

Smaakt deze *Zicht* naar meer?

Geef u op voor een proefabonnement!

(één jaargang, vier nummers, voor maar € 15,00)

Bel 010 - 7200 785, surf naar www.wi.sgp.nl of mail naar wi@sgp.nl

Wist u dat het ook mogelijk is de Guido de Brès-Stichting te steunen als donateur? U krijgt dan alle publicaties (inclusief het tijdschrift *Zicht*) van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP thuisgestuurd. Neem contact op voor meer informatie.

In deze aflevering speciale aandacht voor de secularisatie. Veertig jaar *Zicht* loopt parallel met een ontwikkeling in de samenleving die een toenemende secularisatie laat zien. Maar is er alleen reden tot mismoedigheid? Secularisatie heeft niet het laatste woord. Religie blijft telkens de kop opsteken, al zouden we ons wel verheugen over meer zichtbaarheid van een christelijke variant.

Dr. K. van der Zwaag, redactievoorzitter

Herleving van secularisme én religie

Stijn Latré en Guido Vanheeswijck (red.), *Radical secularisatie? Tien hedendaagse filosofen over religie en moderniteit*, uitgeverij Pelckmans (België) en Klement (Nederland), 2013; 216 blz.; € 22,50.

Wie zich wil verdiepen in de filosofische achtergronden van de secularisatie en de invloed op politiek en samenleving, is goed geholpen met deze

beschouwingen over een aantal belangrijke politieke denkers. De denkers zijn Luc Ferry, Gianni Vattimo, Giorgio Agamben, Marcel Gauchet, John Milbank, Charles Taylor, René Girard, W. Cantwell Smith en Jürgen Habermas. Het proces van secularisatie wordt in een breder cultuurhistorisch perspectief geplaatst. Voor de ene denker is de secularisatie een verlies van oude vertrouwde kaders, symbolisering van een leegte, voor de ander biedt zij daarentegen kansen voor een hernieuwde oriëntatie op de samenleving, zonder de aanname van absolute

beginselen en religieus geloof. De wereld is voor hen ontgoddelijkt en daarom secularer in zichzelf. Daarom stelt Gauchet dat het jodendom en christendom als monotheïstische godsdiensten een belangrijke aanjager zijn voor de autonomie van de mens, kenmerkend voor de moderniteit. De schepping is niet God zelf, zij wordt - dank zij de incarnatie - in haar zelfstandige waarde erkend, ook ten aanzien van wetenschappelijk onderzoek en politieke emancipatie.

In een post-seculiere samenleving lopen seculiere en religieuze bewegingen door elkaar heen. We hebben te maken met een dubbel fenomeen: herleving van religie én secularisme. Gauchet stelt in zijn (latere) werk hoe politiek en democratie niet kunnen gedijen zonder een breed maatschappelijk

project, waarvoor de religie vroeger bouwstenen gaf. Habermas zet uiteen dat ondanks de geloofsterugval en secularisering, religie een publieke en politieke betekenis kan blijven vervullen. Dat neemt niet weg dat we volgens hem wel degelijk in een post-seculiere samenleving leven waarin de staatsmacht zich legitimeert op niet-religieuze gronden en dat inzake publieke aangelegenheden het gezag van God ondergeschikt is aan de democratische besluitvorming. Maar Habermas is wars van een *secularistische* overheid. De neutraliteit van de overheid betekent geen vrijgeleide om met politieke middelen de plaats van de religie in de samenleving te missen of te bestrijden. Een belangrijk boek van politieke denkers die veel in het maatschappelijk debat opereren.

Manfred Grotenhuis e.a. (red.), *Ontkerkelijking, nou en ...? Oorzaken en gevolgen van secularisatie in Nederland, Religie en samenleving*, Religie en samenleving, jaargang 8, mei 2013; 258 blz.; € 22,50.

Een bundel van bijdragen van een gelijknamig symposium over de sociaal-culturele veranderingen in de Nederlandse samenleving tussen 1979 en 2012. De secularisatie in Nederland heeft ook grote gevolgen gehad voor het politieke landschap in Nederland, zoals blijkt uit de verminderde aanhang van een christelijke partij. Hierdoor neemt de politieke invloed van christenen af. Die van de islam groeit daarentegen. De onderzoekers constateren dat er met name onder de tweede generatie moslims sprake is van een relatief sterke opleving in moskeebezoek. Uit het boek blijkt dat samenlevingen met een hoge mate van financiële zekerheid minder consistente religieuzen en gewoontegetrouwe kerkgangers hebben. Ondanks de drastische ontkerkelijking

blijkt dat kerkelijke betrokkenheid nog steeds een belangrijke bron van 'sociaal kapitaal' is, wat vooral blijkt uit het grote aantal vrijwilligers. De onderzoekers stellen dat het afnemen van het aantal regelmatige kerkgangers niet veel goeds voorspelt voor de toekomst van de civil society, daar deze bronnen van sociaal kapitaal in de toekomst opdrogen. De schrijvers wijzen op de uitdaging voor confessionele partijen ten aanzien van een minder religieus wordende achterban. Voor het CDA wordt de komende tijd kritisch, de kleine christelijke partijen kunnen nog steeds een duidelijke christelijke politiek bedrijven in naam van een christelijke achterban. Hun achterban is nu gelijk aan het CDA dertig jaar geleden, zodat de kleine partijen over dertig jaar hetzelfde lot kan overkomen. Maar dat is koffiedik kijken, haasten de schrijvers zich te zeggen, want trends kun je alleen maar achteraf vaststellen. Er zal volgens hen altijd een stabiel segment van christenen in onze samenleving overblijven, die in hun naam christelijke politiek gevoerd willen zien. Dat de secularisatie de politiek blijvend beïnvloedt, is wel duidelijk uit dit boek op te maken.

Mary Eberstadt, *How the West Really Lost God. A New Theory of Secularization*; uitg. Templeton, West Conshohocken, 2013; 257 blz.; \$ 19,96.

Een intrigerend boek waarin de secularisatie verklaard wordt vanuit de teloorgang van het traditionele gezin. In het gezin, het huwelijk, ouders die elkaar trouw blijven en ook 's zondags naar de kerk gaan, worden de waarden van belangeloze toewijding, naastenliefde en zelfverloochening geleerd, zo concludeert Eberstadt, onderzoekster aan het Hoover Instituut van de Universiteit van Stanford (Californië, VS). Zij argumenteert op grond van actuele sociale gegevens en gaat in dis-

cussie met sociologen die de neergang van religie (volgens haar eenzijdig) hebben verklaard vanuit een toename aan wetenschap, opleiding, rijkdom of welvaart. Eberstadt presenteert een nieuwe theorie van secularisatie, die misschien te eenzijdig is, maar zeker een punt heeft. Immers ook de Nederlandse samenleving wordt steeds gezinsonvriendelijker, wat te maken heeft met de teloorgang van christelijke waarden die met name binnen het gezin worden beleefd. Eberstadt heeft in eerdere studies ook de vinger gelegd bij de negatieve effecten van de anticonceptiepil ten aanzien van de toename van seksueel misbruik en echtscheidingen. Kortom, iemand die een tegendraads geluid geeft en herkenning oproept, hopelijk ook erkenning.

Dr. Herman Paul, *Ziektegeschiedenissen. De discursieve macht van secularisatieverhalen; rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar secularisatiestudies vanwege de IZB en de GZB aan de faculteit godgeleerdheid en godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen*, Groningen 2013.

Secularisatie is geen noodlot. Dat is enigszins simplificerend de boodschap van Herman Paul in deze inaugurele rede. Hij wijst op de voorspellende en bevestigende kracht van secularisatieverhalen. Zoals secularisatieverhalen religie historiseerden als iets van vroeger, zo worden secularisatieverhalen op dit moment zelf gehistoriseerd. Het zijn producten van veelal sociale wetenschappers die daarmee de

religieuze neergang en kerkverlating in beeld willen krijgen. Paul vraagt aandacht voor de impact van deze verhalen op het maatschappelijk leven, in die zin dat secularisatie een lineair proces met fatalistische trekken dreigt te worden, zoals op het punt van kerkverlating. In hoeverre passen zulke verhalen bij wat de kerk over Gods soevereiniteit en leiding van de geschiedenis zegt te belijden? Er verschijnen gelukkig tegenwoordig veel studies die de andere kant van de secularisatie laten zien, geen verdwijning maar transformatie van religie (Charles Taylor). De kerk is op zijn retour in het Westen, maar bloeit op het Zuidelijk halfrond. Kortom, voor wanhoop over alleen maar 'seculiere tegenwind' is geen plaats.

Brad S. Gregory, *The Unintended Revolution: How a Religious Revolution Secularized Society*, Cambridge/London, 2012; 574 blz.; £ 31,50.

Een spraakmakend boek dat de secularisatie van de Westerse samenleving schetst op tal van terreinen: wetenschap, filosofie, onderwijs, kerk en economie. Evenwel gebaseerd op een smalle basis die toch vragen oproept. De schrijver, werkzaam aan de Universiteit van Notre Dame in Amerika, stelt

dat de Reformatie met haar stelling van 'sola scriptura' verantwoordelijk is geweest voor het 'hyperpluralisme' dat nu het Westen in zijn greep houdt. Want als er geen vastheid in een overkoepelende wereldbeschouwing is, zoals nog in de laat-Middeleeuwse samenleving, heeft iedereen zijn eigen mening. Het 'sola scriptura' is niet de oplossing maar de *oorzaak* van een nieuw probleem, namelijk de vraag wat het ware christendom is. Het gevolg van de Reformatie is een eindeloze strijd om de waarheid, een kakafonie van duizend-en-één meningen. Niemand kan bewijzen dat zijn visie de waarheid heeft. Het gevolg van de Reformatie is een secularisering van onderwijs en wetenschap, de subjectivering van de moraal, de verabsolutering van het materiële leven (het aardse leven wordt zelfstandig zonder normgevend kader), de macht van de staat over kerk en religie (er ontstaat een tegenstelling tussen publiek en privé).

Gregory beschrijft de secularisering van het Westen op een adembenemende wijze en geeft een kundige 'genealogische' benadering van de westerse cultuurgeschiedenis. Maar evenwel op een wankel

basis, zoals gezegd. Voortdurend verbindt hij het relativisme van de westerse cultuur met de ontdekking van de Reformatie, die een onbedoeld ('unintendend') effect gehad heeft op tal van aspecten van de moderne cultuur. Mensen zijn van een monocultuur met vastomlijnde structuren in een pluralistisch en waardenneutraal universum beland. Ongetwijfeld heeft de Reformatie de moderne wetenschap en de Verlichting mogelijk gemaakt en heeft de vrijheid van het protestantisme geleid tot een verabsolutering van subjectieve inzichten en vrije werking van de Geest (zoals het doperdom en de vrijzinnigheid in principe in het protestantisme verborgen lagen), maar de Reformatie heeft juist die vrijheid genormeerd aan het Woord. Alleen zag zij de grenzen niet in de objectieve leer van de kerk, maar in het Woord zoals dat door de Geest en de individuele gelovige werd uitgelegd. Dat geeft inderdaad een risico, maar dat is inherent aan de vrijheid of mondigheid van de gelovige. Het bezwaar tegen dit boek is dus niet de indrukwekkend beschreven geschiedenis van de Westerse cultuur, maar de hypothese waarop deze beschrijving is gebaseerd.

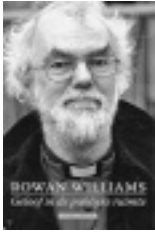
Christoph Jedan (ed.), *Constellations of Value. European Perspectives on the Intersections of Religion, Politics and Society*; LIT Verlag, Münster 2013; 183 blz.; € 19,90.

Een bundel studies die de post-seculiere samenleving verkent. Het is het eerste deel van de serie *Theorizing the Postsecular. International Studies in Religion, Politics and Society*, uitgegeven door Groninger hoogleraren Christoph Jedan, Arie Molendijk en Justin Beaumont. Het laat duidelijk zien dat de gedachte van een scheiding tussen geloof en politiek berust op een verkeerde interpretatie van kerk en staat, namelijk als invloed van de kerk als *institutie* op de samenle-

ving. Religieuze gemeenschappen zijn laboratoria van nieuwe waarden. Jedan bepleit een symbolische presentie van religie in het publieke politieke domein. Het is onmogelijk om gelovige burgers serieus te nemen als ze hun religieuze overtuigingen niet mogen inbrengen in de democratie. Erin Wilson voert motieven aan tegen het secularisme en bepleit een 'relationeel dialogisme', overheid en godsdienst hebben elkaar nodig. De heilloze scheiding tussen privé en publiek gaat ervan uit dat religie alleen een institutionele kant heeft. Religie is niet onverenigbaar met moderniteit, noch is zij irrationeel. Religieuze ideeën hebben in het verleden juist de politiek en de opkomende natiestaten in Europa gestempeld. De bundel behandelt de thematiek ook in de geschiedenis en in de verschillende landen. Zo zijn

er beschouwingen over christelijke politieke partijen in Nederland, met bijdragen van Evert-Jan Brouwer over de SGP en Henk Woldring over het CDA. De stelling die Brouwer verdedigt, is dat de SGP een natuurlijke relatie tussen politiek en religie huldigt. Hij vindt dat de SGP voorzichtig moet zijn met het begrip theocratie omdat het teveel de sfeer oproept van een politiek systeem, waarin de kerk de hoogste macht heeft. De SGP staat een institutionele scheiding van kerk en staat voor, maar de staat moet

wel de belangen van de kerk steunen en beide moeten met elkaar samenwerken, met behoud van de eigen verantwoordelijkheden. Theocratie heeft niets te maken met een politiek systeem (wat meer voor de islam op gaat) maar betekent de erkenning van dat God de Koning van de hele wereld is en dat politici zich gebonden weten aan de geopenbaarde wil van God in de Bijbel. De SGP staat voluit achter de democratie, maar idealiseert deze ook niet.

Dr. Rowan Williams, *Geloof in de publieke ruimte*; uitg. Skandalon, Vught, 2013; 416 blz; € 33,50.

Een bundeling van doorwrochte lezingen van de voormalige Anglicaanse kerkleider. Een gezaghebbend theoloog laat zich uit over allerlei actuele politieke en ethische kwesties, met name de tendens om religie uit te sluiten uit de moderne samenleving (het boek is een vertaling van *Faith in the Public Square*). De beschouwingen over het secularisme vormen wat mij betreft het meest wezenlijke van deze uitgave. Secularisme getuigt van een wereldbeschouwing die alleen het functionele en rationele erkent als waarheidsperspectief, zonder open te staan voor de religie, of breder: de kracht van de verbeelding, dat wat mensen bevrijding en zinvol levensperspectief geeft.

Williams heeft geen bezwaar tegen een zogeheten procedureel secularisme: seculiere samenleving als neutrale ontmoetingsplaats van religies en levensbeschouwingen. Zijn kritiek betreft vooral een programmatisch secularisme, een bewuste poging van een (veelal arrogante en van religie onkundige) elite om religie buiten de deur te houden.

De bijdragen in het boek gaan over onderwerpen als religie en tolerantie, pluralisme, mensenrechten,

de klimaat- en milieucrisis, atheïsme (bijvoorbeeld de godslasteringswet), geloof en samenleving, religieuze diversiteit en sociale eenheid. Williams gaat in tegen de Verlichtingsidee die stelt dat een gezag dat afhankelijk is van openbaring geen plaats kan hebben in de publieke sfeer. Religieuze diversiteit is goed voor de harmonie van de samenleving, zij geeft sociale samenhang, garandeert waarden waarover niet te onderhandelen is, houdt juist conflicten tegen omdat religies vasthouden aan de gedachte dat God en geweld (macht) niet met elkaar stroken, ook niet in de islam.

Williams keert zich tegen de gedachte dat de islam per definitie gelijk is aan onderdrukking en vreemd is aan het Westen. Integendeel zij vormt een zekere continuïteit met het christendom. Williams wil genuanceerd denken over het zogenaamde monolithische karakter van het islamitische politieke denken: ook daar is er sprake van een conflict tussen heersers en religieuze geleerden, die overeenkomt met de christelijke spanning tussen kerk en staat.

Williams' lezingen kenmerken zich door een hoog abstractieniveau. Zijn idealen zijn in religie en geloof gefundeerde vrijheid, de waardigheid van de mens, geloofsgemeenschappen als inspiratiebronnen voor moreel handelen in de publieke sfeer. Typisch voor het christelijk geloof is dat de

macht van de staat niet de ultieme, de hoogste macht kan zijn. Ook de staat valt onder de wet, immers ieder mens staat onder de heilige wet van God. Waardevol is de stelling van Williams dat

theologen zich meer moeten mengen in politieke en maatschappelijke kwesties, niet om te zeggen hoe het moet, maar om de culturele en ethische achtergronden ervan te verhelderen.

Vooraankondiging jubileumcongres

40 jaar WI-SGP

Op 21 maart 1974 werd het Studie en Voorlichtingscentrum SGP, de voorloper van de Guido de Brès-Stichting opgericht. Het jubileumcongres ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP wordt Deo volente gehouden op zaterdagmorgen 24 mei 2014 over het thema:

Vertrouwen en verdragen *over geloofsvrijheid en tolerantie in tijden van religiestress*

Het conflict tussen geloof en ongelof is heel oud en hoogst actueel. Van seculiere zijde is er een toenemende drang om religie uit het publieke domein te verdrijven. Want geloof is irrationeel en intolerant. Kunnen christenen wel aan de politiek deelnemen zonder hun idealen op te geven of hun geweten geweld aan te doen? Een andere vraag is of een democratie goed kan functioneren zonder een (geloofs)overtuiging over rechtvaardigheid. Welke gevolgen heeft het doorsnijden van de christelijke wortels van de westerse samenleving voor de opstelling van de SGP?

- Sprekers zijn o.a. dr. M.J. Kater (Theologische Universiteit Apeldoorn) en mw. dr. A.A. Kluveld-Reijerse (Universiteit Maastricht). Aanvullende informatie over programma en sprekers volgt.
- Het programma loopt van 10.00 tot 14.00 uur. Vanaf 09.30 uur is er inloop met koffie en thee. Na afloop is er gelegenheid voor onderlinge ontmoeting onder het genot van een hapje en drankje.
- Locatie: Hervormd Centrum, Talmastraat 9, 3371 VG Hardinxveld-Giessendam. Zowel vanuit Zeeland als vanaf de Veluwe is deze locatie binnen een uur te bereiken.
- Donateurs van de Guido de Brès-Stichting hebben gratis toegang tot dit congres. Overige deelnemers betalen € 15,00 per persoon. De kosten voor de lunch zijn bij de toegangsprijs inbegrepen.
- Voor deelname aan dit mooie jubileumcongres kunt u zich opgeven tot uiterlijk 16 mei a.s. via email wi@sgp.nl of per telefoon 010-7200785. Wij zien uit naar uw komst!

In het oog, in het hart

Op weg naar een zorgzame samenleving

Publicatie WI-SGP

omvang 76 blz. - prijs € 5,00

ISBN 978-90-78323-20-4

Te bestellen via wi@sgp.nl of de webshop

www.wi.sgp.nl

Zorg is een zaak van hart en handen. Handen uit de mouwen, want het is vaak plannen, organiseren en stevig doorwerken als het gaat om zorgverlening. Maar vooral is een warm hart nodig, een open oog en oor voor de mens die zorg en aandacht behoeft. Want zorg kun je niet als een robot verlenen. Dan snijdt je het hart van de zaak eruit.

Er komt een nieuwe Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Gemeenten dienen nadrukkelijk te stimuleren dat mensen meer uitgaan van wat zij nog zelf, samen met hun sociale netwerk kunnen. De gemeente ondersteunt hen daarbij en biedt maatwerk als mensen en hun sociale netwerk desondanks niet in staat zijn te participeren.

In deze publicatie schetst het WI voor de SGP wat mensen nodig hebben om hun eigen verantwoordelijkheid te kunnen nemen. Hoe kan het netwerk van mensen worden versterkt die niet meer zelfstandig kunnen par-

ticiperen? Op welke manier kunnen we het in de samenleving aanwezige sociaal kapitaal zo goed mogelijk benutten? Dit commentaar beoogt een handreiking te geven aan raadsleden, wethouders, burgemeesters, lokale kerken, maatschappelijke organisaties, managers en andere werkers in de gezondheidszorg voor de uitdagingen waarvoor zij zich gesteld zien.

Europa op een kruispunt

Een christelijk perspectief voor de eenentwintigste eeuw

Publicatie WI-SGP, i.s.m. Uitgeverij De Banier BV
omvang plm. 120 blz. - prijs circa € 9,95
ISBN 978 90 336 16051, presentatie 11 april 2014

De Europese Unie staat op een historisch kruispunt. Zij kan de weg inslaan van verdergaande vervreemding van haar burgers. Dan blijft zij streven naar een politieke unie. En zij gaat door met de aantasting van christelijke waarden.

Kortom: meer bureaucratie, minder identiteit. Burgers en bedrijven weten dan niet meer waarvoor Europa eigenlijk goed is. Ze ervaren alleen maar knellende banden. Geen innerlijke verbinding.

De auteurs van deze bundel bepleiten een andere koers. De Europese Unie moet zichzelf niet langer centraal stellen, maar vooral dienstbaar zijn aan de lidstaten en hun burgers.

Minder regelgeving en meer ruimte zijn gewenst om de oorspronkelijke, christelijke identiteit van de Europese landen te hervinden. Zo kan Europa bouwen aan vertrouwen.

Als het gaat om Europa en onze toekomst, waarvoor kiest u dan en waarom? Een vraag die in deze tijd te belangrijk is om onbeantwoord te laten.

Dit boek wordt uitgegeven door uitgeverij De Banier BV in samenwerking met de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.

Rust in tijden van politieke crisis

Bij nadenken over rust en zekerheid in de politiek kunnen voorbeelden uit de traditie ons helpen. Koning Willem Alexander gaf ons een duidelijke hint. Hij typeerde het optreden van zijn moeder bij zijn troonsbestijging als volgt: “U hield een stabiele en zuivere koers aan omdat u wist in een lange traditie te staan. Rustig te midden van de woelige baren.”

Die laatste woorden zijn de vertaling van de lijfspreuk van Willem van Oranje waarnaar hij verwees (*Saevis tranquillus in undis*). Bij die lijfspreuk hoort het beeld van de ijsvogel. De kleuren van de vogel waren de kleuren van de geuzenvlag. En, zo was de gedachte, de ijsvogel bouwt zijn nest op de golven. Hoe die ook tekeer gaan, het nestje blijft drijven. De ijsvogel manifesteert zich als symbool in een broche dat Koningin Maxima regelmatig draagt.

De afbeelding, al in 1580 aangebracht op een penning voor Willem van Oranje, kent een verwijzing naar Christus. Er is een zon te zien, met daarin de letters CHRS, waaruit een gewapende arm tevoorschijn komt. Christus heerst over wind en zee. Koningin Wilhelmina zal later deze symboliek weer centraal stellen, zoals blijkt uit het omslag van haar memoires ‘Eenzaam maar niet alleen’ (1962).

Eerder, ten tijde van de crisis van de jaren dertig maakte ARP-leider Colijn er zijn standvastigheid mee kenbaar. De spreuk is de titel van zijn toelichting op het partijprogramma en de symbolen sieren het omslag. Hij licht het toe: “Kalmte, rust, zekerheid, dat is het wat ons antirevolutionair beginsel ons schenkt ...”

Laten we de rust niet zoeken in onze beginselen, van welk kaliber ook, maar in Hem die zegt: Ik ben de Alfa en de Omega. We hebben goede voorbeelden.

Dr. H.F. Massink (oud-medewerker WI-SGP 1989-1998)

Foto: Masseur

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP

Guido de Brès in actie! Op 1 november 1561 gooit hij 's nachts een pakketje met daarin de Nederlandse Geloofsbelijdenis over de muur van kasteel Doornik. In ons logo ziet u die zwaaiende beweging in de vorm van een G, waarbij de lus het *Ichthus*-visje vormt.

Deze actie van Guido de Brès inspireert en motiveert het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP om 'pakketjes' te sturen in de richting van politiek en samenleving. Onze publicaties zijn eigenlijk steentjes in de Haagse Hofvijver...

Goede, bijbelse principes hebben praktische waarde. Juist in de politiek! Graag willen wij meer mensen daarvan bewustmaken. Met het oog op de toekomst van ons allemaal. Welke tendensen zijn verkeerd en welke ontwikkelingen juichen we toe?

Wilt u ons helpen en steunen bij het maken van nieuwe pakketjes en het blijven gooien van steentjes in de Hofvijver? U kunt bijvoorbeeld Guido-donateur worden of een abonnement nemen op het kwartaaltijdschrift *Zicht*. Neem gerust contact met ons op voor meer informatie!

www.wi.sgp.nl

Guido de Brès-Stichting (WI-SGP)
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
Telefoon (010) 7200 785
E-mail: wi@sgp.nl

Thema Rust en onrust

- Blikopener** Rust en houvast te midden van onrust en vertwijfeling 1
Drs. Jan A. Schippers
- Bijbelstudie** De macht van het tweede beest via het beeld 2
Ds. W.P. Emaus
- Interview** 'Kiezers twijfelen meer over toekomstige partijkeuze' 7
Drs. Jan A. Schippers interviewt prof. dr. G.A. Irwin
'De politiek heeft nu vooral gezond verstand nodig' 32
Drs. Jan A. Schippers interviewt dr. G.T.M. Visser
'Een tastbaar voorbeeld van ons rentmeesterschap' 65
Ronilla Heijboer interviewt wethouder Piet Koningswoud
- Thema** Veel vrije tijd, weinig rust 17
Dr. Klaas van der Zwaag
'Geen vertolking van een definitief en officieel SGP-standpunt' 25
Johan van de Worp MA
Kamer moet in de spiegel blijven kijken 42
Drs. Addy de Jong
Een Barneveld- of Babylon-scenario? 47
Drs. Joost Veldman
Onrust in de SGP over politieke participatie van vrouwen 52
Drs. Jan A. Schippers
Moderne media: Rust of onrust? 76
Erik Jan Vinke
- Politiek Klassiek** Kloof tussen politiek en burger als monster van Loch Ness 60
Jan Mark ten Hove MA
- Lokaal vizier** Woord houden in de parel van de Veluwe 69
drs. Jaap Coster
- Kwartaalstelling** Social media in de politiek: bron van onrust? 73
Bernard van den Belt MA, met Chris Aalberts en Jaap Spronks
- Discussie** Kiezersdemocratie en partijdemocratie: water en vuur? 80
Frank van Putten LLM versus Martin de Jong
- Boekenschap** Herleving van secularisme én religie 84
dr. Klaas van der Zwaag
- Column** Focus: Rust 16
Prof. dr. Elbert Dijkgraaf
Brandpunt: De rechtsstaat voorbij...?! 64
Gert-Jan Kats
Perspectief: Rust in tijden van politieke crisis 92
Dr. Henk Massink